+

GERARDI IOANNIS VOSSII
ARS HISTORICA,
SIVE
De Historiæ, & Historices naturâ, Historiæque scribendæ præceptis,

COMMENTATIO,

Ad Illustrissimum Virum,

IOANNEM BERCKIVM.

Lugduni Batavorum,
Apud IOANNEM MAIRE,
ANNO CIƆ IƆ C XXIII.

Illuſtriſſimo, & Ampliſſimo,

IOANNI BERCKIO,

Equiti Torquato,

Supremi in Hollandia Conſilij Senatori,

Potentiſſimorum fœderatæ Belgicæ Ordinum ad Sereniſſimam Venetorum Rempublicam Legato.

Vm multùm interſit humani generis, ne pereant illa, quæ viri eruditione, & ſapientiâ præſtantes monumentis prodiderunt: tum in hiſtoria hoc imprimis locum habet. Nam, ut univerſæ intercìderent literæ, doctrinaque omnis ipſis ex hominum mentibus deleretur: non propterea poſteritas ſemper fraudaretur pulcherrimâ eorum cognitione, quæ ad rationis diſciplinam, vel rerum naturam, vel morum ſcientiam pertinerent. Quippe ſupereſſet nihilominus miranda mundi compages, & mortalium ſocietas, & utriuſque contemplator animus hominis, qui, ex rebus

ſeſe in vitâ offerentibus, ſenſim deveniret ad notitiam artium, & ſcientiarum, quas magiſtri veteres tradiderunt. Longè verò aliter cum hiſtoria eſt comparatum. Nam ſi omnis ea ſemel obliteraretur: non magis humanâ inſtaurari poſſet induſtriâ, quàm ſtudio cujuſquã redire nunc ipſa ſcit hominis vita. Quare ſuus licet honos conſtare ſemper Socraticis debet chartis: præcipuè tamen vota ejuſmodi fieri convenit, ut, qui res geſtas literis ſignarunt, æternùm vigeant, floreantque. Iccirco arbitrabar, non malè à me iri publico conſultũ, ſi hoc tempore ad illuſtrandam hiſtoriam animum appellerem. Et hactenus quidem in eo præcipuè opera conſumta eſt mea; ut non modò tractaré de Hiſtoricis, Græcis pariter, ac Latinis: ſed præterea res geſtas digererem omnis ævi. At quia nondum ea ad umbilicũ perduxi: libellum hunc De natura hiſtoriæ, & ejus ſcribendæ præceptis, in anteceſſum dare viſum fuit. Quamvis enim, ut veriſsimè Plinius ait, *hiſtoria quoquo modo ſcripta delectat:* tamen, quia non tam voluptate omnia metiri decet, quàm publicis cõmodis: neque exiguo emolumento contenti eſſe poſſumus, ubi frui datur ingenti: profectò nec diffiteri illud lice-

licebit, plurimùm referre, utrùm negligenter tractentur res gestæ, an eædem cùm fide optimâ, tum prudenter, ornateque memorentur. Nec temere à me factum puto, quòd minutū hoc emittere sum ausus sub præstantissimi nominis tui auspiciis. Cui enim hæc à me offerri æquius erat, quàm illi, qui & studia hæc, & me ipsum amaret, & aberrantem in viam reducere nō minùs vellet, quàm posset? Nam quamvis ætatem universam, quod minimè te fugit, in honestarum artium studiis exegi: non tamen sum ita Suffenus, ut ignorē, hæc ipsa, quæ commentabar de via ac ratione scribendæ historiæ, multò ab iis meliùs intelligi, qui juxta mecum evolverunt scriptores veteres, & aliquanto id majori, quàm ego, judicio egere, partim ob eximias animi dotes, quibus ab iis longissimè vincor: partim quia rerum civilium (quod in legendâ condendâq; historiâ præcipuè conducit) longè sunt peritiores: utpote in Rep. semper versati, & ita versati, ut ipsi etiam res egregias in ea gesserint. At cui laudes istas justiùs deferamus, quàm eximio nomini tuo? Postquam enim vernanti ætate, quemadmodum antiquâ ac nobili domo tuâ, & præcellenti ingenio,

dignum erat, multijugâ eruditione, præcipuè autem æqui justique scientiâ, & doctrina civili pectus imbuisses: fieri haut aliter poterat, quin princeps, ac cordatissima Bataviæ civitas, cui vitalem hanc auram debes, excelsas animi tui dotes statim perspiceret, ac vix adolescentia egressum idoneum censeret, cujus oraculum consultum iret in obscuris involutisque Reip. ac civium rebus. Nec hujus eam pœnituisse judicij unquam, luculentè illud docet, quòd annis triginta, & quod excurrit, usq; adeò feliciter usa sit consiliis tuis. Neque Vrbe in patria duntaxat sese exeruit splendor iste virtutis tuæ: sed in amplissimis quoque illustrium Ordinum consessibus: quoties nempe inclytæ civitatis nomine in augusto hoc loco de pace, bello, induciis, fœderibus, aliisque negotiis maximis, decerni oporteret. Ingenij verò, prudentiæ, ac fidei tuæ hunc fructum retulisti, quòd oculos omnium conjectos in te vidimus: neque quicquam tam arduum creditum est, quod nõ rectè tibi committi posse videretur. Itaq; & in supremi Consilij Senatores es adlectus: & fœderatæ Belgicæ Ordinibus, Patriæ Patribus, præcipuè es delectus, qui de rebus gravissi-

vissimis legationes tot obires. Nam semel iterumque sublimis hic honos obtigit ad magnũ magnæ Britanniæ regem, Iacobum I, cui tãtopere placuisti, ut te virtutis ergò dignitate equestri decoraret. Iterum amplissima legatione functus es ad potentissimum Daniæ, & Norvvegiæ regem, Christianum IV. Atque (ut de magnifica opera tua, præpotentium Belgicæ ordinum auspiciis suscepta, ad illustrissimos Cliviæ duces, nihil nunc dicam) quid splendidius hac ipsa legatione ad serenissimam Venetorum Rempublicam! invictissimam illam, ac beatissimam, &, si formam spectes imperij bene constituti, nihilo inferiorem veterum ulla. Cujus grande ac mansurum decus celebrarem hoc loco non invitus: sed periculum extimesco, ne, ut nubes Solis radios intercipit, ita ego, ob infantiam meam, subducam faciliùs, quàm addam lucem. Itaque laudibus ejus non insisto: nec magis tuis, illustrissime Legate, quas meliùs posteris annales Belgici loquentur. Mihi satis sit, devotissimo pectore gratulari eximium hunc honorem virtuti tuæ. Cujus animi mei, quem tibi penitus obstrinxisti beneficiis tuis, libellum hunc obsidem mitto. Multum verò

gaudeo,

gaudeo, quòd ille in ea potissimum deventurus est loca, ubi literas & literatos pretio suo æstimare sciant viri nobilissimi, & præstantissimi: quos inter honoris caussâ nomino, Illustrissimum & amplissimum Dominicum Molinum, virum majorum meritis inclytum, sed magis virtute suâ: de quâ quicquid dixeris, minus erit. Tu verò maxime, & illustrissime Domine Legate, placidâ, & serena illa fronte, qua me ipsum soles, suscipe nunc hoc qualecunque ingenij mei monumentum; parùm illud dignum quidem limato politoque judicio tuo; sed quod eò pretiosius apud omnes censebitur, quia clarissimi nominis tui sacrario fuerit appensum. Lugduni Bat. VI Kal. Mart. Ann. CIƆIƆCXXIII.

Prælustris nominis tui cultor,

GERARDUS IOANNES VOSSIUS.

GERAR-

GERARDI IOANNIS VOSSII

ARS HISTORICA,

ſive

LIBER DE

Hiſtorices & Hiſtoriæ Natura,

Hiſtoriæque ſcribendæ præceptis.

CAPUT I.

Hiſtorices & hiſtoriæ diſcrimen. Verum hiſtoriæ ἔτυμον adfertur adverſus Servium & Iſidorum. De Platonis, & Varronis originibus iudicium. Hiſtoria triplex. Hiſtoriæ appellatio tributa etiam doctrinæ de rebus univerſalibus, atque adeò exquiſitæ philoſophiæ. Hiſtoria ἐξηγητικὴ quid ſit, & quàm latè ſe extendat. Hiſtoriæ iuſtæ, annalium, & diurnorum actorum diſcrimen. Quadruplex veterum opinio de propria hiſtoriæ notione. Patricij error. Appuleio lux. Cicero refellitur, itemque Cornificius. Cur hiſtorice paucis ſolùm agat de annalibus ſcribendis.

Quemadmodum antiqui fores ſuas exornare ſolent, aut a aliquo è gentium Diis, aut corvo, aut vulture, aliove antipagmento: ita hodie quoque non immeritò in uſu eſt, ut illecebrâ aliquâ in operis ingreſſu allectent lectorem ad perſpectanda ulteriora. Mihi tamen id nunc curæ futurum non eſt; verùm hanc hiſtoricæ facultatis tractationem auſpicabor à ſimpliciſſimis, maximéque in vulgus notis. Certè nihil magis extra controverſiam poni debet, quàm hiſtoricen differre ab hiſtoriâ, quâ ratione diſtinguitur poëtica à poëſi. Nam utraque

a Tertull. de corona milit. Plaut. Moſtell. Feſtus, Heſych.

A diſponit

diſponit præcepta ; illa ad conficiendam hiſtoriam , hæc ad poëſin. Atque id ipſum hiſtoricæ nomen indicat, quod ab hiſtoriâ eſt: unde & verbum ἱστορεῖν, non contrà: quod Servius a & Iſidorus b putarunt. At hiſtoria ipſa, ut rectè Simplicius in primum de anima ſcripſit, ita dicta eſt ἀπὸ τοῦ ἴσασθαι, quod eſt ſcire, cognoſcere. Nempe ejuſdem originis ſunt ἐπιστήμων & ἵστωρ, unde ἱστορία. Plato quidem in Cratylo deducit παρὰ c τὸ ἱστάναι τὸν ῥοῦν: quòd nempe fluentem & quaſi fugientem antiquitatem ſiſtit, tanquam ſtator quidam Iupiter. Sed docti haud ignorant, quid de Platonis Cratylo ſit ſtatuendum; quemadmodum & de Varronis originibus, qui ſæpe in ſuis de L. L. libris prudens ſciens fallit, falliturque. Quod ſi hiſtorice, ut dicebamus, ad ſcribendam hiſtoriam viam munit: cum multifariam hiſtoriæ vox accipiatur, illud inprimis eſt videndum, quod hiſtoriæ genus intelligendum ſit. Nam πρὸς τὸ ὀρθῶς διδάσκειν, δεῖ πρῶτον ἐξετάζειν τὰ ὀνόματα d: ut philoſophus inquit.

a In 1. Æn.
b lib. 1. orig. cap. 40.
c Ab eo quod ſiſtat fluxionem.
d Vt rectè doceatur, primum vocabula examinare oportet.

Hoc ut commodiùs fiat, explicandum eſt, circa quas res hiſtoria verſetur. Sed paucis id nunc faciemus, quia infrà ſe proprius offeret de hoc agendi locus.

Rerum aliæ ſunt univerſales, aliæ ſingulares. Priores bifariam conſiderantur: vel pinguiori Minervâ, cùm ſolùm *quid ſit* exponitur: vel accuratè, cùm occultiores rei cauſſas adducimus. Res verò ſingulares vel à Deo ſunt, & naturâ ; ut deliquium ſolis , terræmotus , inundationes , prodigia , aliaque iſtiuſmodi : vel ſunt à voluntate humanâ ; quales ſunt , tum actiones, uti res geſtæ; tum opera, ut ſtructuræ, automata, alia: vel denique ab ûtrâque cauſsâ proveniunt ; ut regiones, urbes, horti, ſimiliaque.

Pro rebus adeò diverſis, & diſpari conſiderandi modo, hiſtoria dividitur in φιλοσοφικὴν, quæ univerſalium eſt; ἐξηγητικὴν e, quæ circa ſingularia verſatur ; & μικτὴν f , quæ de utriſque tractat. Hiſtoriæ ejus, quæ vel ſola univerſalia, vel ſaltem non ſola ſingularia exponit, exemplum nobis præbet Theophraſtus, qui opus ſuum inſcripſit, *hiſtoriam plantarum* : item Plinius, cujus eſt *hiſtoria mundi* ; & Ariſtoteles ipſe, cùm lectiſſimo, at paucis nimium noſtro ſeculo lecto operi nomen fecit, *hiſtoria animalium*. Sed & Philoſophus idem, cap. 1. lib. 1. de animâ, τὴν ψυχολογίαν g vocat animæ hiſtoriam : κυριωτάτως h profectò, ſi reſpi-

e Narrativam.
f Mixtam.
g Doctrinam de anima.
h Propriè admodum.

respiciamus originem nominis, quam antè adducebamus. Ἴσμεν γὰρ ὅσα ἀκριβῶς γινώσκομεν a, ut Simplicius b inquit. At καταχρηστικῶς c, si sequamur communiorem vocabuli usum, juxta quem magis cæteris, quos dixi, tractatibus accommodata est historiæ appellatio, in quibus pleraque omnia velut in historiis referuntur, non demonstrantur; at minùs convenit tribus Aristotelis de animâ libris, cùm sint ἀκροαματικοὶ d, nec solum τὸ ὅτι e afferant, sed & τὸ διότι f. Nos, cùm historicen dicebamus viam sternere ad historiam, ἐξηγητικὴν seu narrativam intelleximus, de quâ ita Plutarchus libro de Homero, Ὁ μὲν γὰρ ἱστορικός ἐστι λόγος, ὁ τῶν γενομένων πραγμάτων ἔχων διήγησιν. Et Theo in Progymnasmatis, Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἐστὶν ἱστορία ἢ σύστημα διηγήσεως h. Item Isidorus lib. 1. Orig. cap. XL. *Historia est narratio rei gesta, per quam ea, quæ in præterito facta sunt, dignoscuntur.* Quamquam hæ quidem descriptiones non satis sint accuratæ, ut postea parebit.

Cùm verò narrationes propriè singularium sint, hæc autem, ut diximus, vel à Deo & natura sint, vel à voluntate humana, vel ab utroque horum: primum quidem genus tractat historia naturalis; non illa, quæ philosophiæ pars est, sed quæ solùm singularia narrat: postremum genus considerat ea, quæ τοπογραφία i vocatur: medium genus à nobilissimâ parte appellatur historia civilis: sub quâ etiam Ecclesiasticam, & Scholasticam, uti philosophorum vitas, meritò comprehendimus, cum ecclesiæ & scholæ pars sint civitatis sive Reip. Cùm autem latè adeò pateat historia ἐξηγητικὴ k, satis liquet, hujus generis esse, tum narrationes institutas de situ alicujus regionis, vel urbis, aut ejus moribus, institutis, legibus: item quæ sunt de philosophorum opinionibus, aut sapientum dictis, aut imperatorum strategematis: item quibus exponuntur vitæ, sive privatæ sive publicæ personæ; seu viri, seu feminæ. Verùm imprimis sibi hoc nomen vindicant illæ, quæ sunt de rebus gestis unius pluriumve populorum, aut civitatium. Vt quæ referunt res Atheniensium, aut Romanorum, sive universè, sive ex parte, ut de bello Peloponnesiaco, aut bellis Punicis, & similibus.

Quid quod multis ne sic quidem satis pressè ea vox accipi videtur? Adeò ut etiam in controversiam veniat, cujusmodi de rebus gestis narratio nomen historiæ mereatur, tam variè variis sententiam ducentibus.

a *Scire enim dicimur, quæ accuratè cognoscimus.*
b *Initio comment. in lib. 1. de anima.*
c *Abusive.*
d *Auscultatorij.*
e *Quod res sit.*
f *Quare quid sit.*
g *Historicus sermo est, qui rerum præteritarum continet narrationem.*
h *Neque enim historia aliud est, quã conjunctio ac veluti compages narrationũ.*
i *Locorum descriptio.*
k *Narrativa.*

* Lib. 1. rerum gestarũ apud Gell. lib. 5. cap. 18.

a Gell. lib. 5. cap. 18.

Prima est sententia Semphronij Asellionis *, cui historia & annales distinguuntur, quòd in historia referebantur res illustres, ac eorum caussæ quoque, & consilia, & quomodo aliquid gestum esset: annalibus autem res quidem illustres continerentur, sed tantùm quo anno, & à quibus quid gestum esset, exponeretur: quemadmodum si nec res illustres essent, ad acta diurna (ἐφημερίδα Græci, *diarium* Semphronius Asellio *a* vocabat) non ad historiam, aut annales, pertinebant. Tacitus lib. decimotertio Annal. *Nerone secundùm, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna evenere; nisi cui libeat, laudandis fundamentis, & trabibus, quîs molem amphitheatri apud campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere: cùm ex dignitate populi Romani repertum sit, res illustres annalibus; talia diurnis actis mandare.*

b Lib. de significatu verborum apud Gellium lib. 5. cap. 18.
c In lib. 1. AEn. versum illum, Et vacet annales nost. a. l.
d Lib. Origin. cap. 40. & 43.
e Oculatus testis.
f Lib. 1.
g De historia dial. 2.
h In.
i Videre.
k De sectis.
l Tom. 1. pag. 6. edit. Ald.

Altera est sententia Verrij Flacci *b*, Servij *c*, Isidori *d*, quibus historia propriè est narratio rerum gestarum, quarum quis fuerit αὐτόπτης *e*, aut quas videre potuerit; cujusmodi sunt, quæ quis ab iis accepit, qui ipsi rebus gestis interfuerunt. Hæc se secutum scribit Thucydides *f*, ut propriè juxta hos ejus libri dici possint historici, quia, secundum illos, eo differat historia ab annalibus, quòd in his referri possint, quæ ætatem nostram antecesserunt, in historia non possint. Et hanc sententiam eo plerique, atque eos inter Franciscus Patricius *g*, defensum eunt, quòd ἱστορία dicatur ab εἰς *h* & ὁρᾶν *i*, ut propriè inspectionem, sive αὐτοψίαν notet. Sed de etymo falli, satis liquet ex iis, quæ antè diximus. Interim ἱστορίαν angustè ita quandoque accipi, ut iis solùm conveniat, quæ αὐτοψίᾳ didicimus, cognoscimus ex Galeno περὶ αἱρέσεων *k*, ubi Empiricis ait τήρησιν vocari, quicquid aliquando observassent, magnamque horum copiam dici ἄθροισμα, memoriam verò eorum, quæ frequenter eodem modo viderint, ab illis αὐτοψίαν nuncupari, eademque ubi didicerint, appellari ἱστορίαν. Verba Galeni sunt *l*: Ἐκλήθη δ' ὑπ' αὐτῶν αὐτοψία τὸ τοιοῦτον ἄθροισμα, μνήμη τις οὖσα τῶν πολλάκις καὶ ὡσαύτως ὀφθέντων. ὠνόμαζον δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐμπειρίαν. ἱστορίαν δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ. τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τῷ μὲν τηρήσαντι, αὐτοψία. τῷ δὲ μαθόντι τὸ τετηρημένον, ἱστορία ἐστίν. Iccirco Plutarchus lib. de defectu oraculorum ἱστορίας καὶ θέας conjungit. Dicit enim *m*: Πλεῦσαι δ' αὐτὸν ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα πομπῆς τοῦ βασιλέως. Quæ maximus Turnebus ita vertit. *Sese autem cognoscendi visendique*

m Pag. 746. edit. H. St.

caussâ,

caussâ, imperatore mittente, navigasse. Atque inde lucem capit Appuleij illud de dogmate Platonis: *Ceterùm tres eius* (Platonis) *ad Siciliam adventus mali quidam carpunt, diversis opinionibus differentes. Sed ille primò historiæ gratiâ, ut naturam AEtnæ, & incendia concavi montis intelligeret: secundò, petitu Dionysii, ut Syracusanis assisteret, profectus est*, &c. Vbi *historiæ gratiâ* ait, ut Plutarchus ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα. Qui & in Solone similiter dixit, πολυπειρίας ἕνεκα καὶ ἱστορίας. De secundâ sententiâ satis.

Tertia verò est Ciceronis [a], ac Cornificij [b], quibus historia est narratio rerum gestarum, ab ætatis nostræ memoriâ remotarum: eaque sententia è diametro cum secundâ pugnat. Nam quæ de bellis Punicis scripsit Livius, non erunt historia Verrio, erunt Ciceroni ac Cornificio: quæ de suâ ætate idem memoriæ prodidit, non erunt historia Ciceroni ac Cornificio, erunt Verrio. Ciceronis verò ac Cornificij sententiam ex Cicerone ipso refellere licet. Nam eruditâ illâ ad Lucceium epistolâ [c] postulat Tullius, ut eorum, quæ in consulatu suo gessisset, historiam scribere Lucceius vellet. At utique ea à Ciceronis memoriâ non erant remota.

a *Lib. 1. de Inventione.*
b *Lib. 1. Rhetor. ad Herenn.*
c *Lib. 5. epist. 12.*

Quarta est opinio Agellij [d], cui in noctibus Atticis historia est quævis rerum gestarum narratio, ita ut ei historia, & annales differant, quemadmodum genus & species. Annales enim omnes sunt historiæ; at non omnes historiæ sunt annales.

d *Lib. 5. Noct. Att. cap. 18.*

Historice neque speciatim indicat rationem ea scriptis consignandi, quæ à seculo nostro sunt remota; neque ea solùm prodere docet, quæ aut viderit quis ipse, vel videre potuerit; ut planè neque Verrij, neque Ciceronis aut Cornificij interpretatio huc faciat: sed generatim monstrat modum, quo, cùm annales, tum quævis aliæ historiæ scriptis optimè consignentur. Verumtamen quia, qui facere nôrit historiam, in quâ exponantur caussæ, ac consilia, aliaque, quæ haut requiruntur in scribendis annalibus, is quoque annalium conscribendorum artificium perspectum habebit: (unde in historia etiam annales contineri, Servius [e] ait) cò omnis ferè opera historices est de conficiendâ historiâ istiusmodi, qualem solam Semphronius Asellio historiæ nomine dignabatur. Ac de vocabulo satis, nunc ad rem accedamus.

e *In AEn. 1. vers. 377.*

CAP. II.

Esse disciplinam aliquam, quæ rationem doceat conficiendæ historiæ. Zabarella refellitur. Varronis Sisenna. Annales veterum pontificum ut scribi soleant. Cur annales fabulis comparentur à Semphronio Asellione. Historiæ an scientiæ aut artis nomen convenire possit. Sextus Empiricus refutatur. Expenditur sententia Francisci Pici Mirandulani.

QVam notum est historiæ nomen, tam penè ignotum est plurimis, organicam esse disciplinam, quæ *Historice* vocetur. Verùm ut indoctis ignosci debeat, apud quos tam altum semper hac de arte silentium, ut Harpocrati, aut Agenoriæ sacris operati esse litasseque videantur, facit acutissimus, doctissimusque philosophus, imò philosophorum seculi nostri princeps, Iacobus Zabarella: quippe qui in suis de natura Logicæ libris probare adnixus sit, non dari artem historicam, verùm argumentis plane ficulnis, atque adeo ψυχροτέροις a τῶν Χρυσίππου συλλογισμῶν b. Negat enim historicen dari, tum quia neque ab Aristotele, neque alio quoquam scripta sit: tum quia fortasse nec digna sit, in quâ scribendâ opera ponatur. Verùm nos scimus, olim Lucianum scripsisse πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν c: scimus & antea etiam Dionysium Halicarnassensem normam texendæ historiæ ostendisse in suo de Thucydide judicio ad Cn. Pompeium. Neque dubium mihi est, quin hac de arte egerit Varro libro eo, qui inscribebatur *Sisenna, sive de historia*: cujus testimonio utitur Gellius lib. XVI. cap. IX. E recentioribus quoque non ignoramus hâc de re tractâsse in Actio suo Iovianum Pontanum, atque etiam de eâ commentarios edolâsse Hermolaum Barbarum, Franciscum Patricium, Ioannem Antonium Viperanum, Franciscum Robortelium, Ubertum Folietam, Sebastianum Foxium, Venturam Cœcum, atque alios nonnullos. Atque ut id non esset, cùm multa à multis tum veterum, tum recentiorum, præcepta afferantur historica; quis non videt ea in unum conflata corpus, justoque

a *Lucianus in Icaromenippo.*
b *Frigidioribus quã sunt Chrysippi syllogismi.*
c *Quomodo scribenda sit historia.*

ordine ac methodo tractata, artis constituere σύστημα a, & καταπύκνωσιν b? Aut quis nescit, ubicunque ab uno quid laudabiliter, ab altero infeliciter fiat, ibi certas posse observari rationes, certaque præcepta, quæ qui velit σωματοποιεῖν c, is artem condat? At, inquit, historia est nuda gestorum narratio, quæ omni artificio caret, præterquam fortasse elocutionis, quam aliâ ab arte mutuatur. Nos verò plurimùm artificij in historiâ conspicimus, & conspiciunt, quotquot in eâ versantur, non ut in conviviis ac circulis alios acroamatis amœnis oblectent, sed ut pectus civili prudentiâ instruant. Non multum à veritate aberrâsset summus philosophus, si historiæ haut aliter scribi deberent, quàm annales veterum Pontificum, de quibus Tullij afferam περιοχὴν ex lib. II. de Oratore; *Erat, inquit, historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ caußâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omneis singulorũ annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ij qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliiq; permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; modò enim huc ista sunt importata, & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paullulum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater. cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt.* Sed profectò, qui ejuscemodi nudam rerum commemorationem historiam esse credat, longè ab antiquitatis judicio abibit. Nam ea non multò meliori loco hæc ducebat, quàm fabulas: nempe quia ex iis, haut aliter ac ex fabulis, voluptas magis percipitur, quàm fructus. Sanè Semphronius Asellio apud Agellium d de istius generis scriptis dicere non veretur: *Id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.* Ita ὑπερβολικώτερον locutus nobilissimus scriptor. nempe quia omnia, quæ suo quidem seculo utilia fuere, nunc autem, melioribus repertis, in usu esse desiere, fabulas nominabant; quomodo Iustinianum quoque locutum esse in

proœmio

a Compagem.

b *Quasi corpus in se compactum.*

c *In corpus unum redigere.*

d *Lib. 5. cap. 18.*

procemio Institutionum, docuit Scipio Gentilis lib. II Παρέργων cap. XXVI.

De ornamentis verò, quòd ea Zabarella existimat ab Oratoriâ peti, frustra est. Nam cùm alia sit orationum, alia carminis, alia historiarum exornandi ratio; Oratoriæ est agere de orationum; Poëtices de poësios; Historices de historiarum ornamentis. Quare nec Zabarellæ in eo adstipulor, quod ut ornamenta requirantur ad historiam, haut tamen præter ea aliud quicquam historiæ reliqui esse censet. Nam quàm multa gravia utilissimaque supersint historiæ præcepta, cognoscere est, tum ex illis, quæ hac de re postea trademus: tum quod antiqui omnes historici tantopere desudarunt in exprimendis effingendisque orationibus, quod historici quoque munus esse inferiùs ostendemus.

Sic igitur statuimus, etsi historia propriè nec ars sit, nec scientia, atque adeò nec disciplina: tamen historicen esse artem: quippe quæ circa universalia versetur: quod de historia dici non potest: ut quæ occupetur circa singularia; idque eo fine, ut universalia præcepta inde colligantur, atque illustrentur. Laxè verò disciplinam ac scientiam esse, nemo negaverit, cum discatur, & sciatur. Quod verò Sextus Empiricus [a], nullam esse historiæ artem exinde colligit, quia historia versetur circa singularia; hæc verò infinita sunt: id nullo negotio refellitur. Nam verum quidem est, quod Aristoteles [b] dicit, ἀδύνατον τὰ ἄπειρα διελθεῖν [c]: verùm historia non omnia sibi singularia proponit, sed unum pluráve. Atqui non singula, sed universa singularia sunt infinita, vel quasi infinita.

Nihilo magis sententiæ huic adversatur, quod adversus historicam obiicit Ioa. Franciscus Picus Mirandulanus [d]. Ait, inter alia, historicen non videri artem, eò quòd in historia usque adeò multa fabulosa permisceantur veris. Atque ejusce rei aliquammulta adfert exempla. Ac tandem concludit: *His igitur, & huiuscemodi in rebus à falsis vanisque historiis originem trahentibus, & desinentibus in ambages varias, & inexplicabiles, ad quorumlibet etiam arbitrium fictas, artificialis ulla methodus, aut speculatio reponetur?* Sed hæc si quicquam efficiunt, illud solum colligi ex iis potest, historiam non esse artem; quod fatemur non inviti. At minimè ex eo consequitur, non esse artem

a *Lib. I. adversus Mathematicos cap. 12. quo disputat, An consistere possit pars historicæ.*

b *Lib. I. Post. Anal. cap. 3.*

c *Infinita animo percurrere non possumus.*

d *Lib. 3. eorum, quibus examinat vanitatem doctrinæ gentilis, cap. 3.*

artem ullam, quæ tradat scribendæ historiæ præcepta. Neque illud censuisse Mirandulanum existimo. Nam per historicam, non eam, quam dixi, artem intellexit; sed cognitionem rerum antiquarum, quarum explicationem Grammatici sibi vindicant, ac *historicen* quoque ambiguo nomine appellant; ut ex sequentibus pleniùs intelligetur.

CAP. III.

Historicen non esse partem vel Grammaticæ, vel Rhetoricæ, vel Poeticæ, vel Logicæ. Refellitur Robortelius. Item Sextus Empiricus. Quibus limitibus Grammatica ars circumscribatur. Alter error Robortelij. Item Marcellini, Græci historici, lapsus. Oratori, ex veterum quidem opinione, honesto uti mendacio licere. Thomas Corræus refutatur. Item alter Marcellini error. Veterum non pauci ab eloquentiæ studio ad historiam se appulerunt. De Timæi stylo non similiter veteres sensere. Marcellinum non videri satis perspexisse, quomodo historia & poësis differrent: verumq; inter hæc discrimen allatum. Etiam ex mente Cæsaris Scaligeri, historicen esse ab oratoria & poëtica diversam. Keckermanni opinio non uno nomine damnatur.

HIstoricen posse methodo tradi, satis ex istis constat. At nondum liquet, utrùm per se artem constituat, an alterius artis pars sit. Sanè vir doctissimus, Franciscus Robortelius disputatione de facultate historicâ, quam ad Cl. Iurisc. Lælium Taurellum scripsit, existimat quosdam esse, qui facultatem historicen, Grammaticæ fecerint partem: eamque sententiam tribuit cùm Asclepiadi & Dionysio Halicarnassensi, tum Taurisco, Cratetis auditori; juxta quem, ut ex Sexto Empirico a discimus, pars quædam Grammatices est, quæ κριτικὴ dicitur: hæc verò in tria dividitur membra, λογικὸν b, τεχνικὸν, ἱστορικόν. λογικὸν μὲν, τὸ στρεφόμενον περὶ τὴν λέξιν, καὶ τοὺς γραμματικοὺς τρόπους· τεχνικὸν δὲ, τὸ περὶ τὰς διαλέκτους, καὶ τὰς διαφορὰς τῶν πλασμάτων καὶ

B χαρα-

a *Lib. 1. operis adversus Mathemat, cap. 12.*

b *Rationalem partem, exercitatoriam, historicam: ac rationalem versari circa vocem, & tropos Grammaticos: exercitatoriam eam, quæ in linguæ proprietatibus, & diversitate figurarũ ac characterũ: historicẽ verò, quæ consistit in tractatione materiæ non habentis certã rationem, ac methodum.*

χαρακτήρων· ἱστορικὸν δέ, τὸ περὶ τὰ προχειριζόμενα τῆς ἀμεθόδου ὕλης. Equidem minimè hos illud, quod Robortelius existimat; statuisse, persuasum habeo. Nam, quod non semel diximus, est aliud longè historia, aliud historice facultas. Fuit eorum opinio, non quidem Grammatici esse, præcepta tradere de rectâ ratione scribendæ historiæ, quod historices munus est: verùm quia judicabant, ad Grammaticum pertinere autorum enarrationem; ea autem nihil aliud est, quàm obscurorum sensuum quæstionúmve explanatio, ut ex Varrone docet Diomedes a: iccirco etiam statuerunt, reconditam omnium historiarum, fabularum, locorum notitiam, Grammaticæ subiici. Atque id vel ex illis Sexti Empirici a verbis cognoscere est, quibus cùm ex Asclepiadis de arte Grammatica libro retulisset, triplicem esse historiam, circa quam Grammatice versetur; veram, falsam, & quasi veram: de vera ita scribit b; τῆς δὲ ἀληθοῦς, τρία πάλιν μέρη. ἡ μὲν γάρ ἐστι περὶ τὰ πρόσωπα Θεῶν καὶ Ἡρώων, καὶ ἀνδρῶν ἐπιφανῶν· ἡ δὲ περὶ τοὺς τόπους, καὶ χρόνους· ἡ δὲ περὶ τὰς πράξεις. Falsæ verò speciem esse dicit genealogias deorum: quasi veræ exemplum facit argumenta comœdiarum, & mimos. Mox verò ita concludit, c Ἀλλ' ὅτι μὲν γραμματικῆς ἐστι μέρος βούλονται τὸ ἱστορικὸν, ἐκ τούτων ἐστὶ συμφανές. Multaque alia in hanc sententiam ibidem legere est. Neque aliò respexit Isidorus d, cùm historiam dicit ad Grammaticen pertinere.

Satis ex his liquere arbitror, per historicen haud aliud à Taurisco Grammatico, aliisque, intelligi, quàm historiarum notitiam, sine quâ aliquem Grammatici nomen tueri haut posse, arbitrabantur. Hanc verò eorum sententiam eo argumento diluere conatur Sextus Empiricus e: Grammatice, inquit, ars est, ac methodo continetur: at, ut Tauriscus dicebat, historice versatur circa ἀμέθοδον ὕλην f. Verùm parùm validus hic aries. Nam partes Grammaticæ duæ sunt. Prior rectè vocatur μεθοδικὴ, quia continet artis præcepta. Est enim μέθοδος, ἕξις ὁδοποιητικὴ μετὰ λόγου g, ut definit Eustratius in primum Eth. Nicom. Altera vocatur ἐξηγητικὴ, non quia omnia in omnibus explicet scriptoribus, sed quòd vocum notitiam aperiat. Quare quod universam Grammaticam methodo contineri ait Sextus philosophus, id verò inficiamur. Nos longè aliter hanc Taurisci opinionem impugnamus: Critice non est pars Grammaticæ; neque

a Loco antè citato.
b Veræ autem tres rursum sunt partes. Nã alia quidẽ versatur in describendis personis deorũ, & heroũ, & virorum illustrium: alia autem in locis, & temporibus: alia in actionibus.
c Atque quod Grammatice quidem partẽ velint esse historicam, ex his est perspicuum.
d Lib. 1. Orig. cap. 40.
e Ibidem.
f Materiam ac sylvam methodi expertem.
g Habitus animi cum recta ratione viam aperiens.

neque igitur historice ejus pars erit, quam tertium κριτικὸν membrum faciebat Tauriscus. Κριτικὴν verò Grammaticæ partem non esse, abunde ostendimus lib. de naturâ ac constitutione Grammaticæ. Quare animus non est hîc cramben recoctam lectori apponere. Quod si historiarum notitia neutiquam Grammaticæ subiicitur: multò minus Grammaticæ erit, præcepta tradere de ratione conscribendæ historiæ. Nam enarrationem autorum, ad quam historiarum cognitione opus est, plurimi veterum, Grammaticæ subjecerunt: at præcepta tradendæ historiæ, nemo; quamvis aliter existimârit Robortelius. Grammatice profectò versatur circa sermonem, ejusque finis est puritas: at historice præcepta scribendæ historiæ docet: eoque & fine, & objecto, hæ disciplinæ differunt.

Quemadmodum autem in eo lapsus Robortelius, quòd existimârit veteres, historicen, de quâ nos agimus, Grammaticæ subjecisse, quam quidem sententiam jure reiicit: ita in altero quoque deceptus est, cùm historicen facultatem, Rhetoricæ partem facit. Quamquam jam olim hanc sententiam defenderit Marcellinus in Thucydidæ vita. Verùm id si est, nemo hactenus Rhetoricen perfectè tradidit; sed illustrem admodum partem, quotquot fuerunt Rhetores, prætermisere. Deinde cùm disciplinæ objecto, & fine imprimis, distinguantur; si longè aliud objectum, aliusque finis Historices est, quàm Rhetorices; neutra alterius pars erit. At objectum Historices sunt præcepta contexendæ historiæ; finis est historiæ opus: objectum verò Rhetorices est quæstio civilis, quâ de re fusiùs alibi a egimus. Adde quod officium historici sit narrare res gestas, uti gestæ; neque quicquam turpius, quàm si historicus veritatis transiliat stateram: at oratoris est excogitare verisimilia, atque ad persuadendum accommodata, cujusmodi falsa etiam esse possunt. Certè, ne longè abeamus, Ciceronem constat in Milonianâ longè aliter prudentem scientem narrare, quàm res gesta erat. Nam neque Milo insidias Clodio, neque Clodius Miloni struxerat, ut ex Asconio in Oratoriis nostris b ostêdimus. Neque me fugit, etiam mendacium, quod civis conservandi caussa fit, in Oratore improbandum esse: verùm longè aliter eâ de re veteres statuêre, qui iccirco *honestum*, ut Scholastici *officiosum*, mendacium istiusmodi dixere. Tullius pro Ligario:

a *Libro de natura & constitut. Rhetor. cap. 4.*

b *Lib. 1. Institutionum Orator. cap. 6.*

Si honesto, & misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus. Atque ex his abunde cognoſcere eſt, Hiſtoricen neutiquam eſſe Rhetorices partem; ac falſum quoque Thomam Corræum, qui lib. 1. de Eloquentiâ, cap. ultimo, hiſtorias ſubiicit generi demonſtrativo. Hiſtoria enim, quatenus iſtiuſmodi eſt, nec laudat, nec vituperat: imò nihil vitioſius, quàm ex hiſtoria facere encomium, aut vituperationem: ut inferiùs oſtendemus. Similis eſt error Marcellini in vita Thucydidis, qui hiſtorias ſubiicit generi deliberativo. Nam hiſtoria eſt rei præteritæ: ſuaſio & diſſuaſio reſpicit tempus futurum. Itaque in deliberativo raro narrationem adhibet orator: nempe tum tantùm, quando ex iis, quæ facta ſunt, diſpiciendum eſt, quid conſilij capere oporteat. Interim magna eſt hiſtoriæ cognatio cum oratoria: ut infrà dicemus. Atque iccirco negare non poſſumus, plurimum momenti ad hiſtoriam ſcribendam cōnferre eloquentiam. Quin, ut ait Cicero, ſecundo de Oratore, *quaſi ex clariſſimâ Rhetoris officinâ duo præſtantes ingenio, Theopompus & Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt.* Timæus quoque, ut idem ſcribit, *longè eruditiſſimus rerum copiâ, & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſe compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit.* Quamquam de hoc aliquanto aliter ſentit maximi judicij Rhetor, Dionyſius Longinus [a], juxta quem τοῦ ψυχροῦ πλήρης ὁ Τίμαιος, καὶ πολλάκις ἐκπίπτων εἰς τὸ παιδαριωδέστατον [b]. Utut eſt, plurimum hiſtorico prodeſt Oratoria facultas, ac comprimis in concionibus exprimendis. Nam has quoque ad hiſtoricum pertinere, inferiùs oſtendemus. Neque eſt, quòd ex eo quiſquam conſequi putet, hiſtoricen pertinere ad Oratoriam facultatem, uti Robortelius ſtatuit. Nam in Oratore Grammaticæ, Logicæ, Iuriſprudentiæ, aliarumque diſciplinarum notitia requiritur: neque iccirco eas eſſe Oratoriæ facultatis partes, judicat quiſquam. Quare ut Grammaticen, ita Hiſtoricen, diſtinctam eſſe diſciplinam ſtatuimus; neque puto quiſquam Robortelianam ſententiam iis, quibus corculis eſſe datum eſt, probaverit,

Scillito [c] decies ſi cor purgetur aceto,
Anticipetque ſuum Samij Lucumonis acumen.

a *Lib.* περὶ ὕψους *ſect. 3.*

b *Frigido ſermone plenus eſt Timæus, ac ſæpe reperitur infantiſſimus.*

c *Auſonius.*

Porrò neque defuerunt, qui hiſtoriam artemque ejus ſcribendæ crede-

crederent ad poëticam pertinere. Meminit horum Marcellinus in Thucydidæ vita. Quid verò eos moverit, ex iis cognosci potest, quæ superiori capite diximus. Hanc sententiam eo refellit Marcellinus, quòd historici oratio nullâ metri lege sit adstricta.

Sed istius sententiæ defensores vel amictu, quod dicitur, telum illud Marcellini elusissent. Siquidem historia etiam fuerit, si metro concludatur. Ut si Herodotum, aut Livium, metro alliges, nec de veritate aliquid imminuas. Hinc illa disceptatio apud antiquos, utrùm Lucanus etiam in poëtis esset numerandus: cujus etiam meminit Martialis a: pleniùs verò de totâ hac re egimus in libro de re Poëtica. Quare majoris momenti est discrimen, quod Cicero adfert primo de Legibus, ubi ait, *alias in historia leges observandas, alias in poëmate: in illâ ad veritatem quæque, in hoc ad delectationem pleraq; referri.* Sanè historicus omnia vero metitur, nec aliter res narrat, quàm gestæ sunt: poëta verò imitatur, resque narrat, quomodo fieri potuerunt, aut debuerunt. Adhæc historia actiones plurimas comprehendit, ac pro ordine, quo quæque gesta est, aliam alij accudit. Poëta verò unam sibi actionem imprimis proponit; cæteræ ei sunt episodia, nec eas refert, nisi quatenus actioni principi inserviunt. Cumque historicus ordinem temporis ferè sectetur, poëta ordinem eum negligit, sæpeque à mediis incipit. Poëta decoro in personis studet: historicus nihil pensi habet, num decorum servetur, an violetur, dummodo ne à vero aberret. Nec historia *περιπέτειαν*, & agnitionem agnoscit: contrà quàm poëta facit. Alia quoque sunt, quæ rectiùs, quàm accidentarium illud discrimen, Marcellinus assignâsset: de quibus & inferius dicemus, & libro etiam de re poëtica abunde à nobis actum fuit. Quare etsi multa sunt, in quibus hæc duo conveniant, adeò ut dixerint veteres, historiam esse poësin solutam: tamen & multa adeò sunt, in quibus differant, ut qui poëticen & historiam pro eâdem disciplinâ habere velit, sanæ mentis esse minimè videatur.

a *Lib. 14. carm. 194.*

At dicat aliquis, non esse historiam vel solius oratoriæ, vel poëticæ unius portionem: sed partem ejus ad oratoriam, partem ad poëticam pertinere: ac propterea minimè esse distinctam ab duabus illis disciplinam. Sententia hæc ut multos

patronos habet, ita etiam subrixa esse videtur ingenti tibicine, Cæsare Scaligero, in libris de caussis L. L. a ubi cum dixisset, orationem à grammatico considerari sub figurationis ac compositionis modo, à dialectico autem sub ratione veritatis; ista deinde subjungit: *Accidit autem ei postea ornatus ab oratore, & numerus à poëta. Nam historia parum ab utroque differt, sed ex utroq; potiùs mixta est.* Verùm historicum quædam cum oratore, quædam cum poëtâ habere communia, lubentes fatemur. Sed sunt etiam, in quibus differat ab utroque, ac in istis, quibus illis similis est, videndum est, quatenus oratori, quatenus poëtæ sit similior. Id verò explicare est artis historicæ. Itaque idem ille Scaliger in suis de re poëtica libris b distinctam hanc ab utraque disciplinam facit. Nam ait, præter grammaticam, & dialecticam, esse unam summam scientiam tertiam, cui nomen inditum nondum sit: sub hac autem scientiâ tres istas notas comprehendi, oratoriam, historicam, poëticam. Quid verò dici apertiùs potuisset?

a Lib. 1. cap. 1.

b Lib. 3. de re poet. cap. 30.

Postremò excutienda est nobis eorum sententia, qui historiam maximè logici esse opus existimant. Nam ex logicis peti debere, quomodo tractentur themata singularia, circa quæ historia versatur. Imò non rhetorem solùm, sed logicum etiam ajunt, qui stylus historico conveniat, exponere debere. Voluit hoc quoque Keckermannus: quæ probare neutiquam possum. Non quidem rationis particeps quisquam negabit, rationis disciplinam utilem esse ad omnia, ubi ratio locum habet. Verum enimvero non iccirco logici est præscribere, qualis esse debeat dictio sive character poëtæ, historici, oratoris. Dirigit enim logica intellectum, non in verborum compositione, sed in rerum cognitione. Verborum verò consideratio partim ad grammaticen pertinet, partim ad tres illas disciplinas, oratoriam, historicen, poëticen; quarum quæque docet, cujusmodi dictio conveniat materiæ isti, quam tractat. Imò ne illud quidem verum est, quod idem ait, à logico tradi methodum, juxta quam historicus sua digerat, ac disponat. Neque enim historici sequuntur ordinem eum in narrando, quem in simplicis aut conjunctæ quæstionis tractatione logicus præscribit. Quod ex nobilissimis quibusque historicis manifestissimum est. Denique cogitasse eum oportuit, præter

stylum ac methodum multa alia in considerationem venire, de quibus logicus minimè agat, neque agere possit, nisi transilire velit artis suæ limites. Sed hæc planiora multò fient, ex ipsis artis præceptis, quæ postea trademus.

Cap. IV.

Historicen propriè artem, non scientiam esse. Officium huius artis. Historiæ definitio. Refellitur communis sententia, qua narrationem faciunt historiæ genus. Gellij, Boethij, atque aliorum lapsus, credentium syllogismum rectè per orationem definiri. Λόγος duplex. Historiam malè à Sebastiano Maccio ad artem referri. Eiusdem ἀντιλογία. Definitio historiæ à Keckermanno allata expenditur. Obiectum historiæ. Quo sensu dicat Aristoteles, sensum singularium esse; rationem, universalium. Ex cuiusmodi errore originem traxerit fœda Averrois opinio, tollentis providentiam divinam. Ἀξιαφήγητα. An proba sit ἀξιολογευμένων vox apud Dionysium Halicarn. Castigatus eorum error, qui res privatas omnimodis ab historia arcent. Item error Patricij, segregantis ab historia, quæcunque non sunt actiones humanæ. Veterum aliqui, qui scripsere de animarum apparitionibus, ac prodigiis. Historici, divinæ providentiæ ministri. Averroes adversus Zabarellam defensus. Refutantur, qui in historicis, aliisq., rem esse materiam, putant; formam verò, dictionem. Cur forma dicatur Græcis ἐντελέχεια. Cur iisdem mysteria τελεταὶ, Latinis contrà initia *dicantur. Quâ mente dictio sive stylus statui possit historiæ forma. Maccius iterum refellitur.*

Ex his liquet, historicen esse disciplinam, & quidem ab aliis distinctam. Nunc, quæ ad naturam definitionemque tum historices, tum historiæ pertinent, persequamur. Ac de historia quidem

quidem obſcurum non eſt, eam eſſe artem, quæ hiſtoriam ſcribere doceat. Niſi quis de genere ipſo litem movere velit. Sed rectè hoc genus adſignari, conſtare ex iis poteſt, quæ de arte fuſe proſecuti ſumus, cùm de Logicæ natura tractaremus. Scientia verò non eſt, ut tum finis indicat, tum objectum. Nam hiſtorice diſcitur, ut hiſtoriam legitimè contexamus; ſcientia verò eſt, non operationis, ſed ſciendi gratiâ; ut Ariſtoteles indicat lib. III. Metaph. Deinde Hiſtorice verſatur circa res contingentes, cujuſmodi ſunt notiones omnes ſecundæ, & actiones humanæ, quas memoriæ prodit hiſtoria: at ſcientia eſt rerum neceſſariarũ; unde eam Iohannes Duns Scotus [a] definit, cognitionem certam alicujus rei neceſſariæ, productam à cauſſa evidenti, intellectui applicatam ad rem cognitam, vi & beneficio ratiocinationis.

a Lib. 1. Sentent. quæſt. 4. & 5.

Eſt igitur hiſtorice ars, non ſcientia. Genus verò hoc reſtringi debet officio artis: quod eſt tradere præcepta hiſtoriæ ſcribendæ. Nempe ejus eſt agere de ſtylo hiſtorico, item docere (ut Politiani [b] hac de re verbis utar) *quo utendum principio, qui tenor rebus, qui modus accommodandus, quæ ſubticenda, quibus immorandum, quæ carptim tantummodo perſtringenda, quo pacto fieri fides, quoq; modo vacare omni ſuſpicione autor poſſit, quæ ſint omnino in temporum ordine, locorum deſcriptione, cauſſis, conſiliis, eventibus, rebus ipſis geſtis explicandis, obſervanda: quid ſpectare imprimis autorem, à quibus avocare animum, quantum utilitati ſervire, quantum indulgere voluptati oporteat.*

b Præfat. in Suetonij expoſitionem.

Ab hiſtorice tranſeamus ad hiſtoriam, quæ non incommodè definiri nobis poſſe videtur, cognitio ſingularium, quorum memoriam conſervari utile ſit ad bene beateque vivendum. Eâ definitione tria ſumus complexi, genus, objectum, finem. Dicemus de ſingulis accuratius.

Genus fecimus notitiam, ſive cognitionem: non, uti alij, explicationem, narrationem, vel commemorationem. Nec enim de hiſtoriæ οὐσίᾳ [c] eſt, ut res geſtæ narrentur; ſed tantùm, ut ſciantur. Sanè qui rei cuipiam geſtæ interfuerit, & ſedulò cuncta obſervârit, is hiſtoriam rei geſtæ animo inſcriptam habebit: eaque hiſtoria erit, ut vel nunquam narretur: quod ſi narretur, id accidere hiſtoriæ putandum. Quare qui hiſtoriam per narrationem definiunt, vel expoſitionem, aut commemoratio-

c Eſſentia.

ratio-

rationem, quos inter etiam Verrius est apud Gellium [a], item Quinctilianus [b], ac B. Augustinus [c], hi similem errorem errant, ac illi, qui syllogismum definiunt per orationem: ut idem Gellius [d] facit, item Boethius [e], & ex veteribus Latini omnes. Nam syllogismus quoque est, licet animo solùm concipiatur: sed accidit ei, ut proferatur: ut omnino philosophus [f], cùm λόγον vocat, non προφορικὸν, sive orationem intellexerit; sed ἐνδιάθετον, sive rationem, hoc est, quem Græci vocant περίπατον τοῦ νοῦ, sive mentis discursum. In quo Aristotelis sententiam satis perspexit Franciscus Burana, uti & Ioannes Baptista Monlorius, & Fortunatus Crellius. Quemadmodum & in altero illo, quod de historia dicebamus, assentientem habemus Sebastianum Maccium Durentinum, cujus hæc verba in tertio de historia [g]: *Historia non est narratio rerum gestarum. fieret enim, ut historia non esset historia, nisi narraretur. Res namq; gestæ sive narrentur, sive non narrentur, semper sunt gestæ, atq; propterea historia. Narratio verò accidit historiæ, & est attributum, & extrinsecum quoddam, & penitus extraneum in historia.*

At eidem Maccio assentire non possumus, cùm historiam putat ad artem posse referri. Nec enim historia universalium est, nec propriè dici potest ποιεῖν [h]. Quare hæc sententia homine Peripatetico, qualem se Maccius profitetur, planè est indigna: ut satis constat ex ea artis definitione, quam philosophus in Nicomachiis [i] tradidit. Sed videamus, quomodo Maccius opinionem hanc suam conetur stabilire. *Ortum*, inquit [k], *ars habet ex iis, quæ cadunt sub sensum: ex eo enim fit memoria: & pluribus memoriis comparatur experientia. Ex hac verò percipitur universale; quod artis & scientiæ principium est. Propterea quemadmodum experientia est singularium, ita ars est universalium cognitio. Atque hæc est ratio, quâ historia redigitur ad artem. Licet enim rerum singularium narratio sit, tamen ex his orta experientia parit historiam.* Verùm enimvero, quid ineptius, quàm sic colligere velle, historiam esse artem, quia ex singularibus, quæ historia narrat, artes, & scientiæ promanant? Non jam illud dicam, non posse inde probari, potiùs artem, quàm scientiam esse, cùm utraque ex singularibus resultet: illud solùm dicam, non omnia caussæ convenire, quæ effectui competant: eoque nec continuò artem esse, quod caussa est artis.

a *Lib. 5. cap. 18.*
b *Lib. 2. cap. 4.*
c *Lib. 2. de Gen. si contra Manich. cap. 2*
d *Lib. 15. cap. 26.*
e *In Aristotelis tralatione.*
f *Lib. 1. Analyt. prior. cap. 1.*
g *Cap. 12.*
h *Facere.*
i *Lib. 6. Ethic. cap. 4.*
k *Lib. 3. de histor. cap. 10.*

Illud quoque in eodem Maccio miramur, quòd cùm de historiæ οὐσία a esse negâsset, ut narretur: tamen eam definiturus, disertim dicat, esse memoriam rerum gestarum monumentis literarum commendatam. Ac ne excidisse hoc ei putes, caussam ipse verborum eorum addit. *Commendatio*, inquit b, *eiusmodi nihil extraneum designat, sed proprium vigorem eiusdem rei gestæ, ac veri, quod exprimitur. Sunt enim quædam attributa ita connexa cum suo primario, ut non solum conferant ad illud cognoscendum, sed etiam videantur eius quodammodo naturam constituere. Hoc modo se habet eiusmodi commendatio: attributa enim separabilia sunt, quæ improbantur, non naturalia: quæ enim naturalia sunt, non accidentia sunt, sed interioris naturæ eius, de quo agitur, necessaria positio, & præcipua pars.* Quis verò non videt, quod hîc negat, accidere historiæ, ut literis mandetur, id manifestè pugnare cum eo, quod antè dixerat, planè extraneum esse historiæ, ut narretur? Illud interim non inviti fatemur, historiam vulgò accipi solere pro historici alicujus monumento: similiterque historicos dici, qui historias scripsêre. Sed ex iis, quæ superiùs diximus, liquet, historiam primò proprieque dici de notitia rei gestæ; κατὰ μετωνυμίαν verò de monumentis, quibus historia continetur: quomodo & artes omnes, ac scientiæ, primò proprieque de animi habitu dicuntur; secundariò verò de scriptis eorum, qui disciplinas istas tractarunt. At philosophi est ejus præcipuè significationis habere rationem, quæ princeps, maximeque propria est. Quamquam nec illud dissimulandum, si ullum disciplinæ genus requirit, ut literarum monumentis consignetur, id historiam esse: cujus rei caussam capite proximo adferemus. Quare neque est, quod prohibeat, quò minùs historiam consideremus, non solùm quatenus animo conclusa latet; sed etiam quà, ad commune hominum bonum, scriptis traditur. Atque huc respexisse videntur, qui historiam definiunt, notitiam & explicationem rerum singularium. Uti fecit Bartholomæus Keckermannus. Sed tamen in eo minimè mihi satisfacit, quod putârit, cognitionem non explere per se generis naturam; sed adjungi ei debere, quod historiæ accidit. Rectiùs omnino illud, quod inter accidentia principem facilè locum obtinet, differentiæ partem fecisset, quò per eam historia, quæ cæteroquin solum respicit animum humanum, ad

histori-

a Essentia.

b Lib. 3. de histor. cap. 13.

historicorum monumenta restringatur. Ut si historiam dixisset esse notitiam rerum singularium literis consignatam ad vitæ humanæ bonum. Atque hoc etiam voluisse Maccius videtur: etsi in eo, ut diximus, peccârit, quod unum idemque, nunc accidens separabile, nunc naturalem & inseparabilem rei proprietatem appellet: quam viri ejus inconstantiam jure optimo improbamus. Sic igitur statuimus, historiam propriè accipi, quando consideratur, ut inest animo humano; atque ita per notitiam optimè definiri: notitiam verò istam (quæ rerum est singularium, ut mox ostendemus) ejus esse naturæ, ut possit voce, aut scriptis explicari: ut verò reapse explicetur, non esse de historiæ naturâ, nisi eo nomine utamur pro operibus, quæ quia, quod de rebus singularibus scitur, exponunt, eò historiæ nomine κατὰ μετωνυμίαν appellantur.

De genere satis dictum. Sequitur objectum seu materia. Quæ illa sit, docet nos Aristoteles lib. de re poëticâ, ubi discrimen istiusmodi statuit inter objectum poëseos, & historiæ, quòd illa plurimùm sectetur universale, hæc verò circa singulare versetur. Verba ejus sunt: ἡ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει. Ac poëtas quidem circa universalia versari, eo ostendit Aristoteles, quòd cum fabulas constituunt, etiam nomina imponunt: atque hoc quale sit, fusiùs exposuimus, cùm poëticæ naturam explicaremus. At de historiâ quidem extra omnem controversiam est, eam versari circa singularia, atque ex eo manifestus est eorum error, qui existimant, intellectum non esse singularium: neque enim tam crassos esse puto, ut judicent, ad historiam non requiri intellectum, sed tantummodo sensum. Non quidem nescio, ab Aristotele 1. Physic. a scriptum esse, rationem esse universalium, sensus autem singularium. Verùm id accipiendum oppositè, quia sensus tantùm singularium sit, intellectus autem insuper sit universalium; imò perfectiùs universalia intelligat, quàm singularia. Et certè si non intelligit intellectus singularia, quomodo prudentia, quæ est habitus intellectus, versatur suâ naturâ circa singularia? Aut si intellectus non intelligit singularia, quomodo ab iis abstrahit universalia? Suntque hæc eo magis consideranda, quod cùm Averroës existimaret, intellectum non esse singularium, statuerit Deum, quia purus est intellectus,

a Text. 49.

non percipere res ſingulares, neque ea, quæ in mundo fiunt, curare.

Etſi verò objectum hiſtoriæ ſtatuimus res ſingulares; non tamen, quicquid ſingulare ſive individuum eſt, ab hiſtorico debet explicari: ſed duntaxat res ſingulares memoriâ hominum dignæ: quæ Græci μνήμης ἄξια, & ἀξιομνημόνευτα vocant. Item ἀξιόλογα, & ἀξιαφήγητα, quaſi ἀφηγήσεως ἄξια. Imò, ſi vulgatis Dionyſij Halicarnaſſenſis codicibus credimus, etiam ἀξιολογούμενα vocantur: ſed vox ea, tanquam inſolens planè, Henrico Stephano ſuſpecta eſt, ac pro ea mavult ἀξιούμενα. Ego nihil mutandum cenſeo, cùm inveniam alia etiam apud eundem ſcriptorem, quæ haut temere alibi legantur.

Cæterùm nec æquè circa omnia ἀξιόλογα [a] hiſtoria verſatur. Nam admiſcet quidem angelorum, animarumque, ac ſpectrorum apparitiones, cometas, fulmina, mirabilia ea, quæ circa animalia, aut plantas, contingunt, aliaque ejus generis: verùm princeps & propria ejus cura eſt exponere τὰ πρακτὰ, ut Græci appellant: hoc eſt actiones, quas ſingularium eſſe, ſcribit Ariſtoteles lib. I Metaph. cap. II. & lib. II. Eth. Nicomach. cap. VII.

[a] *Quæ ſunt memoriâ digna.*

Per actiones verò intellige res geſtas publicas, vel privatas illuſtriores. Nam etſi id quidam negarint, tamen ex hiſtoriis omnibus ſatis apertum eſt, etiam eâ res privatas poſſe exponi; ſed quæ humiles non ſint, verùm inſigniores, ac tales planè, ut conducant inſtitutioni vitæ humanæ; ſive eam generatim ſpectes, ſive reſtringas ad gubernationem domus, ſcholæ, eccleſiæ, reipublicæ.

Verùm Franciſco Patricio videtur hæc ſententia objectum ejuſmodi adſignare, quod latiùs pateat, quàm hiſtoriæ pomœria, ac fines permittunt. Eoque limitat illud hunc in modum, ut objectum dicat eſſe, non ἁπλῶς res ſingulares, ac imprimis actiones memoriâ dignas; ſed actiones humanas, ſive res ab hominibus geſtas. Sed multa ſunt, cur putemus, etiam ea, quæ ab hominibus facta non ſunt, ab hiſtorico exponi, & poſſe, & debere. Fecere enim id hiſtorici prope omnes: imò non defuere, quibus potiſſima hæc cura eſſet, ut de dæmoniis, angelis, aut ſpectris agerent. Sanè ex Photio [b] diſcimus, Damaſcium ſcripſiſſe libros duos incredibilium narrationum, unum

[b] *Themate 130.*

unum de dæmoniis, qui capitibus constaret LII: alterum de animis à morte apparentibus, qui capitum erat LXIII. Etiam Eustrathius, magnæ Ecclesiæ presbyter, multas narrationes hujus generis intexuisse videtur libro de vitâ functorum animis: de quo idem Photius in bibliotheca sua [a]. Qui & auctor est [b], Laurentium Philadelphensem Lydum de cælestibus, aliisque prodigiis scripsisse. Uti & è Latinis Julius Obsequens fecit. Quis autem cælestia prodigia esse hominum actiones dixerit? atque idem judicium esto de urbibus diluvio, aut terræmotu absorptis, vel pestilentiâ exstinctis. Suntque alia ejus generis non pauca, Dei profectò, non hominum opera. Imò varietates quoque imperiorum, horrendi impiorum exitus, & quæ alia hujusmodi sunt, Deo debent adscribi: cujus providentia non aliunde magis, quàm ex historia elucet: ut rectè omnino senserint, qui historicos olim vocandos putarunt divinæ providentiæ ministros: quippe qui quasi scribæ & actuarij eorum sint, quæ Deus fecit. Hinc B. Augustinus lib. de Vera religione cap. XXV: *Quoniam divina providentia non solùm singulis hominibus, quasi privatim; sed universè generi humano, tanquam publicè consulit: quid cum singulis agitur, deus scit; atque ipsi, cum quibus agitur, sciunt. Quid autem agatur cùm genere humano, per historiam commendari voluit, & per prophetiam.* Eidemque Augustino libro de Genesi ad literam cap. III. historia esse dicitur, *cùm sive divinitus, sive humanitus res gesta commemoratur.* Atque ex his satis constare puto, cur assentire Patricio non possimus, cùm historiæ objectum esse dicit, res ab hominibus gestas. Quamquam minùs spissus est error iste, quàm ille alterius cujusdam [c], qui historiam, haut aliter ac Grammaticen, circa verba versari ait. Quo errore quid fœdius? Nam historices quidem est non tantùm agere de rebus, circa quas historia occupatur; sed etiam de elocutione ac stylo: verùm historia non de verbis, sed tantùm de rebus tractat: imò neque res omnes refert, sed, ut diximus, res singulares memoriâ dignas. Quare, quin res ejuscemodi materia atque objectum historiæ sint, minimè dubitandum.

Quæ verò historiæ forma sit, frustra aliquis hoc loco requirat. Nam ea est genus ipsum, hoc est comprehensio sive notitia: de quo satis antea dictum. Scio aliter multis videri, quibus

a Tmem 171.
b Tmem. sive cod. 180.
c Thomæ Bonij lib. 1. de historia.

placet, id rei formam esse, quod in definitione locum differentiæ implet. Sed hoc in substantiarum definitionibus verum est: ut cum in animalis definitione corpus animatum eo restringitur, quòd sit sentiendi facultate præditum: aut in hominis definitione, ubi animal restringitur per hoc, quod sit ratione præditum. Nam & hoc hominis, & illud animalis est forma essentialis. Sed aliter se res habet in accidentibus: quorum definitio ex forma & materia constat; ac forma est genus, materia verò subjectum: ut disertim Averroes *a* scribit. Neque ignoro, hoc nomine Averroem reprehendi ab egregio philosopho, Jacobo Zabarella *b*: sed illud item scio, Zabarellam ipsum alibi *c* idem scripsisse: neque omnino verum est, quod Zabarella ait, subjectum in accidentis definitione poni, non tanquam aliquid essentiale, sed tanquam condicionem necessariam. Nam accidentia per subjectum essentialiter definiri, clarè liquet ex Aristotelis Posterioribus Analyticis *d*, & Metaphysicis *e*. Ac ratio idem ostendit, cum, ut Zabarellæ ipsius verbis *f* utar, *definitio accidentis ex materia & forma constans dicatur essentialis sive quidditativa, quia tota accidentis essentia per eam exprimitur: scilicet per genus restrictum à subiecto proprio fungente officio differentiæ.* Solum nôsse oportet, quod de subjecto hic dicitur, id objecto etiam aptari debere. Nam in accidentibus propriis quidem, qualia sunt tonitrus, eclipsis, similiaque, differentia à subjecto petitur: sed in habitibus ab objecto id fieri debet.

a *In lib. 2 poster. contextu 39. & 42.*
b *Libro de conversione demonstrationis in definitionē, cap. 4.*
c *Lib. 4. de methodis cap. 14.*
d *Lib. 1. Post. cap. 6. & lib. 2. Post. cap. 10.*
e *Lib. 6. cap. 4.*
f *Lib. 4. de meth. cap. 14.*

Atque ita quidem de materia, & forma historiæ statui debet, si historiam consideremus, quatenus animo inhæret. At aliter longè de utroque horum judicandum est, si eam spectemus, quatenus est aliquid literis consignatum: ut cum Thucydidis, vel Livij historiam dicimus. In cujusmodi operibus vulgò dicitur, rem, de qua agitur, materiam esse; formam verò, dictionem. Quomodo in Thucydide materiam vocarent, bellum Peloponnesiacum; in Livio, res Romanas. Character verò, sive stylus, formæ iis nomine censeretur. Quamquam verò in hac sententia minimè periclitentur vectigalia, aut salus populi: tamen cùm ubique amanda sit veritas, & sapientis sit non solùm bene sentire, sed etiam, quæ bene senseris, aptè eloqui: sanè Cæsari potius Scaligero *g* assentimus, qui putabat, in

g *Lib. 1. de re poët. cap. 1. & lib. 3. cap. 1.*

in istiusmodi rebus materiam potiùs dictionem, dici debere; formam verò essentialem esse, rem ipsam. Neque ut ita sentiam, tam viri me summi autoritas, quàm ratio ipsa compellit. Certè non à verbis, sed à rebus historici nomen fecerunt historiis suis. Est verò id forma, per quod res est id, quod est, ac proinde certum quoque nomen accipit. Adde, quod verba sunt rerum notæ, teste Philosopho, lib. περὶ ἑρμην. res verò sunt verborum finis: finis autem, ut docemur lib. II. φυσ. ἀκρ. nonnisi ratione differt à formâ, quam Græci iccirco appellant ἐντελέχειαν, ab ἐντελὲς *a*, quod ipsum est à τέλος *b*, ut formam constet haut aliâ de caussâ dictam ἐντελέχειαν (*perfectihabiam* ad verbum interpretabatur Hermolaus Barbarus) quàm quia res per eam finem, eoque perfectionem suam consequitur. Eandemque ob caussam Græci sacra opertanea tum Cereris, tum Bacchi, vocarunt τελετὰς, quia in iis esset finis, hoc est, perfectio vitæ. Latini à planè contrariâ voce originem petierunt, quia nominant *initia*, unde *initiati*, οἱ μεμυημένοι: ejusque ratio est, quòd sacra hæc crederentur esse exordium melioris & felicioris vitæ.

a *Perfectum.*
b *Finis.*

Interea concedere possumus, formam esse verba, sive dictionem, dummodo intelligatur forma externa: per dictionem verò capiamus, non verba ἁπλῶς, sed styli elegantiam, atque ornatum: qui neque oratorius est, ut falsò quidam putarunt: neque item poëticus, ut alij credunt: sed medius inter utrumque, ut suo loco monstrabimus.

Sub ornatu verò hoc splendor quoque orationis continetur: ut qui nihil aliud sit, quàm pulchritudo sermonis ἐν ἀξιώματι *c* consistens; sive cultus orationis cum gravi dignitate conjunctus: quemadmodum in Oratoriis Institutionibus *d* diximus. Quod si elegantia atque ornatus omnis solùm accidentaria est historiæ forma: errare etiam liquet Sebastianum Maccium *e*, cùm nihil nisi οὐσιῶδες *f* contineri ait suâ historiæ definitione. Nam eam esse ait, *absolutam rei gestæ memoriam, certis literarum monumentis, veri conservandi gratiâ, fideliter & splendidè commendatam.* Atqui si per splendorem intelligit λαμπρότητα illam, de qua Hermogenes *g*, atque alij Rhetores tractant: jam liquet eam accidere historiæ, cùm ferè commentariis absit, qui historiæ tamen nomine comprehenduntur; sin (ut ait Maccius) *non dicit*

c *In dignitate.*
d *Lib. 6. cap. 5.*
e *Lib. 3. de histor. cap. 13.*
f *Essentiale.*
g *Lib. 1. περὶ ἰδεῶν cap. 9.*

orna-

ornatum, sed naturalem quandam vim, quam verum sibi habet omnino insitam, & ita immixtam, ut non possit sine veri læsione disjungi, ac separari: jam nihil attinet splendoris meminisse eâ definitione, quâ fidei seu veritatis mentio fit, in qua splendor, haut aliter ac τὸ γελαστικὸν *a* in λογικῷ *b*, continetur.

a *Ridendi facultas.*
b *Facultate rationali.*

CAP. V.

De FINE *historiæ, ac multiplici eius effectu. Luciani ac Strabonis sententia de hoc expensa. Historias, nisi scripto consignentur, minùs, quam disciplinas, per manus tradi posse. Recta ad prudentiam via, esse* ἐπιςαλικόν. *Quæ dicatur* πολιτικὴ συνυπόκελσις. *Historiam iustam nihil esse aliud, quàm philosophiam exemplis constantem. Vtrùm historia exempla, an philosophiæ præcepta, melius prudentiâ animum instruant. Magis movere exemplum in persona vera, quàm imaginem virtutis in persona ficta. Differitur adversus eos, qui putant, non antè historicos legi debere, quàm animum imbueris philosophiæ præceptis.*

AB internis caussis accedamus ad finem. Nam ut in accidentis proprij definitione præter subjectum adfertur caussa efficiens proxima: ita habitus per objectum ac finem definiuntur. Sed de fine historiæ non similiter veteres sentiunt. Luciano *c* enim finis ejus est τὸ χρήσιμον, hoc est utile. Nimis profectò laxè, ut postea parebit. Interim rectè, quod non addit τὸ τερπνὸν, sive jucundum, quandoquidem id adjunctum est finis, non essentia. Straboni *d* scopus ejus est veritas. Verùm ea propriè non finis, sed necessaria est historiæ conditio, [illegible]ò princeps legitimæ historiæ nota; unde eam Tullius fundamentum, alij quasi animam historiæ faciunt. In hoc dissensu, ut rectiùs certiusque de fine historiæ statuere possimus, distinctè ejus fructus, atque effectus enumerabimus. Nam ad hos in scribendâ legendâque historia, tanquam ad scopum, collimamus.

c *Lib. de scribenda historia.*
d *Lib. 1.*

Effectus

Effectus historiæ vel primarius est, vel secundarius. Primarius vel communis est omnium disciplinarum, vel certæ peculiaris disciplinæ.

Communis effectus est duplex. Prior est, ut conservetur, ac vigeat memoria eorum, quæ acciderunt. Nam si uspiam opus, ut quæ sciunt homines, ea consignent memoriâ: sanè in historia id locum habet. Siquidem in disciplinis propriè dictis minùs necessaria est scriptura, quia vivâ voce, quasi de manu in manum, tradi possunt: quod de historiis non æquè dici potest: quippe quæ circa singularia versentur: hæc verò infinita sunt, eoque memoriâ conservari non possunt. Hoc ita esse, satis inde cognoscimus, quòd res ab antiquis proditæ in tenebris jaceant, nisi quas historiæ lumen illustrat. Nam vel maximè de historia verum est, quod de poëta cecinit Horatius *a*,

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi; sed omnes illacrymabiles
Vrgentur, ignotique, longâ
Nocte, carent quia vate sacro.

Iraque nec Herodotus dubitat ab istis verbis auspicari historiam suam *b*: Ἡροδότου Ἁλικαρνασσῆος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε· ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωϋμαστὰ, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισιν ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται. Quicum consentit illud Plinij *c*, ut historiam scriberet, rogati: *Mihi pulcrum imprimis videtur, non pati occidere, quibus æternitas debeatur.* Atque hæc satis ostendunt, cur historiam Cicero *d* appellet, *testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, & nunciam vetustatis.*

Alter communis effectus est, ut ex singularibus universale præceptum observetur: universale item præceptum singularibus exemplis illustretur, & comprobetur. Quid enim certius, quàm ex memoria eorum, quæ plurimùm contingunt, & observatione caussarum, ob quas contingunt, in omni vitæ genere peritiam ac prudentiam nasci? unde scitè Afranius *e* dixit in togata, cui Sellæ nomen:

Vsus me genuit, mater peperit Memoria:
Sophiam vocant me Graij, vos Sapientiam.

Quod sanè non de civili solùm prudentia, sed etiam de scientiis, & quibusvis artibus, intelligi debet.

a *Lib. 4. od. 9.*

b *Herodoti Halicarnassensis historiæ explicatio hæc est, ut neque ea, quæ gesta sunt, ex rebus humanis obliterentur longinquitate ævi: neque ingentia & admiranda opera, vel à Græcis edita, vel à Barbaris, gloria fraudentur.*

c *Lib. 5. epist. 8. quæ ad Capitonẽ, vel, iuxta alios, ad Tacitum.*

d *Lib. 2. de Orat.*

e *Apud Gellium lib. 13. cap. 8.*

Peculiares effectus variant pro disciplinis. Nam exempla suppeditat, quorum alia pertinent ad disciplinam quampiam ὀργανικὴν a, uti logicen, rhetoricen, cæterasque: alia ad disciplinam principalem, sive ejus finis sit θεωρία b, ut in physicis, arithmeticis, aliisque scientiis contemplativis, si metaphysica excipias: sive finis sit πρᾶξις c, ut in ethicis, œconomicis, politicis; item in theologia, & jurisprudentia: sive is sit ποίησις d, ut in poëtica, medicina, architectonica, pictura, sculptura, cæteris.

a *Instrumentalem.*
b *Contemplatio.*
c *Actio.*
d *Effectio.*

Imprimis verò usus ejus manifestus est in ethicis, ac politicis; idque trifariam. Primùm enim virtutem docet, atque ad eam excitat. Siquidem exempla proponit virtutum, & vitiorum; item præmiorum, & pœnarum. Cujusmodi sunt virtutum stimuli, & laudum semina. Hinc Livius in præfatione historiæ suæ: *Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi, tuæque Reip. quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites.* Iccirco & Polybius initio operis scribit, esse ἀληθινωτάτην e παιδείαν, καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν. Ac pertinet eodem hoc Philonis Judæi libro de sacrificio Abelis ac Caini: Ὠφελεῖ μὲν οὖν εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀρετῆς κτῆσιν τελείας, ἀλλά τοι πρὸς πολιτείαν, καὶ τὸ παλαιαῖς, καὶ ὠγυγίαις ἐντρέφεσθαι δόξαις, καὶ ἀρχαίαν ἀκοὴν ἔργων καλῶν μεταδιώκειν, ἅπερ ἱστορικοὶ, καὶ σύμπαν τὸ ποιητικὸν γένος, τοῖς τε καθ' ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς ἔπειτα, μνήμῃ παραδεδώκασιν. *Prodest tamen, si non ad parandam perfectam virtutem, certè ad curam Reip. nosse opiniones priscas, & Ogygias, audireq; antiquitatis pulcherrima facinora, quæ historici, & omne genus poëtarum, prodiderunt ætati suæ ad posteritatis memoriam.* Egregiè etiam hac de re Basilius Imp. Exhortationum cap. LVI. ad Leonem filium: Ἱστορίας ἀρχαίας ἐξερεύνεσθαι μὴ κατόκνει· ἐν αὐταῖς γὰρ εὑρήσεις, ἅπερ ἕτεροι συνῆξαν ἐγκόπως· καὶ μάθοις ἐκεῖθεν τάς τε τῶν σπουδαίων ἀρετὰς, καὶ τὰς τῶν φαύλων κακίας, τάς τε τοῦ βίου πολυτρόπους μεταβολὰς, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων τὰς ἐναλλαγὰς, καὶ τοῦ κόσμου τὸ ἄστατον, καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς εὐμετάπτωτον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τῶν μὲν φαύλων τὰς ἀμοιβὰς, τῶν δὲ σπουδαίων πράξεων τὰς ἀντιδόσεις, ὧν τὰς μὲν φύγῃς, ἵνα τῆς ἐκεῖθεν δίκης πεῖραν μὴ λάβῃς, τὰς δὲ κατορθώσεις, ἵνα τῶν ἐντεῦθεν ἐπάθλων καταξιωθῇς. *Evolvere ne unquam cesses historias veterum. ibi enim reperies sine labore, quæ*

e *Historiam esse institutionem, atque exercitationem longè verissimam ad res civiles.*

alij magno cum labore congesserunt: atque inde bonorum virtutes, & improborum vitia cognosces, & vitæ humanæ varias mutationes, & rerum in ea conversiones: mundi huius instabilitatem, & imperij ad cadendum pronitatem disces. Breviter malefactorum pœnas, & bonorum præmia leges: quorum illa fugies, ne ultionis, quæ inde sequitur, severitatem patiaris: hæc autem amplecteris, ut præmia, quæ ex eis manant, consequi merearis. Nempe historiæ id efficiunt in generosis animis, quod Themistocli trophæa præstitere Miltiadis, quæ eum quiescere non sinebant. Imò non probos solùm ad virtutem inflammant: sed improbos sæpe infamiæ metu à sceleribus deterrent. Et profectò, si non aliæ majores essent, vel ista satis gravis caussâ esset, cur intersit memoriæ prodi, quæcunque fiunt. Pulcrè Tacitus lib. III. Annal. *Præcipuum*, inquit, *munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate, & infamiâ, metus sit.* Sanè quantopere istoc metu torqueantur tyranni: indicio esto acerba illa Tiberij querela in initio cujusdam epistolæ *a*: *Quid scribam vobis, Patres Conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam, hoc tempore? Dij me, Deæque peius perdant, quàm quotidie perire sentio, si scio.* Atque hæc quoque caussa fuit, cur Nero *b*, dicente quodam,

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί:

ille subjecerit:

Ἐμοῦ δὲ ζῶντος. Nempe, contrà quàm de se Plinius *c* scribit, *scelerum sibi conscius posteritatis memoriam reformidabat*: eoque non dico se mortuo, sed vel spirante etiam optabat, terrarum orbem deflagrare, nequid fortè scelerum suorum audire cogeretur. *Tantus audiendi* omnibus, *quæ fecerint pudor, quibus nullus faciendi, quæ audire erubescunt*: ut idem Plinius *d* ait. Vide & quæ hanc in sententiam scripsit Bodinus lib. II. de Rep. cap. IV.

Præterea historiæ in rebus arduis ac difficilibus consilium suppeditant. Quomodo Marcus Cicero *e*, Thrasybuli monitus exemplo, ἀμνηστίαν *f*, ut Valerius Max. *g* & Plutarchus *h* vocant, sive τὸ μὴ μνησικακεῖν *i*, ut alij *k* id efferunt, Romano Senatui suadebat. Et quis nescit, quantum in militia juvare ducem possint strategemata, quæ Poliænus, & alij congessere? Nec tantum iis, quæ alij prudenter fecere, reddimur cautiores: sed etiam periculis alienis: dum videmus, quantas in calamitates

a *Sueton. in Tib. cap. 67.*
b *Sueton. in Ner. cap. 38.*
c *Lib. 5. epist. 8.*
d *Lib. 9. epist. 27. ad Lateranum, sive Paternū.*
e *Cic. Philipp. 2. & Dio lib. 44. in concione Cicer.*
f *Oblivionis legem.*
g *Lib. 4 cap 1*
h *In præceptis politicis.*
i *Præteritas iniurias non recordari.*
k *Æschin. orat. contra Ctesiph. Isocrat. orat. de bigis. Dio lib. 44.*

ſuâ alij ſtultitiâ ceciderint. Itaque hiſtoriæ utilitatem prædicans Dio, oratione eâ, quæ eſt de dicendi exercitio, ait inter alia *a*: ὁ πλεῖστα ἑτέροις συμβάντα ἐπιστάμενος, ἄριστα οἷς αὐτὸς ἐγχειρεῖ, διαπράξεται, καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων ἀσφαλῶς. Sic igitur ſtatuendum, vel præcipuum eſſe hunc hiſtoriæ fructum, quòd ex ſimilibus, vel contrariis colligamus, quid privatim, aut publicè expediat. Nam prudens qui eſſe volet, debet obſervandi eſſe ſtudioſus, ſive, ut Græci illud dicunt, ἐπιστατικός. Siquidem ἐξ ἐπιστάσεως *b* prudentia oritur: ut Peripatetici ſciſcunt. Atque in hac ipſa diſtinguere oportet, candidam ſinceramque prudentiam, & malitiam φρόνησιν παλίμβολον *c*, quæ κακοπραγμοσύνη vocatur à Græcis *d*. Uti & ab utraque diſtinguenda ἡ περιστατική, quam neceſſitas expreſſit, unde πολιτικὴ συνυπόκρισις *e* vocatur; quia nempe aliud ſimulatur, quàm agitur. Denique hiſtoria facit, ut ne rebus ſecundis nimis efferamur: aut rebus adverſis animo ſimus puſillo fractoque. Nempe hiſtoria eſt ſpeculum vitæ humanæ. in eo enim videmus, quantis caſibus obnoxia ſit omnis hominum vita. quæ res efficit, ut ne nimis fidamus rebus proſperis, ſed alienis caſibus moniti cogitemus, eadem nobis poſſe contingere, juxta illud Varronis *f*, veteri etiam proverbio *g* celebratum, *Neſcis quid ſerus veſper vehat.*
Atque idem nos in adverſis patientes facit, dum animo obverſatur, non recuſare nos debere communem hominum ſortem. Utriuſque iſtius utilitatis ibidem meminit Dio, ubi de hiſtoriæ gnaro ſic ſcribit *h*: Οὔτε εὖ πράττων παρὰ μέτρον ἐπαρθήσεται, δυσπραγίαν τε πᾶσαν οἴσει γενναίως, διὰ τὸ μηδ᾽ ἐν οἷς εὖ ἔπραττεν, ἀνεννόητος εἶναι τῆς ἐπὶ τὸ ἐναντίον μεταβολῆς.

Quis ex iſtis non videt, hiſtoriam à Cicerone *i* jure optimo vocari *magiſtram vitæ*: pulcherrimè item à Dionyſio Halicarnaſſensi *k* dictum eſſe, τὴν ἱστορίαν φιλοσοφίαν εἶναι ἐκ παραδειγμάτων *l*. Nam ut civilis prudentia præceptis docet ſeveris, quid fieri oporteat: ita hiſtoria præcepta illa condit varietate exemplorum, quò faciliùs animis inſcribantur, atque inhæreant: quemadmodum in præfatione operis diſſerit Agathias. Imò ſi alterutrâ carendum; ſatius videtur, præcepta philoſophiæ à doctore nullo hauſiſſe. Nam philoſophia cauſſas univerſales exponit, eoque communibus præceptis inſiſtit. Hiſtoria verò in ſingularibus verſatur. Quemadmodum verò, cùm ægrotamus,

a Qui plurima noverit, quæ aliis evenerunt, is optimè ea, quibus ipſe manũ admovet, conficiet, quantumque licuerit, tutiſſime.
b Ex obſervatione.
c Verſipellem
d Polyb.
e Eidem.
f In ſatiræ inſcriptione.
g Livius lib. 45.
h Neque in rebus ſecundis ultra modum vehemẽs erit; adverſos verò caſus omnes tolerabit generoſe; eo quod neque in ſecundis rebus inſcius erat, poſſe omnia in contrarium mutari.
i Lib. 2. de Oratore.
k Ἐν τέχνῃ pag. 65. edit. Francof.
l Hiſtoriam eſſe philoſophiam ex exemplis.

tamus, medicum experientem præferimus illi, qui in Hippocratis lectione fuerit exercitatus, ac de universo genere egregiè sciat disputare, verùm experientiæ sit nullius: itaquoq; non tam cum eo consilium capere oportet, qui in philosophorum schola hauserit communia vivendi præcepta, quàm cum illo, qui vel assiduo historiæ lectione, vel experientiâ longâ, multa ejusdem generis egregio judicio observârit.

Sunt verò hæc eo majoris, quòd cognitio ista ex historiis, & facillima sit, & tutissima; cùm illa, quam per experientiam consequimur, & diutinum tempus requirat, & multis sit periculis obnoxia: cujus rei exemplum esse potest Vlysses Homericus, qui, non sine magnis calamitatibus [a], a *Homer. Od. α.*

Πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, καὶ νόον ἔγνω [b].

Dispar verò, ut dixi, historiæ ratio est: quippe ubi alienos errores, ac casus, sine ullo periculo nostro, videamus: ubi item res prope omnes, adeò locis & temporibus distantes, in una quasi tabella ob oculos ponantur. Atque hæc de effectis primariis dicta sunto. b *Multorum mores hominū cognovit & urbes.*

Secundarij verò effectus sunt duo. Eorum unus est voluptas, & delectatio; quæ tergemino ex fonte promanat. Ac primùm ex eo, quia historia res singulares tractet, quæ cùm sensuum objecta sint, facilè à quovis intelliguntur. Deinde verò ex varietate summâ, quæ sæpe mirandos habet eventus. Ac denique inde, quòd aliena pericula videamus salvi ipsi atque incolumes: quæ res hominibus jucunda esse solet; juxta illud Lucretij [c],

Suave mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem:
Non quia vexari quemquam est iucunda voluptas;
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.

c *In proœmio lib. 2.*

Est hoc de effectu illustris planè locus apud [d] M. Ciceronem. Sic enim scribit epistolâ ad Lucceium: *Nihil est aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates fortunæque vicißitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt iucundæ. Habet enim præteriti doloris secura recordatio delectationem: cæteris verò nullâ perfunctis propriâ molestiâ, casus alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est iucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi* d *Lib. 5. epist. 12. ad famil.*

avelli iubet ſpiculum, poſteaquam ei percontanti dictum eſt, clypeum eſſe ſalvum: ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cuius ſtudium in legendo non erectum Themiſtoclis fugâ reditúque retinetur? etenim ordo ipſe annalium mediocriter nos retinet, quaſi enumeratione faſtorum. At viri ſæpe excellentis ancipites, variique caſus habent admirationem, exſpectationem, lætitiam, moleſtiam, ſpem, timorem: ſi verò exitu notabili concluduntur, expletur animus iucundiſſima lectionis voluptate. Pertinet huc etiam Plinij a illud ad Capitonem: *Hoc prope ſola hiſtoria polliceri videtur. Orationi enim, & carmini, eſt parva gratia, niſi eloquentia ſit ſumma: hiſtoria quoquo modo ſcripta delectat. Sunt enim homines naturâ curioſi, & quamlibet nudâ rerum cognitione capiuntur; ut qui ſermunculis etiam, fabuliſque ducantur.* Voluptatis iſtius, quam ex hiſtoricis capere eſt, illuſtre exemplum habemus in ſapientiſſimo Arragoniæ rege Alphonſo. Qui cùm graviſſimo morbo laboraret, multaque incaſſum medici remedia adhiberent, Curtij de Alexandro hiſtoriam legere cœpit, eâque tantopere delectatus fuit, ut valetudini reſtitutus dixiſſe dicatur b, Valeant Avicenna, Hippocrates, medici cæteri: vivat Curtius, ſoſpitator meus.

a *Lib. 5. epiſt. 8.*

b *Anton. Panormitanus lib. de rebus geſtis Alphonſi.*

Alterum ex ſecundæ notæ effectis eſt, quòd hominem ornet. Siquidem hiſtoriarum gnari, & æſtimantur ob multijugam lectionem atque obſervationem: & amantur ob fructum ac voluptatem, quàm ex eorum præſentia ac ſermone cuivis percipere licet.

Sed duo poſtremi hiſtoriæ fructus longè dignitate iis cedunt, quos antea commemoravimus: eoque ridiculi planè ſunt, qui non alio fine hiſtorias legunt, quàm ut animum oblectent, & habeant, quod in conviviis ac circulis narrent. Quanto profectò excellentiorem ob finem Homericorum heroum geſta lectitabat Alexander Magnus: ac Xenophonteâ Cyri inſtitutione ita capiebatur Scipio Africanus, ut eam de manibus nunquam deponeret. Quod ſi etiam fabulas, vel mythiſtorias legebant tanti viri, ut exemplis fictis vel meliores, vel prudentiores redderentur: quis dubitabit, quin eopſe potiſſimum fine veras legerint hiſtorias, quæ ad movendos animos majorem longè vim habent? Nec enim facilè quiſquam deſperabit, ea ſe conſequi poſſe, quæ alios novit præſtitiſſe. At in fictis

exemplis

exemplis ea perfectio non rarò ad imitandum proponitur, ad quam mortalium conditio neutiquam pertingit.

Satis multa videor dixisse de historiæ utilitate. Plura qui volet, adeat, quæ de Historiæ laudibus singulari libro ad Stephanum, Poloniæ regem, scripsit Joannes Michael Brutus. Item quæ hac de re prodidere Politianus præfatione in expositionem Suetonii, & Casaubonus eruditâ illâ præfatione, quam Polybio præfixit. Nec adspernanda sunt, quæ congessit Andreas Frankebergerus in institutione antiquitatis. Idemque argumentum tractant Ludovicus Vives initio libri v de tradendis disciplinis, Antonius Muretus oratione eâ, quam habuit Tacitum enarraturus, Franciscus Patricius dialogo x de historia, Bodinus præfatione in methodum historiæ: & quis omnes enumeret?

Quæ verò hactenus de utilitate historiæ diximus, ea occasionem injiciunt nobis alterius quæstionis. Nam hoc quorundam, & eos inter docti viri, Barth. Keckermanni [a], judicium est, quia historia philosophiam civilem illustret exemplis, eò historicos non antea legi debere, quàm philosophiâ civili fuerimus instructi. Secus si fiat, tantumdem fore putant, ac si legamus Grammatices, aut Rhetorices exempla, priusquam vel hujus, vel illius artis præcepta hauserimus. Istud verò mirè iis ridiculum videtur: atque hoc in caussa est, cur impensè adeò isthoc iis placeat argumentum. Meo autem judicio admodum est infirmum. Non jam illud dicam, nihil absurdi esse, si exempla ante præcepta addiscamus: imò posse linguas optimè absque præceptis ullis addisci. Illud dixisse contentus ero, non parvum eos errorem committere, cùm non satis distinguunt inter lectionem historiæ alicuius, ac historiam scribendi munus, ad quod nemo philosophiæ civilis ignarus applicare animum debet. Item confundere eos nudam ac simplicem rerum omnium historiam cum ἱστορικῇ πραγματείᾳ, quæ curatè in circumstantias, & eventuum caussas inquirit. Prior ista non modò est rerum verè gestarum, sed etiam fabularum, & locorum: quorum omnium intelligentes potiùs πολυΐστορες vocantur. Hoc studium omne primæ convenit ætati. Neque enim aliquid caussæ est, cur putemus, minùs illam historias veras capere posse, quàm fabellas, à quibus eam auspicari omnis voluit

[a] Lib. de histor.

voluit antiquitas. Propterea valde cæcutiunt, qui non vident, historiam, hoc est philistoriam, sive antiquitatis studium, inter primæ ætatis studia reponi oportere. Et sanè Fabius [a], optimus instituendæ pueritiæ artifex, oratori futuro primùm poëtas vult à Grammatico enarrari, à quibus etiam incipi olim solere, Strabo [b], & alii [c] testantur: mox verò idem adiici iis ab Rhetore jubet oratores, atque historicos. Inque historicis minimè dubitat Livium præponere Sallustio; non tantùm, quia candidior sit, ac Ciceroni similior; sed etiam, quia majoris sit historiæ auctor. Quomodo neutiquam loqueretur, nisi ita credidisset, pueritiæ convenire historias magis universales. Ac propterea neque dubitandum nobis, quin ad utrumque istoc in historia respici debeat, quàm prope aliquis à Tullij dictione absit, & quanti temporis historiam complectatur. Quæ cùm ita sint, ne illud quidem obscurum esse potest, pueritiæ commendari oportere eos, qui κατ' ἐπιτομὴν proponunt res in orbe gestas: ac præ cæteris, sacras, Romanas, Græcas: adhæc generalem locorum notitiam, sine qua intelligi historiæ non possunt. Cum quibus conjungi mox poterunt præcellentium virorum vitæ; uti Cyri, Alexandri, Miltiadis, Phocionis, Aristidis, Scipionis, Catonis, Pompeij, Cæsaris, aliorum. Nihil verò absurdius, quàm lectionem istorum differre velle, usque dum aliquis philosophiæ gnarus fuerit. Nam quis non videt, primam illam ætatem multùm memoriâ, parùm judicio valere: ac iccirco ad linguas addiscendas peridoneam esse; civilis scientiæ capacem non esse. Atqui utriusque linguæ notitia hauriri debet ex Latinis Græcisque scriptoribus: quos inter non infimus debetur historicis locus. Imò, me judice, non aliunde suavius faciliusque illa literaturæ notitia comparatur: eoque, ubi quis in Terentio, Tullioque, mediocriter fuerit versatus, optimè illis comites dabimus, Cæsarem, Nepotem, Livium, Velleium, Curtium, Florum, Justinum: ac similiter post mediocrem Græcæ literaturæ notitiam admisero aliquem ad Herodotum, Xenophontem, & alios, qui ad eorum dictionem proximè accedunt. Dixerit aliquis, per ætatem à multis perspici tum nondum posse τὸ ἠθικὸν, ac multò minùs τὸ πολιτικόν. Verùm satis esse debet, quod iisdem postea, ubi hauserint præcepta sapientiæ civilis, sponte propemodum se ingeret, quod ante tempus tanto-

[a] Lib. 1. cap. 6.

[b] Lib. 1.

[c] Lucianus περὶ γυμνασίων, & Athenæus lib. 12.

tantopere requirunt. Interea verò, dum animus majora non capit, jucundâ scriptorum illorum lectione multùm auxerit divitias utriusque sermonis; & eâ historiæ notitiâ, quæ in polyhystore sufficere possit, feliciter sibi ad civilem prudentiam, & reginam illam eloquentiam, munierit viam. Sed de fine, atque utilitate historiæ, & quando hoc studium auspicari oporteat, satis, ut arbitror, diximus.

CAP. VI.

Quis primus historiam scripserit, aut prosâ oratione ediderit quicquam. Vnde Arcades προσέληνοι dicti. Pomponij Læti error. Cur Saturni ædi Tritones cum buccinis soleant imponi, & quidem caudis humi mersis. Pleraq; in historia Romana, ante Vrbem à Gallis captam, fluxæ incertæque fidei esse. Idemque iudicium de rebus Græcorum ante bellum Troianum, imò ante Olympiadas. Varroniana omnis ævi distinctio. Cur, quod Varro refert ad μυθικὸν, seu fabulare tempus, id Plauto dicatur historia. *Μυθιστορίας scriptores aliqui.* Επικὸς κύκλος *quid, & quâ serie concinnatus.*

HActenus, cùm internas historices & historiæ caussas, tum finem quoque exposuimus: solam è caussis præteriimus efficientem, quam tamen necessariò infert finis, ut contra Eudemum, & Alexandrum asserit Averroës [a]: & Hervæus [b] eo probat argumento, quòd siquid non habeat efficientem, id habeat τὸ εἶ) [c] à se, & quod à se illud habet, id quoque sit propter se, non propter aliud, eoque finem nullum agnoscat. Itaque existimo, antequam de partitione historiæ & historices dicamus, de utriusque efficiente sive autore paucis hoc loco agendum esse. Ac de historicâ quidem ita statuo: non parùm debere hanc artem omnibus iis, qui præcepta aliquot historica observârunt, scriptisque consignârunt; quos inter Polybius, Tullius, alij: plus tamen debere Luciano, atque aliis, qui è professo de eâ egerunt: plurimùm autem debiturum illi, qui plenè

a Lib. de substantia orbis.
b 2. Quodlib. quæst. 1.
c Esse.

planeque, & ordine optimo, quod à veterum nullo præstitum fuit, corpus ac σύσημα historices conscripserit.

Longè verò alia ratio historiæ est, cujus inventionem Cadmo Milesio tribuit Plinius lib. VII. cap. LVI, quo etiam loco Pherecydem Syrium scribit primùm prosam condidisse. At lib. V cap. XXIX idipsum etiam Cadmo tribuit, alios, puto, secutus autores. Sed & Strabo lib. I tradit, Hecatæum cum Cadmo & Pherecyde metrum solvisse, ac primos prorsam instituisse orationem, eâque de re adeunda quoque Suidæ collectanea. Nos apud Græcos hos fuisse historiæ autores, haut inficias imus: at ἁπλῶς si intelligant, Mosen longè antiquiorem historicum agnoscimus. Quin & eum historiæ conditorem putat Eusebius lib. XI. de præpar. Euang. Atque, ut id non esset, Ægyptiis potiùs hæc laus deberetur, quàm Græcis: quos ita compellat Tatianus initio orationis suæ: Ἱστορίας συντάττειν αἱ παρ' Αἰγυπτίοις τῶν χρόνων ἀναγραφαὶ ἐδίδαξαν [a]. Ægyptiorum certè, Chaldæorumque sacerdotes diu ante Græcos antiquitatis fuerunt studiosi; quamquam quod jactitant se conscriptas habuisse historias multorum annorum millium, id non magis verum est, quàm quod Arcades (ut scribit Statius Papinius) fuerint *astris Lunâque priores*; uti gloriabantur, προσελήνων nomen à populis finitimis inditum, quòd nihil serij ante novilunium aut plenilunium, aggrederentur, interpretatione suâ eludentes, atque ad gentis originem referentes: nisi malis cum Censorino [b], id nomen accepisse, *quòd priùs habuerint annum, quàm is in Græciâ ad Lunæ cursum constitueretur.*

a Historiam scribere Ægyptiorum annales docuerunt.

b De die natali cap. 19.

Apud Latinos sunt, qui Saturno inventæ historiæ laudem tribuant. Cyprianus certè de idolis agens, scribit Saturnum primùm literas impressisse: unde Petrus Calaber, qui se Pomponium Lætum appellari maluit, homo in Cypriano, ejusque generis scriptorum lectione satis infrequens, ineptè existimabat, artem typographicam Saturni fuisse ævo cognitam. Nostræ quoque sententiæ firmandæ facit istud Macrobij lib. I. Saturn. cap. VIII. *Illud non omiserim, Tritonas cum buccinis fastigio Saturni ædis suppositos, quoniam ab eius commemoratione ad nostram ætatem historia clara, & quasi vocalis est; antè verò & multa, & obscura, & incognita: quod testantur caudæ Tritonum humi mersæ, & absconditæ.* Neque iccirco putandum, à Saturni ævo cuncta fuisse in

in Italiâ explorata, cùm & multò pôst haut planè caligo illa, in quâ versabantur, luce historiarum fuerit discussa. Nam incetta admodum sunt, quæ sub Regibus septem Romæ accidisse dicuntur. Quin aliquamdiu pôst quoque omnia obscuta, neque ullo probato autore subnixa; quâ de re ita Livius lib. VI. *Quæ ab conditâ urbe Româ ad captam eandem urbem Romani, sub Regibus primùm, Consulibus deinde ac Dictatoribus, Decemvirisque ac Tribunis consularibus, gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cùm vetustate nimiâ obscuras, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tum quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam siquæ in commentariis Pontificum, aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensâ Vrbe pleraq; interiere.*

Nihil quoque certi apud Græcos est ante bellum Troianum, ut Diodorus Siculus tradit, initio bibliothecæ suæ: ubi sic ait: *Τὺς* [a] *μὲ χρόνους περὶ τῶν Τρωικῶν ὐ διοριζόμενα βεβαίως, διὰ τὸ μηδὲν παράπηγμα παρειληφέναι περὶ τύτων πιστευόμενον.* Imò ante Olympiades, (quas Troiæ *ἅλωσις* [b] annis CCCCVII præcessit) nihil certi apud eos fuit: sed omnia aut ignota, aut fabulis involuta. Id Græcis exprobrat Justinus Martyr *λόγῳ παραινετικῷ πρὸς Ἕλληνας* [c]. *Ἄλλως τε ὐδὲ τῦτο ἀγνοεῖν ὑμᾶς προσήκει, ὅτι ὐδὲν Ἕλλησι πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἀκριβὲς ἱστόρηται, ὐδ' ἐστί τι σύγγραμμα παλαιὸν, Ἑλλήνων ἢ Βαρβάρων σημαῖνον πρᾶξιν.* Idem tradit Africanus apud Eusebium *Εὐαγγ. προπαρασκ.* cap. X: [d] *Μέχρι δὲ μὲν τῶν Ὀλυμπιάδων ὐδὲν ἀκριβὲς ἱστόρηται τοῖς Ἕλλησι, πάντων συγκεχυμένων, καὶ κατὰ μηδὲν αὐτοῖς τῶν πρὸ τῦ συμφωνύντων.* Itaque, ut apud Censorinum legimus cap. XXI, *Varro tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio, usque ad cataclysmum priorem; quod propter ignorantiam vocatur adelon. Secundum à Cataclysmo priore usque ad Olympiadem primam, quod, quia in eo multa fabulosa referuntur, mythicum nominatur. Tertium à primâ Olympiade ad nos, quod dicitur historicum, quia res in eo gestæ veris historiis continentur.* Secundi temporis mythica histotia, quasi penus quoddam fuit, è quo poëtæ argumenta carminis petebant. Quare non mirum, si Plautus, poëta Comicus, hujusce tempotis fabulas, historiarum nomine dignetur: ut cùm alibi, tum Bacch. Act. I. Sc. II. Historiæ istius fabularis scriptotes fuere Onomacritus, Lesches, Arctinus, Eumelus, alij: quorum

a *De temporibus ea, quæ bellum Troianum antecedunt, certo spacio non definimus, quia nullum certitudinis fulcrum, cui fidamus, ad nos pervenit.*

b *Expugnatio.*

c *Atqui nec hoc vos ignorare decet, nihil à Græcis ante Olympiadas accuratè scriptum esse, neque exstare scriptũ ullam veterem, in quã res aliqua Græcorũ, vel Barbarorum sit relata.*

d *Vsque ad Olympiadas nihil accurate ac certo perscriptum est à Græcis; sed omnia sunt cõfusa, neque ante id tempus uspiam consentiunt.*

poëmata in unum corpus conflata dicebantur ἐπικὸς κύκλος, ut eruditè ostendit Isaacus Casaubonus in Animadverſ. in Athenæum lib. VI. cap. III. Non tamen mythicum tempus, & epicus cyclus æquè latè patent. Nam, ut Photius è Proclo in bibliothecâ suâ narrat, exordiebatur cyclus epicus à mundi origine, Deorum generatione, primâque hominum ætate: quæ omnia priorem cataclysmum antecesserunt, ac proinde ad tempus ἄδηλον pertinent. Porrò explicabat Gigantum, & Titanum pugnam, & antiquorum omnium heroum res gestas: unde tempus hoc etiam ἡρωικὸν vocatur: desinebat autem in Vlyssis cæde, quam ad historicum tempus pertinere, nemo non videt.

CAP. VII.

Historiæ divisio in divinam, naturalem, humanam. Cornuti liber de Diis aliter appellari solet à Christianis, quàm auctor inscripserat. Euhemerus, & gentilium alij ingenuè fassi, Deos, qui vulgò colebantur, homines fuisse. Palæphati AEgyptiaca, & Sanchoniathonis Phœnicia Theologia. Suidæ de Sanchoniathonis patriâ error. Sanchoniathon unde suam hauserit Theologiam. Manethonis Theologia AEgyptiaca, & unde accepta. Nobiles aliquot scriptores, qui de animalibus, plantis, lapidibus tractarint. Historiæ humanæ distributio in veram, falsam, quasi veram. Malè ab Asclepiade unam duntaxat speciem statui historiæ falsæ. Quatenus fabulares narrationes mereantur inter historiæ species recenseri. Minus rectè ab Asclepiade historiam personarum, & actionum, diversas historiæ formas putari. Cur locorum temporumque historia constituat speciem diversam à personarum historia. Illustres aliquot veterum Chronographi & Chorographi, qui non amplius exstent. Historia personarum divisa in perpetuam, & sciunctam: perpetua

item

item in universalem, particularem, singularem: item universalis duo, ac totidem particularis historiæ genera. Aliquammulti, qui gentis unius historiam tradiderint, quorum scripta deperierunt. Historia sejuncta quæ: quæ item miscella. Ἄτακτος *Aristotelis, & Philetæ.*

PRoximum est, ut excutiamus, quæ pertinent ad divisionem historiæ, & historicæ facultatis. Ac historia quidem ab antiquis distribui solet in divinam, cujus finis est religio; naturalem, cujus finis scientia; & humanam, cui finis prudentia vel ars. Ex his divina, cùm tota θεόπνευστος [a] sit, minimè indiget præceptis humanis. At illa gentilium falsò huc refertur. Nam quæ de Diis suis finxere, ea quidem involucris quibusdam occultant mysteria naturæ, aut utilia continent vitæ documenta: sed eo intuitu non hujus sunt fori, verùm ad philosophiam pertinent. Involucra ista præter alios detexit Phurnutus, sive potiùs Cornutus, libro eo, quem ipse, utpote gentilis, inscripsit, θεωρίαν περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως. Christiani verò vocare solent Ἑλληνικὴν θεολογίαν. Ita appellat Theodoretus Therapeut. II. item Etymologici magni auctor. Ex quo qui hanc genuinam esse inscriptionem existimet, non satis attendat, ad morem Christianorum veterum, qui titulos impiam gentium pietatem continentes in alios Christianæ pietati magis convenientes solent immutare. Interim fatemur, narrationes istas de Diis gentium non ad philosophiam, sed ad historiam pertinere, quatenus homines aliquando fuerunt, atque ob merita præclara in Deorum fuere numerum relati. Quod satis paruit ex Euhemero, quem Ennius transtulit. Audiamus Minucium Felicem in Octavio: *Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientum: eâdem mecum recognosces, aut merito virtutis, aut muneris, Deos habitos. Euhemerus exsequitur, & eorum natales, patrias, sepulchra, dinumerat, & per provincias monstrat.* Item Arnobius in IV adversus gentes: *Possumus hoc, omnes istos, nobis quos inducitis, atque appellatis Deos, homines fuisse monstrare, vel Agragantino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum ut fieret omnibus, sermonem in Italum transtulit.* Addit ibidem, hoc ipsum posse cognosci ex

[a] *Divinitus inspirata.*

Nicagora Cyprio, vel Pellæo Leone, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Meliis, vel aliis auctoribus mille, qui scrupulosa diligentiæ curâ in lucem res abditas libertate ingenuâ prodiderunt. Nec dubium, quin idem paruerit ex Palæphati Ægyptij Theologia Ægyptiaca, cujus meminit Suidas. Nam studium ei viro fuisse, eruere historiam è fabellis, veraque à falsis distinguere, indicio est περὶ ἀπίστων *a* libellus aureolus, cujus hodieque pars exstat. Idem censeo de Phœnicum Theologia, quam scripserat Sanchoniathon Tyrius, ut quidem Suidas vocat, sive potiùs Berytius, ut Theodoretus *b* appellat, idque Porphyrio præeunte, cui fidem hac parte habere potiùs oportet, quàm Suidæ; utpote non modò longè antiquiori, sed & populari Sanchoniathonis, eoque intelligentiori eorum, quæ ad res Phœnicum pertinerent. Satis enim constat, & Malchum sive Porphyrium illum fuisse Phœnicem. De historia hac, quam Philo Berytius, Theodoreto *c* teste, è Phœnicia lingua in Græcam transtulit, ita scribit Porphyrius apud Eusebium εὐαγγελικῆς ἱστορίας lib. x: Σαγχωνιάθων δὴ ὁ κατὰ τὴν τῶν Φοινίκων διάλεκτον φιλαλήθως πᾶσαν τὴν παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν καὶ συγγράψας. Nec aliud sentiendum de Ægyptiacâ Theologiâ Manethonis Ægyptij, quo ille Isidis, Osiridis, Apidis, Sarapidis, aliorumque, quos Ægyptij in Deorum numerum retulere, res gestas prodidit: teste Theodoreto *e*: quod opus cum ex sacris Ægyptiorum monumentis transcripsisse, auctor est Josephus adversus Appionem.

Ab historia divina transeo ad naturalem. De qua quàm multa Aristoteles, & Theophrastus scripserint, præter ea, quæ hodie habemus, indicant indices operum apud Laertium. Eodem pertinent, Sostratus περὶ ζῴδιων *f*, Apollodorus περὶ θηρίων *g*, Dorion & Epænetus περὶ ἰχθύων *h*, Seleuci Tharsensis ἁλιευτικοῦ *i*, (quorũ inter alios meminit Athenæus,) Amyntianus περὶ ἐλεφάντων *k* apud Pindari scholiastem, Democritus de vi & natura chamæleontis apud Gellium, Boethus de ornithogonia apud Plinium in histor. Nat. Itidem è Latinis Nigidius Figulus scripsit de animalibus, de hominis naturalibus, de vento: cujus scriptoris fragmenta in præclaro Variarum Lectionum opere collegit nobilis ac summus vir, Janus Rutgersius *l*. Similiter Æmilius Macer Veronensis præter ophiogoniam, (pro quo

a *De incredibilibus.*
b *Secunda therapeutica.*
c *Ibidem.*
d *Sanchoniathõ, qui Phœnicia lingua, insigni veri studio, omnẽ historiam veterem ex commentariis urbium, & libris sacris collegit ac conscripsit.*
e *Loco ante citato.*
f *De animalibus.*
g *De bestiis.*
h *De piscibus.*
i *De piscatione.*
k *De elephantis.*
l *Lib. 3. cap. 16.*

quo corruptè apud Nonium theogonia legebatur) etiam ornithogoniam, & botanica scripsit: ut magnus Scaliger ostendit in Animadversionibus Eusebianis *a*. Sed & Trogum, ac Fabianum de animalibus laudat Charisius.

a *Ad annum* MMI.

Huc etiam refer, qui de plantis egere. Ut è Græcis Ctesiphontem περὶ φυτῶν *b*, quem citat Plutarchus de Flum. è Latinis Appuleium de arboribus, cujus meminit Servius in II Georg. Ex eodem de fluminibus scriptore discimus, de lapidibus commentatos Agatharcidem Samium, Archelaum, Aristobulum, Dercyllum, Dorotheum Chaldæum, Heraclitum Sicyonium, Niciam Mallotem, Theophilum, & Thrasyllum Mendesium. Sed & Socratem Rhodium περὶ ὀρῶν, καὶ πυρὸς, καὶ λίθων *c* citat Athenæus, Tacum περὶ λίθων *d* Alexander Dyscolus: atque alios alij, quos omnes commemorare longum esset: nec id hujus proprium est loci. Nobis enim est sermo de historia ea, quæ singularia tractat. At isti, quos diximus, universalia considerant, eoque inter philosophos potiùs, quàm historicos reponi debent.

b *De plantis.*
c *De montibus, & igne, & lapidibus.*
d *De lapidibus.*

Superest historia humana, quam eo modo dividere possumus, quo ἱστορίαν γραμματικὴν distribuit Asclepiades apud Sextum Empiricum *e*: nempe in veram, mythicam sive fabularem (quomodo Tranquillus *f*, & Censorinus vocant) & quasi veram. Vera eorum est, quæ contigerunt: ut illa Thucydidis, Polybij, Sallustij, &c. Quasi vera eorum est, quæ non contigere quidem, sed contingere tamen potuerunt: ut argumenta comœdiarum, quas imaginem veritatis etiam Cicero appellat. Fabularis sive ἡ περὶ πλασμάτων ἢ μύθων, ut Sexto Empirico *g* dicitur, ea exponit, quæ ne contingere quidem potuere. Huic Asclepiades *h* unam tantùm speciem assignabat: nempe genealogias Deorum. Atqui quæ de mutatis hominum formis poëtæ narrant, aliaque multa, quæ non minùs, quàm istæ, fidem excedunt, planè ad hoc historiæ genus pertinent: si modò historiæ nomen merentur. Nam quid magis historiæ, quàm fabula, adversatur? Nec tamen propterea illam Asclepiadis divisionem planè damnamus. Siquidem mythico etiam historia sæpe subest: unde fuere, qui μυθολογουμένων historias scriberent, uti Hyginus, & alij.

e *Adversus Mathemat. cap. 12.*
f *In Tiber. cap. 70.*
g *Ibidem.*
h *Ibidē apud Sex. Empiricum.*

Historia vera eidem Asclepiadi triplex est. Una versatur in descriptio-

descriptione personarum, altera in locis & temporibus, tertia in actionibus. Sed illa actionum rectiùs subiicitur historiæ personarum, cùm hæ imprimis ab actionibus describantur. Sunt qui illam locorum & temporum similiter sub personarum historiâ comprehendant: & movet eos, quòd rebus à persona gestis etiam locorum & temporum descriptiones soleant admisceri. Verùm aliquid dicerent, nisi hæ seorsim etiam traderentur. Ita Andronem Alexandrinum, & Ctesiclem, & Sosimum χρονικὰ scripsisse, ex Athenæo scimus: idemque de Apollodoro testatur Phlegon: de Dexippo Stephanus περὶ πόλεων, de Cornelio Nepote Gellius, &c. Longeque plures de locis tractarunt. Quorum alij scripsere de orbe universo, ut Eratosthenes: alij de parte aliqua egerunt, ut Heraclides Cretensis, cujus librum περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων a citat Apollonius Dyscolus. Eodem refer, qui de fluviis scripsere: ut Asclepiades, Stephano περὶ πόλεων memoratus: & Agathocles Milesius, Agathon Samius, Archelaus, Aristoteles, Chrysermus, Ctesias Ephesius, Demaratus, Demostratus, Leo Byzantius, Nicagoras, Nicanor Samius, & Sostratus: quorum omnium meminit Plutarchus de Fluminibus. Uti & Cleanthis, Ctesiæ Cnidij, & Dercylli, quos de montibus scripsisse testatur.

a De civitatibus Græciæ.

Atque hæc de temporum, & locorum descriptione. Historia verò personarum vel perpetua est, vel sejuncta. Perpetua secundùm temporis seriem enarrat ea, quæ constituunt historiæ corpus. Estque vel universalis, vel particularis, vel singularis.

Universalis est omnium, vel præcipuarum saltem gentium. Ac vel omne tempus complectitur, vel aliquam temporis portionem. Prioris generis aliquid dicitur vel ἁπλῶς, vel ex hypothesi. Ἁπλῶς omne tempus comprehendit historia, quam quis ab orbe condito incipit, & ad suam usque ætatem deducit. Ex hypothesi verò ita vocatur, quæ incipit ab eo, quod gentium opinione antiquissimum putatur. Ut facit historia Diodori Siculi, item Trogi Pompeij. Universalis verò historiæ ejus, quæ non temporis, sed loci tantum ratione ita vocatur, insigne exemplum præbet Polybius. Narrat enim, quæ intra annos non ita multos per universum orbem, aut saltem in nobilissimis gentibus, gesta fuerunt.

Particularis historia est duûm generum. Nam vel tradit, quæ-

quæcumque ad gentis alicujus, aut civitatis res gestas pertinent: vel partem duntaxat refert. Prioris generis est historia Livij, qui res Romanas perduxit ab urbe condita usque ad Augustum, sub quo vixit. Posterioris generis est historia Thucydidis de bello Peloponnesiaco, Sallustij de bello Jugurthino & Catilinario, Cæsaris de bello Gallico & civili.

In utroque genere innumeri periere. Ut è Latinis historiæ Sisennæ, annales Claudij Quadrigarij, Fabij Pictoris, Calpurnij Pisonis, Cassij Heminæ, Cn. Gellij, Cælij Antipatri, Cn. Fannij, Valerij Antiatis, C. Licinij Macri, & aliquot aliorum. Sed ingens imprimis Græcorum numerus est. Ut sunt Myrsili Lesbiaca, & Philonis Æthyopica, quorum mentio est apud Antigonum Carystium: item Arctazis, Alexandri Cornelij, Agatharcidis, Hermesianactis Cyprij, & Timolai Φρυγιακὰ, Agathonis Samij, & Ctesippi Σκυθικὰ, Cæmaronis, Clitophontis Rhodij, & Chrysermi Ἰνδικὰ, ejusdem Chrysermi Πελοποννησιακὰ, Callisthenis Sybaritæ Γαλατικὰ, Dercylli & Dioclis Rhodij Αἰτωλικὰ, Leonis Byzantij Βοιωτιακὰ, Sosthenis Ἰβηρικὰ, Thrasylli Αἰγυπτιακά. Quorum omnium Plutarchus meminit libro de Fluminibus. His adde ex Pindari scholiaste Archini Θεσσαλικὰ, Bati Ἀττικὰ, Dieutychidæ Μεγαρικὰ, Hellanici Αἰολικὰ, & Festi Μακεδονικά. Item ex Arnobio Philostephani Cypriaca, Posidippum super Gnido & rebus ejus. Adhæc, ut ex Stephano sive Hermolao περὶ πόλεων scimus, scripsit Aristagoras Αἰγυπτιακὰ, Claudius Julus vel Jolaus Φοινικικὰ, Crito Γετικὰ, Demosthenes Bithyniaca, Philo Φοινικικὰ, Polyhistor Λιβυκὰ, Rianus Ἀχαϊκὰ, Ἠλιακὰ, Θεσσαλικὰ, Ἰλιακὰ, Μεσσηνιακὰ, Xenion Κρητικά. Apud Athenæum verò (ut Strabonē, Plinium, Pausaniam, Photium, Eustathium, Suidam, & alios mittam) tanta hujusmodi scriptorum sylva est, ut jure metuam, ne ea res tædium adferre possit, si omnium nomina adscribam.

Nec tantum hujus loci sunt, qui res gestas, tradunt; sed etiam qui Reip. formam, ac leges & ritus describunt. Uti Critiam fecisse, Julius Pollux indicat. Qui & Xenophontem de Atheniensium, itemque Lacedæmoniorum Rep. citat. Ac, Athenæo teste, Cotta Romanus scripsit περὶ Ῥωμαίων πολιτείας a, Aristocles & Critias, & Molpis Lacon, & Perseus, & Proxenas, & Sacus, & Sphærus Λακεδαιμονίων πολιτείαν, Agathocles

a De Romanorum Rep.

verò Samius, ut Plutarchus libro de fluminibus ait, Πεσσινουντίων πολιτείαν. Ac Aristotelem quoque de CLVIII urbium legibus, & Reip. forma egisse, testis est Laertius. Has inter fuit Resp. Agrigentinorum, Argivorum, Himeræorum, Orchomeniorum, Sicyoniorum, Tarentinorum, uti ex Julio Polluce constat. Aliarum etiam Rerump. nomina ex Strabone, Athenæo, & aliis discimus. Atque hæc de historia particulari.

Singularis verò historia est, quæ vitas hominum singulatim describit. Quomodo, Athenæo teste, Amphicrates egit περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν a, Adæus Mitylenæus περὶ ἀγαλματοποιῶν b, Ammonius, & Apollodorus Atheniensis, & Gorgias Atheniensis, περὶ τῶν Ἀθήνησι ἑταιρίδων c. Philostratus quoque in præfatione librorum, quos de sophistarum vitis scripsit, auctor est, Porphyrium vitas Philosophorum pertexuisse usque ad Platona; Sotionem verò, qui Porphyrio vetustior fuit, ulteriùs etiam progressum. Sed Sotionis omnia perierunt. Porphyrij quoque nihil in hoc genere superest, præter vitam Pythagoræ à Rittershusio primum editam. Similiter periit quoque Eudemi historia Mathesios, quâ videtur Mathematicorum tempora complexus, & vitas, & imprimis quæ ad hoc studium quisque contulisset. Nec magis exstant, quas vitas scripsere, *Hermippus Peripateticus, Antigonus Carystius, Satyrus vir doctus, & longè omnium doctissimus Aristoxenus Musicus:* quorum exemplo se de scriptoribus Ecclesiasticis scribere, ait B. Hieronymus præfat. ejus operis. Hujus Aristoxeni librum de Pythagora citat Gellius. Varia autem ex opere isto de vitis fragmenta collegit Clarissimus & amicissimus Joa. Meursius in notis ad eum scriptorem. Aliquot etiam alios è Græcis, qui vitas ediderint, suggeret Jo. Wouwerius tractationis de Polymathia cap. XII d. Ac ut Latinos etiam nominemus, citat Gellius Julij Hygini librum de vita rebusque illustrium virorum. Idemque seorsim laudat librum de vita, & rebus Africani. De quo argumento & Caium Oppium scripsisse, idem testatur. Etiam Caius Plinius scripsit vitam Neronis: item vitam Pomponij Secundi: quod ex naturali ejus historia liquet. Vopiscus in Probo inter vitarum scriptores, quos imitari velit, refert Marium Maximum, Fabium Marcellinum, & Gargilium Martialem. Idem in Bonoso dicit, ab Onesimo editam fuisse vitam Probi.

a *De viris illustribus.*
b *De statuariis.*
c *De scortis Atticis.*
d *Pag. 97. & 104.*

Probi. Inque Taciti vita, ſcribit ejuſce Auguſti vitam fuiſſe concinnatã à Suetonio Optatiano: pluresque, qui Auguſtorum vitas ſcripſere, ſi voles, vide apud Politianum præfat. in Tranquillum. Alios etiam cum Latinos, tum Græcos vitarum ſcriptores, ſed quorum libri hodieque exſtent, inferius commemorabimus.

Vidimus de hiſtoria perpetua. Sequitur ſejuncta, quæ ex perpetuâ narratione rerum geſtarum excerpit facta vel dicta memorabilia: ac quæ hujuſmodi ſunt, vel prout ſe quodque offert, vel ſecundùm virtutum vitiorumq; ſeriem, vel ſecundùm gentem, ſexum, aliove non abſimili ordine, diſponit. Hujus generis fuiſſe videntur τὰ συνεχῆ Ἀριστείου, & aliorum: item Peſcennij Feſti *hiſtoriæ per ſaturam*, quarum meminit Lactantius. Saltem huc pertinuere Julij Hygini exempla, quæ Gellius citat. Item Calliſthenis apophthegmata, quorum meminit Pollux. Ac ne ſolùm nominemus, qui perierunt, hujus loci ſunt memorabilia Valerij Maximi, apophthegmata Plutarchi, Poliæni & Frontini ſtratagemata, & ſimilia iſtis.

Quæcunque verò diximus, ea pertinent ad hiſtoriam magis ſimplicem. Eſt verò cùm una hiſtoriæ forma alteri permiſcetur: ut veræ fabularis, humanæ naturalis, & ita in aliis. Talem exhibet nobis Solini Polyhiſtor, & ſimiles. Eam mixtam, vel miſcellam, vel confuſaneam dicere poſſumus. Vel cum Græcis σύμμικτα, aut ποικίλην, vel παντοδαπὴν ἱστορίαν: uti &, ſi ordinis nulla habeatur ratio, ἄτακτα: quomodo Ariſtotelem opus ſuum inſcripſiſſe, teſtis eſt Laertius, Philetam Athenæus.

Hæc ſufficiant de variis hiſtoriæ formis, ex quibus ſolùm à nobis conſideratur hiſtoria humana, eaq; vera, ac quidem ſola, quæ circa perſonas & actiones verſatur. imò nec illa omnis, ſed quam ſimplicem ac perpetuam vocabamus, ac imprimis juſta perfectaque, quæ non eſt contenta nudâ expoſitione eventus, ſed etiam in cauſſas, ac modum, diligenter inquirit. Hæc enim illa eſt, quæ imprimis parit atque alit prudentiam civilem: atque ab antiquis nihil aliud eſſe dicitur, quàm philoſophia exemplis conſtans.

CAP. VIII.

De divisione artis historicæ. Luciani partitio adducitur, ac refellitur. Altera tertiaque adfertur, & approbatur.

NVnc ad divisionem historicæ artis accedamus. Ac Lucianum quidem si audimus, ea dispescenda est in partem unam de vitiis historiæ, & alteram de virtutibus ejusdem. Verba ejus sunt: Διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ τῆς συμβουλῆς ἔργου (τὰ μὲν γὰρ αἱρεῖσθαι, τὰ δὲ φεύγειν διδάσκει) φέρε, πρῶτα εἴπωμεν ἅτινα φευκτέον τῷ ἱστορίαν συγγράφοντι, καὶ ὧν μάλιστα καθαρευτέον. ἔπειτα, οἷς χρώμενος, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τῆς ὀρθῆς, καὶ ἐπ' εὐθὺ ἀγούσης, ἀρχήν τε οἵαν αὐτῷ ἀρκτέον, καὶ τάξιν ἥν τινα τοῖς ἔργοις ἐφαρμοστέον, καὶ μέτρον ἑκάστου, καὶ ἃ σιωπητέον, καὶ οἷς ἐνδιατριπτέον, καὶ ὅσα παραδραμεῖν ἄμεινον, καὶ ὅπως ἑρμηνεῦσαι αὐτὰ, καὶ συναρμόσαι. *Cùm autem duplex sit consilij opus, & alia eligere, alia vitare doceat: age primùm dicamus, quænam fugienda sint ei, qui historiam scribit, & à quibus maximè purum se tueri debeat. Deinde quibus rebus utendo non aberraverit à recta via, & eò, quo tendit, ducente: nempe quo exordio incipiendum, quo ordine res inter se sint componendæ, quis modus singulis adhibendus, quæ silentio prætereunda, quibus immorandum, & quomodo exponenda & coaptanda, quæ percurrere est satius.* Sed hæc distributio non magis placet, quàm siquis artem Grammaticen dividat in partem de vitiis sermonis, ut sunt τὸ βάρβαρον, sive rusticum, & τὸ σόλοικον sive stribligo: partemque alteram de recto sermone, quæ ὀρθογραφίαν, προσῳδίαν, ἀναλογίαν, & σύνταξιν comprehendat. Imò sententiam hanc refellere est ex ipso Luciano: modò quis pro vero agnoscat hunc Dialecticorum canona, quem eopse libello commemorat [a], ὡς τῶν ἀμέσων ἡ θατέρου ἄρσις τὸ ἕτερον πάντως ἀντεισάγει. Ac eâdem mente dici vulgò solet, rectum esse indicem sui & obliqui. Quæ si ita sunt, profectò doctrina de vitiis historiæ neutiquam constituere potest justam ac segregam partem à doctrina de ejus virtutibus.

a *Eorũ, inter quæ medium est nullum, altero elevato, alterũ contrà deprimi.*

Vera autem historicæ artis divisio dependet ex historiæ natura. At verò, ut in quolibet sermone, ita & in historiâ duo sunt consideranda, verba & res. Indicat id Cicero quoque cùm scribit [b]; *Thucydides omnes dicendi artificio meâ sententiâ, facilè*

b *Lib. 2. de Orat.*

facilè vincit: qui ita creber est rerum frequentiâ, ut verborum prope numerum, sententiarum numero consequatur; ita porrò verbis aptus & pressus, ut nesciat, utrùm res oratione, an verba sententiis illustrentur. Quare cùm disciplina ex objecto, & fine debeant dividi: commodè mihi duas statuere videor partes historices, quàrum una sit de rebus, cujusmodi est civilis prudentia: altera de verbis. Quid quod Lucianus ipse hac etiam parte pro nobis pugnat? Duo enim disertim requirit in eo, qui historiam scribit, σύνεσιν a πολιτικὴν, καὶ δύναμιν ἑρμηνευτικήν.

a Prudentiam civilem, & dicendi facultatem.

Est verò & altera partiendi ratio, eaque si non plenior, at certè planior: puta ut pars historices prior tractet de fundamento, quod est veritas: altera verò agat de exædificatione. Hâc in distributione càsabundis itidem facem prælucet Cicero, cujus verba capite proximo adferemus. Exædificatio verò sive structura tria comprehendit. Nam videndum, & quid scribamus, & quo ordine, & quibus verbis ac sententiis. Quare pars ea dividetur in tres istas, rerum comprehensionem, earundem dispositionem, & elocutionem sive exornationem. Hactenus de natura historiæ, ac constitutione historicæ facultatis.

CAP. IX.

Ad ipsa artis præcepta transitum. Ea strictim comprehensa à Tullio. Veritas historiæ basis atque anima, ejusque vis in animis humanis. Securitas eorum damnata, qui auditis acquiescunt. Thucydidæ ac Polybio laudabilis industria in vero cognoscendo. Ridicula Græculorum, atque aliorum etiam vanitas, qui, ut auditorem admiratione percellant, confugere solent ad ficta prodigia, ac res fidem omnem excedentes: atque ad effugiendam vanitatis notam, satis fore putant, si addant sollemne suum AIUNT, FERTUR, *vel aliquid quod tantumdem valeat. Theopompum, Herodotum, Timaum, Memnonem, Dionem, Zosimum, & è Latinis inter alios Velleium, non semper litâsse Veritati. Vita Karoli M. à quo-*

dam Turpino scripta, turpibus mendaciis referta. Vanitas Paulli Iovii. Non rarò deprenditur, historicum velle fucum facere lectori ex eo, quòd anxiè nimis, vafreq; hoc agat, ut sibi credatur. Amplificatio oratoris, ac poëtæ instrumentum, non item historici. Alexandri M. iudicium de fama. Cur ignosci etiam debeat historicis, si veritatis lineâ excidant: imprimis in rebus vetustis, ac eas inter in urbium primordiis. Præter rerum obscuritatem ex vetustate provenientem, etiam nimiam veterum credulitatem esse in caussa, cur fabulas sæpius historiis suis adspergant. Vopisci dictum, nullos non historicorum aliquid mentiri. Nec tamen albâ eos lineâ signari debere, qui imbecillitate, quique studio fallunt. Valerii Antiatis error de Pythagoræ ætate à Livio etiam notatus. Iam olim in dubium vocatum, an Alcibiades Eupolin in mare præcipitâsset: item an Zaleucus Locris leges dedisset. Ovidio lux. Κωνὸς θρῆνος.

PErvenimus ad alteram instituti hujus partem, ipsaque artis præcepta; quæ κατ' ὀλίγον deinceps trademus. Ac summa quidem capita eorum delibat M. Tullius libro secundo de Oratore: cujus iccirco verba apponere visum fuit. *Nam, inquit, quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid veri non audeat? ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem; vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis, consilia primùm, deinde acta, postea eventus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solùm quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cùm de eventu dicatur, ut caussæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumq; ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam qui fama ac nomine excellant, de cuiusque vita atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens,*

fluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Hactenus Tullius. Cujus vestigiis insistemus, sed sic, ut pleniùs de singulis agamus.

Ac fundamentum quidem historiæ Cicero esse dicit veritatem: quomodo & Dionysius Halicarnassensis, *ἱερὰ*, inquit, *τῆς ἀληθείας ἡ ἱστορία*: & Diodorus Siculus, *προφῆτις δὲ τῆς ἀληθείας* a. Præclarè quoque de ea Polybius lib. I. *Ὥσπερ* b *ζῴου τῶν ὄψεων ἀφαιρεθεισῶν, ἀχρειοῦται τὸ ὅλον· οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα.* Nempe cum historia haut aliter ac cum arteria aspera comparatum est. Uti enim hæc reiicit, quicquid inciderit: ita historia aversatur ac repellit, quicquid à vero abhorret. Iccirco Timæus, eodem Polybio c teste, dicebat, regulam quidem rectitudine, at historiam veritate definiri. Sunt & illa Polybij verba in excerptis lib. XIII. *Καί μοι δοκεῖ μεγίστην θεὸν τοῖς ἀνθρώποις ἡ φύσις ἀποδεῖξαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μεγίστην αὐτῇ προσθεῖναι δύναμιν. πάντων γοῦν αὐτὴν καταγωνιζομένων, ἐνίοτε δὲ καὶ πασῶν τῶν πιθανοτήτων μετὰ τοῦ ψεύδους ταττομένων· οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὴ δι' αὐτῆς εἰς τὰς ψυχὰς εἰσδύεται τῶν ἀνθρώπων· καὶ ποτὲ μὲν παραχρῆμα δείκνυσι τὴν αὐτῆς δύναμιν, ποτὲ δὲ πολὺν χρόνον ἐπισκοτισθεῖσα, τέλος αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ἐπικρατεῖ, καὶ καταγωνίζεται τὸ ψεῦδος.* *Equidem existimo, Naturam mortalibus Veritatem constituisse Deam maximam, maximamque illi vim attribuisse. Nam hæc cùm ab omnibus oppugnetur, atque adeò omnes non nunquam verisimiles coniectura à mendacio stent; ipsa per se nescio quomodo in animos hominum sese insinuat; & modò repente illam suam vim exerit; modò tenebris obtecta longo tempore ad extremum suapte vi ipsa vincit obtinetque, & de mendacio triumphat.*

Sed quod de pulcherrimis quibusque rebus proverbio celebratur, eas difficiles esse: id locum etiam habet in Veritate, quæ, ut Democritus dicebat, alto sæpe puteo pressa latet: adeò ut nulli ærumnabili labori, nulli etiam impensæ, parcendum sit: in quo præter alios Theopompus pulcro fertur præisse exemplo. Nec enim satis est, ut mentiendi absit libido, quâ tamen multi historicorum minimè vacant: verùm etiam abesse debet securitas omnis, omnisque credulitas: ac propterea maximè fidem merentur, qui, ne parùm explorata, atque, ut Polybius loquitur, d *ἀκοὴν ἐξ ἀκοῆς* scriptis consignent, continent se intra ea, quæ suo,

a *Dea Veritatis propheta & sacerdos.*

b *Ut animal luminibus ademtis prorsus inutile redditur: ita, si veritatē ex historia tollas, quod illius superest, inutile fit.*

c *In excerptis lib. 12.*

d *Auditione ab aliis, qui itidem audissent tantùm, accepta.*

ſuo, & parentum ævo, contigere: adeò ut nihil prodere neceſſe habeant, niſi cui interfuerint ipſi, vel quod non ſaltem acceperint à viris fide dignis, qui interfuiſſent. Fecit id Thucydides, qui haut ſatis fore putavit, ſi cognoſceret ab Athenienſibus, quæ de rerum geſtarum veritate atque ordine apud eos dicerentur (jure enim metuebat, ne honori ſuo velificantes non pauca confingerent) verùm inſuper nullis parcere ſumtibus voluit, quò etiam Lacedæmoniorum de iis ſententiam intelligeret. Auctor iſtius rei nobis eſt Marcellinus in vita ejus: qui illum voluiſſe ait, ἐκ a τῆς τῶν πολλῶν συμφωνίας θηρᾶσθαι τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. τὸ γὰρ ἀσαφὲς ἐξελέγχεται τῇ τῶν πολλῶν συναδούσῃ συμφωνίᾳ.

Par quoque, vel major etiam Polybij induſtria fuit: qui, nequid falſi ſcriberet imprudens, iter inſtituit in oras longinquas, ſuiſque eas oculis eoram luſtravit. Galliam enim, atque Alpes adiit, ac Hiſpaniæ pleraque vidit, ne de rebus à Scipione in Hiſpania geſtis minùs ſcriberet explorata: imò Atlanticum b navigavit Oceanum, ne de Annibalis profectione referret alia, quàm quæ certiſſima eſſent. Romanam etiam linguam didicit, operamque dedit, ut monumenta eorum antiqua intelligeret, quæ multi etiam indigenæ, atque hi præſtantiſſimi viri, ignorabant. Quanto profectò laudabiliora ſunt iſta, quàm multorum iners vanitas: qui, quæcunque ab aliis accipiunt, chartis illinunt, atque etiam ubi nihil habent magnopere mirandum quod dicant, ad prodigia atque oſtenta recurrunt, vel res in immenſum extollunt, nihil penſi habentes, dummodo attonitum teneant lectorem ſuum. Ad hoc audendum fiduciam ſumunt ab vaniſſimâ hominum curioſitate: quemadmodum non vanè queritur Lucretius lib. IV.

Cætera de genere hoc monſtra, ac portenta loquuntur,
Ne loca deſerta ab divis quoque fortè putentur
Sola tenere; ideo iactant miracula dictis;
Aut aliquâ ratione aliâ ducuntur: ut omne
Humanum genus eſt avidum nimis auricularum.

Illuſtris eſt hac de re locus Senecæ lib. VII. natur. quæſt. cap. XV. ubi meminit duorum cometarum, quorum unus diceretur fuiſſe non minor ſole, alter æquâſſe viam lacteam. Quæ cùm commemoraſſet, ſubjungit, *Quidam incredibilium relatu commenda-*

a *Ex multorũ ſimili relatione veritatem indagare. Nã quæ obſcura ſunt, ea multorum per omnia conſentiens relatio aperit explicatque.*

b *Plinius lib. 5. cap. 1.*

mendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non evitant, hi appetunt: & hoc in commune de tota natione, quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio adsperserit. Atque ita cum animati sint, ubi metuunt ne manifestè teneantur, satis fore putant, si addant sollemne illud suum, λέγουσι, φασί *a*, vel quid simile. Quales meritò perstringit idem Seneca lib. IV Nat. Quæst. ubi ait: *Quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi, cùm multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt spondere; sed adiiciunt, Penes auctores fides erit.*

a *Dicunt, aiunt.*

Vanitatis istius imprimis reos agere licet Græcos. Nam uti fabulæ poëtarum sunt ἀπὸ τῆς μυθολόγου Ἑλλάδος *b*, prout eam Nonnius *c* appellat: itidem fabulosa multa se offerunt in historicis, quos nobis dedit: quippe quorum longè plurimi minimè narrent ἱστορικῶς, ut Sextus Empiricus *d* loquitur, verbaque sua, ut cum Nasone *e* dicam, haut historicâ fide obligent. Vide Livium lib. XVIII, Plutarchum in Solone, & Pausaniam in Corinthiacis. Quinctilianus etiam lib. II Orat. Inst. cap. II. scribit, *Græcis historiis plerumque poëticæ similem esse licentiam.* Et Tullius pro Flacco, & ad Q. fratrem, Græcos negat coluisse testimoniorum veritatem. Idem primo de Legibus, *Apud Herodotum*, inquit, *historiæ patrem, & apud Theopompum, sunt innumerabiles fabulæ.* De eodem Herodoto sic judicat Marcellinus in vita Thucydidæ, eò quòd à Corinthiis spretus fuisset, ita succensuisse, ut scriberet, subterfugisse illos navalem pugnam ad Salamina pugnatam. Addit quoque, à Timæo Tauromenita Timoleontem efferri supra modum, quòd non fuisset ab eo pater ipsius Andromachus regiâ potestate spoliatus. Ait quoque, Memnonem eò à Xenophonte conviciis incessi, quòd ipse Platonis æmulus, Memnon autem Platonis amicus esset. Quod si quis hæc in dubium vocare volet, at illud sanè non potest, Diodorum Siculum fabulas plurimas historiæ miscere in quinque primoribus libris, quibus ea exponit, quæ ante bellum Troianum contigerant. Dionem quoque Cassium à veritatis orbita sæpe deflectere, haut eum fugit, qui vel illa legit, quæ memoriæ tradidit de Cicerone, Cassio, Seneca. Zosimo verò, acri Christiani nominis hosti, quis fidem semper habeat

b *A fabularum parente Græcia.*
c *Lib. I. Dionys.*
d *Lib. I. Pyrrhon. hypoth. cap. I.*
e *Lib. 3. Amor. el. II.*

in iis, quæ malignè adeò scripsit de principibus Christianis? Neque aliorum Græculorum minor vanitas: ut nemo indignari debeat, cùm illud legit Juvenalis a

a Lib. 4. sat. 1.

——— Et quicquid Græcia mendax
Audet in historiâ:

Quamquam & Latinorum aliqui veritatis confregere tesseram. Nam Velleius Paterculus quid aliud, quàm supparasitatur, & secundas agit in rebus sui ævi? Id quidem arguunt luculentæ illæ laudes Tiberij, Liviæ, Seiani. Si medij ævi scriptores quærimus, quàm fabulosè Karoli magni vitam scripsit Turpinus, Archiepiscopus Rhemensis, qui ejusce imperatoris & Ludovici filij temporibus vixit? Si modò inscriptio non mentitur auctorem. Quod ego planè censeo: etsi multi, cùm in aliis, tum Hispaniæ rebus, tam futilis scriptoris auctoritate nitantur. Quàm fluxæ etiam fidei patrum ævo fuit Paullus Jovius? quem constat in aulâ Henrici secundi quibusque terræ filiis bene de se merentibus, generis claritatem, ac perpetuum nomen pollicitum: contraque maledicè eos traduxisse, qui venali historico morem non gererent. Nempe istiusmodi historicis, ut ridens ait Augustinus, inservias opus est, si te immortalem esse cupis. Neque is in rebus sui ævi dumtaxat sublestæ fidei fuit, quod de Vellejo dicebamus. Nam vel Ligurinus Guntheri, poëtæ supra seculum suum boni, argumento est, quàm malignè falsoque idem ille Fridericum Barbarossam, seu Ænobarbum, depinxerit in elogiis suis virorum bellicâ virtute illustrium.

Itaque non levis est negotij, distinguere historicos veros à falsis. Annius quidam Viterbiensis tria, quibus dignoscantur, indicia adducit ex fictitio Metasthene. Ita ineptè vocat, quem Megasthenem nominant antiqui omnes. Diluit autem Annij notas Melchior Canus, aliasque assignat in Locis, lib. XI. cap. VI. In iis verò, cùm alia nonnulla, tum illud prudenter: *Mihi sanè*, inquit, *aliquando & verum ipsum in scribentis sinceritate candoreq; elucet; & mendacium contrà autoris quidam angor, & calliditas patefacit.*

Magnâ verò ex parte istæc historicorum culpa provenit ab levitate humano generi insitâ: quippe ita usu venire videmus, ut prope omnes, quemadmodum apud Juvenalem b legimus,

b Sat. 4.

——— de magnis maiora loquantur.

Iccirco non facilè nos famam ſequi oportet: ſed potiùs audiemus Magnum illum Alexandrum, cujus hæc ad milites verba [a]: *Non eſt improviſa vobis mentientium vanitas. Nunquam ad liquidum fama perducitur. omnia, illâ tradente, maiora ſunt vero. Noſtra quoque gloria, cùm ſit ex ſolido, plus tamen habet nominis, quàm operis.* Nempe hiſtoria nec plus, nec minùs dicere debet, quàm in re eſt. In quo ab oratore diſtingui ſolet. Nam amplificatio inter præcipua oratoris inſtrumenta numeratur: cujus beneficio pro re nata unum idemque vel auget, vel minuit, ut oratio ejus ſit ſimilis umbrarum, quæ mane ac veſperi cadunt majores; circa meridiem minores, ac prope nullæ. Longè aliter cum hiſtoria comparatum eſt, quæ imago eſt veritatis, eoque rem non amplificat, ſed æquat.

a Apud Curtium lib. 9.

Quæcunque verò de hiſtoricis diximus, ita accipi debent, ut eos etiam homines eſſe cogitemus; nec ſtatim reſpuamus, ſi uſpiam aliquid ſe immiſceat falſi. Nam ut pauxillum aquæ marinæ, non dico Eridanum, aut Rhenum, ſed ne fluentum quidem, ſalſum efficere poteſt: ita nec hiſtoria mendax dici debet, cui fabuloſi aliquid irrepſerit. Imò nec fieri poteſt, ut non interdum fallamur in iis, quæ longiſſimè à memoria noſtra ſunt remota, præſertim in exterarum gentium rebus. Ubique enim de patria quædam per manus incolæ à majoribus acceperunt, quæ & poſteris ſuis ipſi tradunt: horum qui antiquitates ſcribere velit, haut aliter ea referre poſſit, quàm ab incolis ipſis acceperit. Ac eam quidem cauſſam adfert Dionyſius [b] Halicarnaſſ. cur hiſtorici veteres fabuloſa quædam ſcriptis ſuis inſerere haut dubitarint. Imprimis vero locum id habet in urbium primordiis. Quò Livij [c] illud pertinet: *Datur hæc venia antiquitati, ut, miſcendo humana divinis, primordia urbium auguſtiora faciat.* Addit deinde: *Et, ſi cui populo licere oportet, conſecrare origines ſuas, & ad deos referre autores: ea belli gloria eſt populo Romano, ut quum ſuum, conditoriſque ſui parentem Martem potiſſimùm ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur.*

b Tractatu περὶ τῆς Θουκυδ ἰδιώματος.

c In præfat. univerſi operis.

Sed præter iſtam, cur falſa veris miſceant, eſt & altera ratio, nimia antiquorum credulitas. Eam tangit Tubero lib. 1. apud Nonium: *Siquid à parentibus acceptum, protinus antiqui memoriæ tradiderunt.* Nam *antiqui* hic pro *antiquè* legi debere, quivis

videt: & jamdudum observatum id Christophoro Collero suis ad Sallustium notis.

Quin veniam quoque iis dare oportet, qui alicubi, in rebus sui ævi, veritatis septa transiliunt. Sanè, quàm fluxa sit historicorum fides, dicet Franciscus Picus Mirandulanus in Examine doctrinæ gentium lib. II. cap. XXXVII. & Ludovicus Vives lib. VI de caussis corruptarum artium. Ut Aristoteles planè sit audiendus, qui monet, ut neque creduli, neque increduli nimis simus. Nam cui potius fides debet haberi, quàm Thucydidi? ut qui ea scripserit, quibus ipse interfuit. Et tamen, tanquam multa mentitus, accusari à nonnullis solet: quemadmodum apud Josephum legimus lib. I. contra Appionem. Sed quid unum Thucydidem dico, cùm Flavius Vopiscus in Aureliano suo disertim profiteatur, ipsum se dixisse Junio Tiberiano; *neminem historicorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum: prodidisse quin etiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testimoniis convinceretur.*

Nec propterea securos nos esse convenit, eorum instar, quos urbanè perstringit Seneca in Ἀποκολοκυνθώσει, ubi ait: *Hæc ita vera si quis quæsierit unde sciam: primùm, si noluero, non respondebo. si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. quis unquam ab historico iuratores exegit?* A quo genere non multum abfuisset ille, cujus antea memini, Tiberianus: qui cum summos etiam historicos mentiri interdum audiisset, talibus ad Vopiscum verbis usus fuit: *Scribe, ut libet; securus, quòd velis, dicas, habiturus mendatiorum comites, quos historicæ eloquentiæ miramur autores.* Minimè verò; sed ignosci mentienti historico volumus, modò id rarum sit; & ignorantiæ, non malitiæ culpa. Rectè Augustinus epist. CXXXI. quæ ad Memorium episcopum; *Est in historicis aliqua propinquitas libertatis, si voluntatem mentiendi non habent; nec homines fallunt, nisi cùm ab hominibus humanâ infirmitate falluntur.* Quâ de re insignis est Polybij locus in excerptis libri duodecimi. Nam cùm Timæi dictum istoc commemorâsset, *Ut regula rectitudine, ita historiam definiri veritate:* subjungit ista a, Δύο δ' ἐστὶ μὲν τρόπους φαμὲν τῶν ψευδῶν· ἕνα μὲν τὸν κατ' ἄγνοιαν, ἕτερον δὲ τὸν κατὰ προαίρεσιν. καὶ τούτων δεῖν τοὺς μὲν κατ' ἄγνοιαν παραγινομένους τῆς ἀληθείας δοτέον συγγνώμην. τοὺς δὲ

a Pag. 658.

b *Sed nos duplex esse mendacij genus dicimus: unum, quod ab ignoratione veri proficiscitur: alterum quod à certo mentiendi proposito venit. Qui igitur per ignorationem à proposito aberraret, ei veniam esse dandam: at capitali ab iis odio esse dissidendum, qui id voluntate, & certo animi proposito agant.*

κατὰ προαίρεσιν, ἀπαραιτήτως ἔχειν. Etiam Diodorus Siculus lib. XIII [a]. graviter reprehendit Timæum, quod tantopere invehatur in historicos priores, nec ullum iis veniæ locum relinquat; etiam cùm sedulò, ut ne à vero aberrarent, operam dederunt. Atqui, inquit, historici etiam homines sunt, & veritas est δυσεύρετος [b]. Verùm, ait, τοὺς [c] κατὰ προαίρεσιν οὐ τυγχάνοντας τοῦ ἀκριβοῦς, προσηκόντως κατηγορίας τυγχάνειν, ὅταν κολακεύοντας τινάς, ἢ δι' ἔχθραν πικρότερον προσβάλλοντας, ἀποσφάλλωνται τῆς ἀληθείας.

Præsertim verò ignoscere convenit, siquando communis imponit opinio. Quare etsi nihil certius est, quàm Pythagoram centum amplius annis post Numam floruisse; tamen venia dari debet Valerio Antiati, cùm libros septem in agro L. Petilij scribæ sub Janiculo inventos, qui de Philosophia Græcè scripti erant, Pythagicos fuisse prodidit. Nam, ut Livius lib. XL scribit, *vulgatæ opinioni, quia creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodat fidem.* Eoque in errore etiam hæsere Cassius Hemina, & Caius Piso: ut cognoscimus ex Plinij hist. natur. lib. XIII. Vide si voles, quæ ex antiquis hac de re collegit Floridus Sabinus Subsicivarum lectionum cap. XIII. Est & hujusmodi ἀνιστορησίας excusatio apud Ciceronem epist. I. lib. VI. ad Att. Verba Tullij hæc sunt: *Nam illud de Flavio & fastis, si secus est, commune erratum est: & tu bellè* ἠπόρησας [d]; *& nos publicam prope opinionem secuti sumus, ut multa apud Græcos. Quis enim non dixit,* Εὔπολιν τὸν τῆς ἀρχαίας [e] *ab Alcibiade, navigante in Siciliam, deiectum esse in mare? redarguit Eratosthenes. adfert enim, quas ille post id tempus fabulas docuerit. Num iccirco Duris Samius, homo in historiâ diligens, quòd cum multis erravit, irridetur? Quis Zaleucum leges Locris scripsisse non dixit? num igitur iacet Theophrastus, si id à Timæo, tuo familiari, reprehensum est?* Ubi duo illustria ἀνιστορησίας exempla à Tullio adferri videmus. Unum est de Eupolide, quem in mari fuisse submersum, etiam à Platonio scriptum est in fragmento de differentiis comœdiarum apud Græcos. En verba: Ἴσμεν [f] γοῦν τὸν Εὔπολιν ἐπὶ τῷ διδάξαι τοὺς Βάπτας, ἀποπνιγέντα εἰς τὴν θάλασσαν ὑπ' ἐκείνων εἰς οὓς καθῆκε τοὺς Βάπτας. Ac putabat Turnebus [g], Eupolidem quoque signari istoc Ovidij versu in Ibide:

Comicus ut liquidis periit, dum nabat in undis.

Sed aliter vetus interpres, qui (ut è Lilio Gyraldo didici: nam

a Pag. 380. edit. H. St.

b Difficilis indagatu.

c Qui datâ operâ exactam inquisitionem negligunt, hos meritò accusandos arbitror: quando nimirum nonnullis adulando, vel per odium virulentius alios impugnando, à veritate aberrarint.

d [illegible]

e Eupolin veteris comœdiæ poëtam.

f Scimus enim Eupolin, quia Baptas docuisset, ab iis in mari fuisse submersum, contra quos Baptas emiserat.

g Lib 9. Advers. cap. 25.

mihi videre eum nondum contigit) ad hunc versum ista annotavit: *Menander, Comicus Atheniensis, dum in Piraeo portu nataret, submersus est.* Menandri quidem sepulchrum in Attica ostendi venientibus ex Piraeo, etiam Pausanias auctor est. De morte verò Eupolidis longè aliter scripsit Ælianus lib. x de animalibus cap. XLI. ubi in Ægina mortuum ac sepultum refert: & locum vocari κυνὸς θρῆνον, eò quòd canis dominum suum Eupolin lugens ibidem sit exstinctus. Quæ Eratosthenis de Eupolide sententiam confirmant. Alterum ἀνιστορησίας exemplum est de Zaleuco, quem Locris Epizephyriis leges dedisse scripserat Theophrastus, idque præeunte Aristotele lib. II. Politic. cap. ult. Idemque traditum à Diodoro Siculo lib. XII. Valerio Max. lib. I. cap. XIII. Plutarcho, libello Quomodo quis se citra invidiam possit laudare, Æliano lib. XIII Variæ historiæ cap. XXIV. & Suida. Eaque satis ostendunt, communem hanc ac receptam fuisse sententiam: ut omnino, si falsa sit, quod Timæus putabat, tamen proclivis in eo error sit, quod cùm ante Timæum, tum etiam postquam id reprehenderat Timæus, tot ac tantos auctores habet. Quare etsi imprimis, qui historiam scribere cogitat, Epicharmi illud de non temere credendo insculptum in pectore habere debet: tamen quia humanæ imbecillitati exemtus non est, cùm aliàs veniam meretur, quando errore peccat, tum imprimis, cùm id facit communi opinione adductus & inductus.

Quod si ipsi etiam de veritate rei uspiam ambigamus, cautè illud proferendū: & hoc, vel simili modo, ac Curtius facit lib. IX. *Equidem plura transscribo, quàm credo. Nam nec adfirmare sustineo, de quibus dubito: nec subducere, quæ accepi.* Nempe incerta, ut incerta; obscura, ut obscura, scribemus. Atque hæc de prima historiæ condicione, Nequid falsi dicamus.

CAP. X.

CAP. X.

Historici esse, nec in amicis vitia, nec in inimicis virtutes præterire. Sisenna parum libero ore de Sylla scripsit. Annæ Comnenæ, ac Sozomeni de παῤῥησίᾳ loci. Poggius ac Machiavellus improbati, ac contrà Frisingensis Otto laudatus: item Thycydides, ac Polybius. Timæus quo nomine à Polybio inter alia culpetur. Valerij Antiatis opinio de Scipionis in Hispaniis incontinentia posthabita iis, quæ de eo Polybius narrat. Gellius super eo refellitur, quod scripsit, Valerium Antiatem videri Nævij versibus impulsum, ut de Scipione sequiùs, quàm alij, scriberet. Periculosæ rem aleæ esse, de iis scribere, quibus sis obstrictus. Historici esse, non tam laude eorum, qui vivunt, quàm posteritatis iudicio, quid scribere, aut non scribere, debeat, metiri. Sostrati, Gnidij architecti, prudentia.

ALtera verò historiæ conditio Tullio erat, Nequid veri omittamus. Neque enim sufficit ἡ ἀλήθεια a, sed requi- a *Veritas.*
ritur etiam παῤῥησία b, quam non habuit Sisenna, cùm de Syllæ b *Dicendi li-*
rebus scriberet. Unde sic de eo Sallustius in bello Jugurthino: *bertas.*
Idoneum visum est, de natura, cultuque eius paucis dicere. neque enim alio loco de Syllæ rebus dicturi sumus: & L. Sisenna optimè & diligentissimè omnium, qui eas res dixere, persecutus, parùm mihi libero ore locutus videtur. Nec solus est Sisenna, qui hac parte peccârit: sed sollemne hoc prope omnium historicorum vitium est: qui dum alieno honori consultum eunt, suum negligunt. Idem ne vitio nobis vertatur, ne ista quidem præterire licebit, quæ vel ad vituperationem amicissimorum, vel hostium commendationem pertineant. Egregium hac de re locum promam ex procemio Annæ Comnenæ, quæ Alexiados libris patris sui Alexij res gestas composuit: Ὅταν γάρ τις τὸ τῆς ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνῃ, ἐπιλαθέσθαι χρὴ εὐνοίας καὶ μίσους, καὶ πολλάκις κοσμεῖν τοὺς ἐχθροὺς τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο

πολλάκις

πολλάκις δ' ἐλέγχειν τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύωσι· διόπερ οὔτε τῶν φίλων καθάπτεσθαι, οὔτε τοὺς ἐχθροὺς ἐπαινεῖν ὀκνητέον. *Nam siquis historiam, prout convenit, scribere suscipiat, hunc & amore & odio vacare oportet: ac sæpe maximis laudibus inimicos ornabit, siquando id actiones requirent: sæpe etiam necessitudine coniunctos vituperabit, si vita delicta hoc faciendum ostendent. Propterea nec amicorum vituperatione, nec inimicorum laudatione abstinendum.* Requirit idem Lucianus lib. de histor. scrib. Κἂν ἰδίᾳ μισῇ τινας, πολὺ ἀναγκαιότερον ἡγήσεται τὸ κοινὸν, καὶ τὴν ἀλήθειαν περὶ πλείονος ποιήσεται τῆς ἔχθρας· κἂν φιλῇ, ὅμως οὐκ ἀφέξεται ἁμαρτάνοντος. *Sive privatim oderit quosdam, id quod publicum est, magis necessarium putabit esse, veritatemque pluris faciet, quàm inimicitiam: sive amaverit, tamen non parcet illi, quisquis peccaverit.* Quod fusiùs paullò declarat postea his verbis: Τοιοῦτος οὖν μοι ὁ συγγραφεὺς ἔστω, ἄφοβος, ἀδέκαστος, ἐλεύθερος, παῤῥησίας καὶ ἀληθείας φίλος, ὡς ὁ Κωμικός φησι, τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην σκάφην ὀνομάζων. οὐ μίσει, οὐδὲ φιλίᾳ νέμων, οὐδὲ φειδόμενος, ἢ ἐλεῶν, ἢ αἰσχυνόμενος. ἴσος δικαστὴς, εὔνους ἅπασιν, ἄχρι τοῦ μὴ θατέρῳ τι ἀπονεῖμαι πλεῖον τοῦ δέοντος, ξένος ἐν τοῖς βιβλίοις, καὶ ἄπολις, αὐτόνομος, ἀβασίλευτος, οὐ τί τῷδε, ἢ τῷδε δόξει λογιζόμενος, ἀλλὰ τί πέπρακται λέγων. *Talis igitur mihi historicus sit ille, ut & metu careat, & nullis muneribus corrumpatur, & liber sit, & dicendi libertatem, ac veritatem amet, & quemadmodum Comicus ille ait, ficus ficus, ligonem ligonem nominet: non odio, neque amicitia quicquam tribuens, non parcens, aut miserescens, aut erubescens, aut exorari se facilè patiens: æqualis iudex, ac benevolus omnibus, eò tamen usque, dum ne alteri plus æquo aliquid tribuat, hospes in libris ac peregrinus, suis legibus vivens, nullius imperio subiectus, non quid huic, aut illi placiturum sit, secum cogitans; sed id, quod actum est, exponens.* Idemque monet Sozomenus. Nam quia orthodoxorum referret contentiones, ac quorundam etiam perfidiam: metuere se ait [a], ne proficisci id videatur ab animo maligno, qui ex talium commemoratione capiat voluptatem: verùm, inquit, professo veritatem nihil illorum dissimulandum fuit. Verba ejus inter alia sunt, Μάλιστα [b] τῆς ἀληθείας ἐπιμελεῖσθαι χρεὼν, διὰ τὸ τῆς ἱστορίας ἀκίβδηλον: item [c], πάντα δεύτερα ποιεῖσθαι τῆς ἀληθείας τὸ συγγραφέα προσήκει. Neglexit hanc legem Poggius Florentinus, in quem epigramma istoc lusit Actius Syncerus Sannazarius:

a *Lib. 1. Hist. Eccles. cap. 1*

b *In historia nihil ponendũ, quod non sit maximè sincerum.*

c *Veritatem omnibus rebus anteponere scriptorem decet.*

Dum

Dum patriam laudat, temnit dum Poggius hostem,
Nec malus est civis, nec bonus historicus.

Item Machiavellus, qui planè multa comminiſcitur in vita Caſtrutij: nempe quia is hoſtis fuiſſet Reip. Florentinæ. Quanto melius Otho Friſingenſis, Cæſaris nepos, frater, & patruus, ſi verè de eo Æneas Sylvius a ſcripſit, *licet fratris nepotiſque geſta memoriæ traderet, qui Romanorum pontificum hoſtes fuere, ita tamen hiſtoriæ legem ſervâſſe, ut neque cognatio veritati, neque cognationi officeret veritas.*

a *In Auſtralis hiſtoriæ, fragmento, quod hiſtoriæ Ottonis præmiſſum fuit à Cuſpiniano, primo Ottonis editore.*

Sed antiquorum potiùs exempla adferamus. Qualis Thucydides, qui, ut etiam in vita ejus obſervat Marcellinus, quamquam ab Athenienſibus in exilium ſe ejectum ſciret, nullum tamen infeſti erga eos animi indicium prodidit: ne erga Cleonem quidem, aut Braſidam, qui hujus ei calamitatis cauſſa fuerant. Quod ſiquis de Thucydide credere malit Halicarnaſſæo, qui minimè affectu omni vacâſſe exiſtimat: at Polybius, nec amore cujuſquam præterit, quod culpandum: nec odio omittit, quod laudandum. Aratum, Achæorum ducem, quanti Græcia æſtimârit, omnibus eſt notum: nec obſcurum eſt, quantopere eum admiratus ſit ipſe Polybius: ſed tamen, quàm liberè idem commemorat, quæ reprehendi merebantur! Et cui parceret, qui ne pepercit quidem Philopœmeni, & Lycortæ? quorum hic parens fuit; alterum verò ut parentem ſuſpiciebat, atque amabat. Nec propterea diſſimulat ſpiſſam eorum negligentiam in fœdere renovando cum Ægypti rege; quam meritò iis objectârat Ariſtænus, adeò ut nec, quod reſponderent, haberent quicquam; ſed ad vocem inimici in concilio ipſe obmuteſceret Lycortas. Quis quoque ignorare poteſt, quantopere exoſum habuerit tyrannum Siciliæ, Agathoclem? Tamen, quia malis etiam ſuæ ſunt laudes, quas hiſtoricus æquè quam crimina referre debet; Timæum optimo jure reprehendit, qui id in Agathocle minimè feciſſet. Atq; hæc res in cauſſa eſt, cur nec Polybio auſim derogare fidem in eo, quod ſcribit, Scipionem Africanum, cùm in Hiſpaniis virgo ei formoſiſſima obtigiſſet ex præda, inviolatam intactamque ſuis reddidiſſe: etſi longè aliter hac re ſcripſiſſe ſciam nobilem hiſtoricum, & Livio ſæpe memoratum, Valerium Antiatem, cujus hac de re verba adducit Gellius lib. VI. cap. VIII. Satis verò mirari nequeo, etiam

a Part. 1. cap. 49. Camerarium in Subsicivis suis a, in Antiatis magis partes inclinare. Nam vel solus Polybius si istud scripsisset; tamen omnium instar esse potuisset. Nunc Valerius Antias, ut Gellius ait, id contra cæteros omnes retulit scriptores. Quod verò Gellius scribit, Valerium, ut ita sentiret, impulsum videri versibus Nævij: id neque verisimile est, neque verum arbitror. Nævij, quos dicit, versus sunt isti:

Etiam qui res magnas manu sæpe gessit gloriosè,
Cuius facta viva nunc vigent, qui apud gentes solus
Præstat, eum suus pater cum pallio uno ab amicâ abduxit.

Atqui non satis constitit, versus istos in Scipionem fuisse scriptos: neque ut ille in adolescentiâ famâ fuerit minùs sincerâ, obstare illud possit, quo minus ætate provectior, honestè vitam egerit. Imò, ut mores veteres non in totum exuisset; honos suus, & populi Romani, generosi adeò spiritus virum, in quem omnium oculi conjecti essent, facilè impellere potuerunt, ut præclarum aliquod continentiæ suæ speciem daret. Quare persuadere mihi neutiquam possum, futili adeò argumento Antiatem fuisse impulsum, ut ita sentiret. Ac longè minoris momenti apud me est, quod Polybij fidem eo suspectam reddere Camerarius conatur, quòd Plutarchus paullò aliter referat verba Scipionis, quàm fecerit Polybius. Nam, ut alia mittam, in hac quidem caussa, quis est Plutarchus ad Polybium? cum ille Trajani demum temporibus vixerit: hic Scipioni diu à consiliis fuerit, & belli comes. Mirum verò non potiùs objecisse, difficile esse, ut non utramque in historiæ legem peccet, qui ejus res gestas scribat, in cujus sit potestate. Nam ita fere usu venit, ut talis non aliter scribere ausit, quàm ad voluntatem alienam, ut etiam Pausanias agnoscit. Et satis hoc Velleij, atque tot aliorum exemplis edocti sumus. Verùm, ut ego arbitror, non multum ista ad præsentem caussam faciunt, cùm Polybium videamus, ne proprio quidem parenti parcere voluisse: & à Scipione siquid sequiùs, quàm oporteret, actum esset, nihil aperto opus mendacio fuisset, sed consulere ejus honori potuisset Polybius silentio suo. Interea cùm ne totidem quidem Polybios invenire possimus, quot sunt

b Iuvenal. sat. 13. *Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili* b:

fatendum planè est, non injuriâ suspectam esse prope omnium

eorum fidem, qui res ab iis gestas scribendas suscipiunt, quibus vel ob summa merita, vel aliis de caussis, obnoxij sunt. Iccirco Lucianus [a] jure talem sibi optat historicum, qui sit [b] αὐτόνομος, καὶ ἀβασίλευτος. Imprimis verò gratiæ suspicionem iniicere solet, siquem ex historia facere encomium videamus: quo de inferius pluribus agemus, cùm ad locum de historici judicio erit deventum. Nunc contenti erimus illud dixisse, nec facilè nos falsum dicturos, nec verum dissimulaturos, dum nobis ob oculos semper ponamus judicium posteritatis de scriptis nostris. Qua de re pulcra imprimis est admonitio illa Luciani, paullo antequam librum suum claudat: Τὸ δ' ὅλον, ἐκείνου μοι μέμνησο, πολλάκις τὸ αὐτὸ ἐρῶ, καὶ μὴ πρὸς τὸ παρὸν μόνον ὁρῶν γράφε, ὡς οἱ νῦν ἐπαινέσωντί σε, καὶ τιμήσωσιν, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἐστοχασμένος, πρὸς τοὺς ἔπειτα μᾶλλον σύγγραφε, καὶ παρ' ἐκείνων ἀπαίτει τὸν μισθὸν τῆς γραφῆς, ὡς λέγηται καὶ περὶ σοῦ, ἐκεῖνος μέντοι ἐλεύθερος ἀνὴρ ἦν, καὶ παρρησίας μεστός· οὐδὲν οὐδὲ κολακευτικὸν, οὐδὲ δουλοπρεπὲς, ἀλλ' ἀλήθεια ἐπὶ πᾶσι. Τοῦτ' εἰ σωφρονοίη τις ὑπὲρ πάσας τὰς νῦν ἐλπίδας θεῖτο ἂν, οὕτως ὀλιγοχρονίους οὔσας. *In universum autem illud memineris (sæpius autem idem dicò) & non ad præsens solùm tempus respiciens scribas, ut ij, qui nunc sunt, te laudent, & honoribus afficiant, sed in omne ævum intentus, illis potiùs, qui in posterum victuri sunt, historiam componas, atque ab illis mercedem scriptionis deposcas, ut dicatur & de te aliquando, Ille verò vir liber fuit, & ad dicendum fiduciâ plenus: nihil hic neque adulatorium, neque servile, sed veritas in omnibus servatur. Atque hoc, siquis modestè sapiat, ante omnes præsentium spes meritò ponat, quæ breves adeò ac momentaneæ sunt.* Nobile verò hoc præceptum illustrat idem Lucianus pulcherrimo exemplo Sostrati, Gnidij architecti, qui, cùm Pharum exstruxisset, unum è septem orbis miraculis, interiùs quidem in saxis nomen suum insculpsit; calci verò exterius illitæ inscripsit nomen Ptolomæi, qui tum regnabat. Nempe prospiciebat brevi fore, ut literæ, quæ in calce conspiciebantur, evanescerent; interior verò titulus appareret, duraretque quamdiu turris ea esset. Subjungit deinde Lucianus ista, quibus libellum suum obsignat: Χρὴ τοίνυν καὶ τὴν ἱστορίαν οὕτω γράφεσθαι, σὺν τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐλπίδα, ἤπερ σὺν κολακείᾳ, πρὸς τὸ ἡδὺ τοῖς νῦν ἐπαινουμένοις. Οὗτός σοι κανὼν καὶ στάθμη ἱστορίας δικαίας. καὶ εἰ μὲν σταθμήσονταί τινες αὐτῇ, εὖ ἂν ἔχοι, καὶ εἰς δέον ἡμῖν

[a] *Lib. de scrib. histor.*

[b] *Suis legibus vivens, nec alieno imperio obnoxius.*

γέγραπται· εἰ δὲ μὴ, κεκύλισται ὁ λίθος ἐν Κρανίῳ. *Oportet igitur & historiam eodem modo componi, cum veritate magis in futuram spem, quàm cum adulatione ad gratiam & dulcedinem iis, qui eam in præsentia nunc laudent. Atque hæc tibi regula & amussis historiæ iustæ. Quâ quidem si qui examinando ac perpendendo utentur, bene res habet, & commodùm hæc à nobis scripta sunt: si minùs, volutatum est in Cranio dolium.*

CAP. XI.

Acceditur ad historiæ structuram: ubi agi incipit, de rebus, ex quibus historiæ corpus componitur: ac primùm de narratione actionis humanæ, cuius varia genera, & variæ generum formæ adferuntur. Contra Halicarnassæum asseritur, primum historici officium esse, non ut iucundum, sed ut utile argumentum tractet. Alterum præceptum, ut rectè auspicemur, ac finiamus. Thucydides hac etiam parte adversus Dionysium defensus. Historici fidi cum speculo splendido, ac statuario similitudo. De octavo Thucydidis libro iudicium veterum. Tertia historiæ lex, de iis solùm commemorandis, quæ magna sunt, & memoriâ digna. Dionem Cassium sedulò hanc legem observare. In quibus veniam mereantur historici, si ad minutias descendant. Damidis ἀπόφθεγμα. Archimedis sepulchrum à Cicerone Syracusis inventum, quod ne incolæ quidem norant: & nobilissimi oratoris super eo gloriatio. Sallustij locus aliter enarratus, quàm à Victorio factum.

TAntùm de veritate, quam si animæ comparaveris, pars altera similis dicetur corpori. Sin priorem cum Tullio fundamentum historiæ vocare visum est: alteram hanc cum eodem structuræ compares licebit.

Tria verò hæc pars, ut superiùs quoque dictum, comprehendit. Primùm enim res, ex quibus historiæ corpus, ac quasi

domus, exsurgit, congeri debent: deinde eas necesse est digeri atque ordinari: postrema verò expolitionis, sive ornatus cura erit.

Res, ex quibus conflatur historia, meo judicio non incommodè ad quatuor capita revocantur, narrationem, judicium de rebus, concionem, & digressionem. Ex quibus primum planè est ἔργον: ultimum potius est πάρεργον: duo intermedia mediam quoque naturam habent.

Ordiemur à parte primâ ac præcipuâ, quæ Græcis διήγησις, Latinis *narratio* vocatur: non quasi non narret historicus, dum orationem alicujus refert, aut cum digreditur à proposito: sed quia hæc, quam diximus, est narratio propriè ac præcipuè instituta. Ideo Photio a non ἁπλῶς dicitur διήγησις, sed ἡ κατὰ μέρος διήγησις. a *Tm m. sive cod. 83.*

Narratio hæc vel est rerum gestarum, vel earum, quæ ad rei naturam pertinent: ut sunt prodigia, & similia, quæ à Livio, & aliis, admiscentur iis, quæ homines gessere. Sed præcipuè versari historicus solet circa actiones humanas, sive res gestas.

Actiones istæ variæ ac multiplices sunt: adeò ut penè omnes scientiæ, atque artes, exempla sibi ex historia sumere possint. Verùm hoc loco solùm agimus de actionibus istis, quæ referuntur ad philosophiam πρακτικὴν, sive moralem, ac civilem.

Narrationes, quibus istiusmodi actiones exponuntur, vel sunt unius corporis, ut Reip. alicujus: vel unius hominis, ut Platonis.

Ea quæ totius corporis est, vel est omnis ævi, vel unius imperij, vel rei gestæ unius.

Ordiemur à tertio genere, utpote trium istorũ simplicissimo. Nam cùm omnis ævi historia conficiatur ex historiis omnium, vel præcipuorum imperiorum; ac historia cujusque imperij coalescat ex narrationibus multis, quarum singulis res una narretur: satis liquet, quæ hoc in genere de simpliciori narratione traduntur, eadem etiam in imperij alicujus, atque adeò ævi omnis historia observari oportere.

Narratio rei gestæ unius vel universè consideratur, vel ratione partium.

Ad considerationem rei universæ pertinet præceptum illud Dionysij Halicarnassæi b, quo jubet, materiem eligere pulchram, b *Responsione ad Cn. Pompeium de Platonis stylo, itẽ Herodoto, & Xenophonte.*

& quæ animos hominum voluptate perfundat. Et sanè, cùm multùm adeò voluptas possit in animis humanis: facilè omnes vident, in aliqua felicitatis parte esse ponendum, si argumentum ejuscemodi obtingat. Verùm de eo assentire non ausim, quod non dubitat hoc vocare primum, ac vel maximè necessarium ejus officium, qui res gestas scribere velit. Nec enim in manu nostra est, ut jucunda sit temporum istorum recordatio, quorum memoriam ad posteros transmittere cogitamus. Ac vel hoc ex Thucydide, scriptore florentissimo, cognoscimus. Ait enim Dionysius, & verè ait, hac in re feliciorem eo fuisse Herodotum: nam Thucydidem bellum scripsisse Græcis suis, quod neque honestè satis susceperunt, neque feliciter gesserunt. Sed quis hîc culpam aliquam Thucydidæ videt? cujus gloria est, quod tempora ista, quantumcunque misera, longè tamen dignissima, quorum memoria ad posteros propagaretur, cônsignârit fide optimâ, prudentiâ summâ, & dictione pro ætate eâ, quâ florebat, supra modum disertâ. Iccirco non primùm in historico desidero τὸ τερπνὸν a: sed τὸ χρήσιμον b. Quod optimè perspexit Lucianus, cùm inquit: Ἓν ἔργον ἱστορίας καὶ τέλος, τὸ χρήσιμον, ὅπερ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται. τὸ τερπνὸν δὲ, ἄμεινον μὲν, εἰ καὶ αὐτὸ παρακολουθήσειεν, ὥσπερ καὶ κάλλος ἀθλητῇ. εἰ δὲ μὴ, οὐδὲν κωλύσει ἀφ' Ἡρακλέους γενέσθαι Νικόστρατον τὸν Ἰσοδότου γενναῖον ὄντα, καὶ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἑκατέρων ἀλκιμώτερον, εἰ αὐτὸς μὲν αἴσχιστος ὀφθείη τὴν ὄψιν. Ἀλκαῖος δὲ ὁ καλὸς ὁ Μιλήσιος, ἀνταγωνίζοιτο αὐτῷ, καὶ ἐρώμενος ὤς φασι τοῦ Νικοστράτου ὤν. Καὶ τοίνυν ἡ ἱστορία εἰ μὲν ἄλλως τὸ τερπνὸν παρεμπορεύσαιτο, πολλοὺς ἂν τοὺς ἐραστὰς ἐπισπάσαιτο. ἄχρι δ' ἂν καὶ μόνον ἔχῃ τὸ ἴδιον ἐντελὲς, λέγω δὲ τὴν τῆς ἀληθείας δήλωσιν, ὀλίγον τοῦ κάλλους φροντιεῖ. *Vnum Historiæ opus, unusque finis est utilitas, quæ ex veritate colligitur. Iucundum verò melius erit, si illam, ut forma athletam sequatur. Sin minùs, nihil vetat, Hercule prognatum esse Nicostratum, Isidoti filium, cùm sit generosus, & utroque colluctatore fortior, si ipse facie turpissimâ videatur: Alcæus autem, formosus ille Milesius, ipsius Nicostrati amasius, cum eo colluctetur. Proinde historia, si iucundum auctarij vice haberet, multos, à quibus scriberetur, alliceret. Sed quatenus propriam habet duntaxat perfectionem, veritatis dico patefactionem, pulchritudinem parvi pendit.* Satis ista ostendunt, jucundum non per se finem esse historiæ, sed sponte è fine subsequi. Neque historia, si misera-

a *Iucundum.*
b *Vtile.*

miſerabiles tantùm caſus narret, eò omnis voluptatis expers erit. Nam hoc ipſum delectare homines ſolet, quod alienæ ſtultitiæ triſtes vident effectus, iiſque fiunt cautiores. Adde quod ipſum ſcire per ſe delectat: imò, ut Lucretius [a] ait,

——— *omne*

Humanum genus eſt avidum nimis auricularum:

Unde eſt, quod iis etiam capitur, quæ commentitia eſſe non ignorat: ut ſunt Heliodori Æthyopica, Luciani & Appuleij μεταμόρφωσις in aſinum, ſimiliaq; otioſorum hominum figmenta.

Alterum huic præceptum addit Dionyſius, ut conſideremus, unde principium ſumere, ubi item deſinere oporteat. Quæ aliquis ad diſpoſitionem potiùs pertinere exiſtimet; ſed non ita eſt. Neque enim hoc Dionyſius vult, ut videamus, quid ex dicendis primum, quid medium, quid ultimum debeat locum occupare: ſed jubet, ut poſtquam animo omnem rei hiſtoriam complexi ſumus, illud etiam cogitemus, num initium ac finis temporis, quo hiſtoriam circumſcripſimus, belle ſibi reſpondeant, jucundaque ac grata futura ſint civibus noſtris. Hoc ſi eſt, ita occipere ac deſinere jubet: ſin minus, ſatius putat, ut vel altius ordiamur, vel aliquid de initio præcidamus: ac ſimiliter vel citius deſinamus, vel ulterius narrationem extendamus. Unde autem auſpicari, ubi finire oporteat, id nos putat honeſto, atque jucundo metiri oportere. Ait verò hac etiam in re Herodotum debere Thucydidi præferri. Illum enim prudenter incipere à cauſſis, propter quas barbari Græcos injuriâ afficere cœperunt: deſinere verò in pœnis, quas propterea Græcis barbari dedere: Thucydidem contrà incipere ab infelici Athenarum ſtatu, atque ita eum narrare, ut belli cauſſas non obſcurè Athenarum civitati adſcribat, cùm eas in Lacedæmonios coniicere poſſet: atque adeò, ſi Dionyſium audimus, id facere debuerit: præſertim cùm non civis ipſe modò Athenienſis foret, ſed unus etiam de primoribus. Ego verò nullam hic Thucydidæ culpam video. Nam hiſtorici munus implevit, cùm iis culpam adſcripſit, penes quos eam eſſe arbitraretur. Siqua ſtultè geſta ſunt; qui fecere, in cauſſa ſunt; non Thucydides, qui narrat. Nec enim ea ipſe comminiſcitur; ſed verbis tantùm ſignificat. Scitè hac de re judicat Lucianus, cùm ait: Εἰ σιωπήσας αὐτὰ, ἢ πρὸς τοὐναντίον εἰπὼν ἐπανορθώσασθαι ἐδύνατο,

ῥᾷστον

[a] Lib. 4.

ῥᾷστον ἦν ἑνὶ καλάμῳ λεπτῷ τὸν Θουκυδίδην ἀνατρέψαι μὲν τὸ ἐν ταῖς Ἐπιπολαῖς παρατείχισμα, καταδῦσαι δὲ τὴν Ἑρμοκράτους τριήρη, καὶ τὸν κατάρατον Γύλιππον διαπεῖραι μεταξὺ ἀποτειχίζοντα καὶ ἀποταφρεύοντα τὰς ὁδούς. Ἀλλ' οἶμαι, τὰ μὲν πραχθέντα, οὐδὲ Κλωθὼ ἂν ἔτι ἀνακλώσειεν, οὐδ' Ἄτροπος μετατρέψειε. Τοῦ δὴ συγγραφέως ἔργον ἕν, ὡς ἐπράχθη, εἰπεῖν. *Si tacendo, aut contrario modo narrando, corrigi res possent; facillimum fuerat Thucydidi, uno ac tenui calamo munitiones Epipolarum invertere; Hermocratis triremem submergere, & execrabilem istum Gylippum confodere interea dum vias obstruit, & fossis intercludit. At, puto, quæ facta sunt, neque Clotho revolvat denuo, neque Atropos immutet. Proinde historici unum est opus, ut res, prout gesta sunt, exponat.* Nempe, ut idem Lucianus dicit, historici mens debet esse similis speculo optimo, quod formas omnes recipit, atque exhibet quales sunt. Optimè etiam comparatur cum Phidia, Praxitele, Alcamene, & similibus, qui aurum, argentum, vel ebur, aliunde accipiebant: exinde verò poliebant, concinnabant, inaurabant. Similiter enim historicus non ea fingit, quæ dici debent: quippe quæ jam gesta sint: sed hæc ipsa verè libereque proponit; ordine apto disponit; eleganter, perspicuè, ornatè, decoreque exponit: atque in his ejus artificium consistit; non illo, quod Halicarnassæus putavit.

Nec magis audiri idem debet, cùm Thucydidem reprehendit, quia desinat in prælio navali, quod anno XXII belli Peloponnesiaci inter Athenienses ac Lacedæmonios juxta Cynossema gestum fuit. Ait jucundius desinere potuisse in gratissimo Phliasiorum reditu. Verùm historici non est spectare, quid jucundum; sed quid utile sit: ut superiùs satis ostendimus. Adde quod non satis liquet, ubi Thucydides facere voluerit scribendi finem. Nam cum in octavo occuparetur libro, vivere desiit; eaque, ut Marcellinus a putat, caussa est, cur liber ille tenui stylo scriptus sit, cùm priores longè altiùs assurgant. Imò multi ne Thucydidæ quidem esse putarunt; sed vel filiæ ejus, vel Xenophontis, vel Theopompi, vel alius: ut ex eodem Marcellino discimus.

a *In vita Thucydidis.*

Duplici huic historici muneri tertium addit idem Dionysius. Præterea enim considerare jubet, quæ in historiam referre, quæ item præterire oporteat. Quo in ipso etiam Herodotum superiorem fuisse Thucydide contendit. Est verò tertia hæc virtus magni

magni planè momenti. Nam etiam qui luculentam planè historiam scribere sunt aggressi, ac satis perspiciunt, ubi ordiri, ubi item desinere oporteat: tamen multa omittenda dicunt, multa dicenda omittunt. Eoque planè scito opus, cujusmodi sint, quæ dici, quæ item præteriri debeant. Docet verò hoc Cicero quoque in secundo de Oratore, cùm historiam versari ait *in rebus magnis, memoriâque dignis*. Sanè, post vanitatem ac mendacia, nihil in historico vitiosius est, quàm si ad minutias descendat: quod etiam in Timæo reprehendit Plato. Ammianus quoque Marcellinus initio lib. XXVI, historiam scribit *adsuetam discurrere per negotiorum celsitudines: non humilium minutias indagare caussarum, quas si scitari* (ita & Rob. Stephanus edidit: sed assentior Conr. Rittershusio, qui *citari* aut *sciscitari* legendum putat) *voluerit quispiam, individua illa corpuscula volitantia per inane, atomos, ut nos appellamus, numerari posse sperabit.* Idem paullò pòst μικρολογίαν hanc, inscitiam vulgarem vocat. *Proinde*, inquit, *inscitiâ vulgari contemtâ, ad residua narranda pergamus.* Sed imprimis luculentus est iste Luciani [a] locus: Εἰσί τινες οἱ τὰ μεγάλα μὲν τῶν πεπραγμένων, καὶ ἀξιομνημόνευτα παραλείπουσιν, ἢ παραθέουσιν, ὑπὸ δὲ ἰδιωτείας, καὶ ἀπειροκαλίας, καὶ ἀγνοίας τῶν λεκτέων, ἢ σιωπητέων, τὰ μικρότατα πάνυ λιπαρῶς καὶ φιλοπόνως ἑρμηνεύουσιν ἐμβραδύνοντες. ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸ μὲν ὅλον κάλλος, τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ὄν, μὴ βλέποι, μηδὲ ἐπαινοῖ, μηδὲ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐξηγεῖτο· τοῦ ὑποποδίου δὲ, τό τε εὐθυεργὲς, καὶ τὸ εὔξεστον θαυμάζοι, καὶ τῆς κρηπῖδος τὸ εὔρυθμον. *Sunt quidam, qui rerum gestarum maximas, & memoriâ dignißimas prætermittunt, aut percurrunt. Præ imperitiâ autem, aut ineptiâ & ignorantiâ, cùm eorum, quæ dicenda, tum quæ tacenda sunt, res minimas admodum prolixè & laboriosè immorando persequuntur. Non aliter ac si quis Iovis Olympici pulchritudinem universam, quæ tanta est ac talis, nec videat, nec laudet; neque etiam iis, qui ea nesciunt, quicquam narret: sed subsellij rectitudinem, & expolitionem, & crepidæ concinnitatem admiretur, & hæc planè magno studio exponat.* Aliquantò etiam pòst scitè ait idem, Εἰκότως ἂν τις εἴποι τοὺς τοιούτους, τὸ μὲν ῥόδον αὐτὸ μὴ βλέπειν, τὰς ἀκάνθας δὲ αὐτοῦ, τὰς παρὰ τὴν ῥίζαν, ἀκριβῶς ἐπισκοπεῖν. *Proinde meritò dixerit quispiam, tales scriptores rosam quidem ipsam non videre: spinas autem, quæ iuxta radicem enascantur, accuratè contemplari.* Nec

[a] *Lib. de hist. scrib.*

possum, quin alteram etiam similitudinem ejusdem auctoris adscribam, sanè venustam. Nam cùm dixisset, magna copiosè esse exponenda, parva autem & minùs necessaria satius esse percurrere, quin potiùs multa debere prætermitti: scitè subjungit, Οὐδὲ γὰρ, ἢν ἑστιᾷς τοὺς φίλους, καὶ πάντα ᾖ παρεσκευασμένα, διὰ τοῦτο ἐν μέσοις τοῖς πέμμασι, καὶ τοῖς ὀρνέοις, καὶ λοπάσι τοσαύταις, καὶ συσὶν ἀγρίοις, καὶ λαγωοῖς, καὶ ὑπογαστρείοις, καὶ σαπέρδην ἐνθήσεις, καὶ ἔτνος, ὅτι κἀκεῖνο παρεσκεύαστο· ἀμελήσεις δὲ τῶν εὐτελεστέρων. *Neque enim, si convivio accipies amicos, omniaque fuerint apparata, ob hoc inter media bellaria, & aviculas, & patinas tam multas, & capros, & lepores, & sumina, saperdam quoque appones, & pulmentum, si illud etiam fuerit apparatum: sed quæ viliora sunt negliges.*

Hanc historiæ legem optimè servat Dio Cassius: ut qui nusquam ad minutias dilabatur: vel siquid, quod levius videatur, minimè præterire volet, excusatione utatur, ut facilè liqueat, neutiquam imprudentiâ, vel inscitiâ, peccare. Exemplo esto iste ejus locus in excerptis Xiphilini è Commodi vitâ: Καὶ μή μέ τις κηλιδοῦν τὸν τῆς ἱστορίας ὄγκον, ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα συγγράφω, νομίσῃ· ἄλλως μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶπον αὐτά· ἐπειδὴ δὲ πρός τε τοῦ αὐτοκράτορος ἐγένετο, καὶ παρὼν αὐτὸς ἐγὼ, καὶ εἶδον ἕκαστα, καὶ ἤκουσα, καὶ ἐλάλησα, δίκαιον ἡγησάμην μηδὲν αὐτῶν ἀποκρύψασθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ, ὥσπερ τι ἄλλο τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκαιοτάτων, τῇ μνήμῃ τῶν εἰς ἔπειτα ἐσομένων παραδοῦναι. *Neque verò existimare debet, me propterea minuere gravitatem historiæ, quòd hæc scribo: nam cùm ea ab imperatore facta sint, affuerimque ipse præsens, viderimque singula, audiverim, & collocutus sim, nihil reticendum putavi: sed ea perinde volui, atque si maxima essent, apprimeque necessaria, posteris memoriæ prodita relinquere.* Et sanè nusquam faciliùs veniam merentur historici, si minutiora quædam recenseant, quàm si ejusmodi sint, ut summos viros spectent, & quæ coram viderint, vel audierint ipsi illi, qui narrant. Nam quisquis novit vanitatem mortalium, facilè cogitare potest, quàm proclivis sit error in omnibus istis, quæ ab aliis fando accepimus. Quotusquisque enim est, qui non vel ea, quæ quotidie fiunt, sive affectu abreptus, sive incuriâ deceptus, longè aliter narrare soleat, quàm facta sint? Quare omnibus veritatis amantibus magnam adferre voluptatem solet, si ea audiant, aut legant, quæ graves & prudentes viri vidisse se, vel audiisse testantur.

Imprimis.

Imprimis si ea, ut dixi, pertineant ad viros principes, vel virtute aut eruditione præstantes. Sanè Damis a olim, cum in Apollonij vita minutias quasdam adspersisset, atque eo nomine culparetur; bellè respondit, etiam ea, quæ de mensis Deorum deciderent, colligi oportere, ne ambrosiæ illius pereat quicquam. Quod verò minora sint, facilè altero compensatur, quod sint certiora. Propterea enim magis ferè afficere animos solent, quàm majora aliorum, quorum fides minus est certa. Adhæc altera etiam ratio accedit. Nam ita cum omnibus comparatum est, ut eo sibi placeant, quo cæteris antistant: unde fit, ut siquid rectiùs cæteris noverint, utcunque exile videatur, lubentes tamen, ubi se offert qualiscunque occasio, sermoni illud, aut scriptis inspergant. Quod etiam à Cicerone factum videmus lib. v. Tuscul. Quæst. ubi de vita beata disserens, interserit historiam de indagato, atque invento à se Archimedis sepulchro. Nihil profectò hoc ad præsens institutum faciebat. Sed Orator nobilis, ut gloriæ avidus fuit, plus etiam quàm satis esset, cùm dixisset, Dionysio Syracusano beatiores sibi videri Platonem, Archytam, Archimedem, arripiendam inde sibi occasionem putavit narrandi historiolam hanc, ut, cùm Syracusis quæstor esset, sepulchrum invenisset Archimedis, quod ne Syracusani quidem novissent. Eam verò pluſculis à se verbis prolatam epiphonemate hoc claudit: *Ita nobilißima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctißima, sui civis unius acutißimi monumentum ignoràsset, nisi ab homine Arpinate didicisset.* Inde ad institutam disputationem revertitur. Quod si audimus doctissimum Petrum Victorium b, simile apud Sallustium exemplum habemus in Jugurthina historia: ubi narrat illa de Philænis, qui se vivos obrui passi sunt pro Pœnorum Rep. Ait enim ista præterire potuisse; sed eò id facere noluisse, quia non multò antè locum ipse lustràsset. Atque hoc ita esse, probare conatur istis Sallustij verbis: *Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, egregium atque mirabile facinus duorum Carthaginensium memorare: eam rem nos locus admonuit.* Sed profectò summus vir, judicio meo, non assequitur mentem Sallustij. Neque enim dicit, se Philænorum aras vidisse: sed ait, se, quia de duabus Syrtibus, & Lepti, ejusque civitatis negotiis egerit, eò occasione hac velle aliquid addere de fratrum

a *Philostratus lib. 1. vita Apoll. cap. 13*

b *Lib. 10. Var. Lect. cap. 23.*

Philænorum aris. Imò ne hoc quidem mihi satis certum videtur, an ea loca unquam Sallustius lustrârit: etsi apud Petrarcham disertim legatur, *maria transgressum dici, ut oculis suis crederet de condicionibus locorum.* Vellem omnino Petrarcha veterum aliquem ejusce sententiæ laudâsset auctorem.

CAP. XII.

Acceditur ad ea, quæ partem aliquam narrationis respiciunt. Partes istæ recensentur. Prima earum est persona: de quâ quæritur, utrùm ipse is, qui res gessit, de iis historiam scribere possit. Ostenditur, fecisse id multos viros præstantes: eos inter Iulium Cæsarem. Quamquam hic non videatur omnia satis bonâ fide narrare. Et omnino esse difficile, ut aliquis modestior suas laudes promat, aut ut quisquam honoris avidior posteris tradat culpas suas. Eò satius esse, ut alteri de nobis scribendi provincia committatur. Saltem non suscipi debere, nisi magnum aliquod urgeat bonum. Posse etiam, quæ de nobis scripserimus, edi sub nomine cuiuspiam amicorum, aut sub nomine ficto. Denique satius videri, ut de se quisque loquatur tanquam de alio, quàm ut illud EGO *aut* NOS, *fastidiosis ac invidis hominibus, identidem inculcet.*

SEd de isto satis. Nunc ab iis, quæ narrationem universè spectant, accedamus ad ea, quæ partem aliquam respiciunt. Partes istas enumerat Plutarchus libro de Homero: ubi cum dixisset, historiam esse rerum præteritarum narrationem; subjungit ista, a Πάσης δὲ διηγήσεως ἀφορμαὶ γίνονται· πρόσωπον, αἰτία, τόπος, χρόνος, ὄργανον, πρᾶξις, πάθος, τρόπος· καὶ οὐδὲν τούτων ἔξω ἐν ἱστορίᾳ περιέχει ὑλικὰ διήγησις.

a Omni narrationi occasionem hæc præbent, persona, caussa, locus, tempus, instrumẽtum, actio, effectio, modus: neque extra hæc quicquã ulla in historica narratione continetur.

Hæc ut distinctiùs tractemus, primùm agendum de persona: hinc de actione ejus: deinde de actionis circumstantiis, quæ duæ sunt, locus & tempus: postremò videbimus de istis, quæ rem

rem vel antecedunt, ut consilia: vel comitantur, ut modus: vel consequuntur, ut eventus.

De persona unum illud in disquisitionem venit, utrùm idem ille, qui res gessit, scribere eas possit. Non levia sanè sunt, quæ hoc suadent. Nam seu ratione pugnandum est, quis meliùs res novit, quàm qui gessit? sin exemplis agendum est, multa pro hac sententia possunt adferri. Primùm nomino Claudium Cæsarem, quem octo de vita sua libros scripsisse, cognoscimus ex Tranquillo in vita ejus *a*. Sed respondeat aliquis, magis hoc ineptè, quàm ineleganter fecisse, ut idem auctor est *b*: item principis hujus stultitiam, non ab aliis tantùm, sed matre etiam Antoniâ, solere rideri: quemadmodum alibi *c* idem testatur. Age igitur, alios laudemus, qui nihil minus soleant, quàm, ut Nero de Claudio hoc dicebat *d*, morari. Sunt isti L. Sylla, P. Rutilius Rufus, Q. Æmilius Scaurus. De quibus auctores habeo Ciceronem in Bruto, Tacitum in Agricola, Plutarchum in Sylla, ut de Grammaticis veteribus nihil dicam. Tribus istis tres alios addo, magnos sanè viros, Terentium Varronem, cujus de vita sua libros citant antiqui: Julium Cæsarem, cujus commentarij supersunt de bello, quod in Galliis gessit, itē de bello civili: Augustum Cæsarem, quem vitā suam Cantabrico tenus bello tredecim fuisse libris complexum, auctor est in vita ejus *e* Tranquillus. Alios *f* etiam nominare possem, nisi sufficere istos putarem. Nec propterea deesse putandum, quæ pro contrariâ possint sententiâ adferri. Nam, ut de exemplo Cæsaris primum dicam, non quidem ignoro, commentarios ejus tantopere à Cicerone *g* ipso laudari, ut sanos homines à scribendo deterruisse dicat: verùm hoc ad dictionem pertinet, non ad rei fidem. De qua longè aliter quibusdam visum fuit. Audiamus Suetonium libro I. cap. LVI. *Pollio Asinius parùm diligenter, parumq; integrâ veritate, compositos* (à Cæsare rerum suarum commentarios) *putat: cùm pleraque, & quæ per alios erant gesta, temere crediderit: & quæ per se, vel consultò, vel etiam memoriâ lapsus, perperam ediderit: existimatq; rescripturum, & correcturum fuisse.* Et profectò, qui cum Cæsaris commentariis contulerit ea, quæ ab aliis, cùm Latinis, tum Græcis, de rebus Cæsaris scripta fuere, negare non poterit, eum, siquid imprudentiùs, vel quomodocunque aliter fecisset, quàm oporteret, hoc ferè,

a *In Claud. cap. 41.*
b *Ibid.*
c *In Claud. cap. 3.*
d *Sueton. in Ner. cap. 33.*
e *In Aug. cap. 85.*
f *Eosque inter gravissimum scriptorem, Iosephum, qui de Vita sua scripsit.*
g *In Bruto.*

vel planè præterire, vel ita referre, ut in alios potiùs coniiciat culpam. Atque ut hoc ſcribendi de ſe genus Cæſari, & nonnemini alteri, omnino feliciter ſucceſſiſſet: ratio tamen dictat, longè ſatius eſſe, ut per alium res à nobis geſtæ poſteris tradantur. Nam, ut Cæſar apud Salluſtium *a* ait, *haut facilè animus verum providet, ubi officiunt odium, amicitia, ira, atq; miſericordia.* At quiſque amat ſe ipſum, hoſtes verò atque inimicos odit. Quare difficile eſt cuiquam ita ſcribere, ut non aliquando vel ſui amore, vel odio adverſarij, aut falſum dicat, aut verum omittat. Atque ut vacuus eſſet ab affectu omni, non tamen fidem facilè inveniet: utpote ſuſpectior. Accedit ad hæc verecundia, quæ impedit, quò minùs laudare ſe, aliosque reprehendere auſit. Vidit hæc Tullius: qui cùm à L. Lucceio petiiſſet, ut res à ſe in conſulatu geſtas literis vellet conſignare: extremo loco ita ſcribit, *Quod ſi à te non impetro, hoc eſt, ſiqua te res impedierit, cogar fortaſſe facere, quod nonnulli ſæpe reprehendunt. ſcribam ipſe de me: multorum tamen, & clarorum exemplo. Sed, quod te non fugit, hæc ſunt in hoc genere vitia. & ut verecundiùs de ſe ipſi ſcribant, neceſſe eſt, ſiquid eſt laudandum: & prætereant, ſiquid fortè reprehendendum eſt. Accedit etiam, ut minor ſit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant & dicant, verecundiores eſſe præcones ludorum gymnicorum, qui cùm cæteris coronas impoſuerunt victoribus, eorumq; nomina magnâ voce pronunciaverunt, cùm ipſi ante ludorum miſſionem coronâ donentur, alium præconem adhibeant, ne ſuâ voce ipſi ſe victores eſſe prædicent. Hæc nos vitare cupis, &, ſi recipis cauſſam noſtram, vitabimus.* Hæc Cicero ad Lucceium, cui fortaſſe & cauſſam ſuam probavit: quod inde veriſimile fit, quia Luccei orationes in Catilinam citat Aſconius notis in orationem, quam Cicero habuit in toga candida.

a *In Catil.*

Atque hæc præcipuè ſunt, quæ in utramque partem dici poſſe videntur. Quibus expenſis, in eam maximè ſententiam inclino, ſi idoneus rerum noſtrarum ſcriptor obtingat, ſatius eſſe, per alium id fieri, quàm ut ipſi virtutis noſtræ præcones fiamus. Sin ita fortunati minimè ſimus, poſſe quemque commentarios de rebus ſuis ſcribere, exemplo ſummorum virorum, quos antè diximus. Ac proderit tum libellus Plutarchi, Quomodo ſe ipſum quis citra invidiam poſſit laudare. Cujus epilogus eſt iſte, *b* Ἀφεξόμεθα δὲ λέγειν περὶ αὑτῶν, ἂν μή τι μεγάλα μέλλω-

b *Abſtinebimus à dicendo de nobis ipſis, niſi magnam aut nobis, aut auditoribus, ſimus allaturi utilitatem.*

μέλλωμεν ὠφελεῖν ἑαυτοὺς, ἢ τοὺς ἀκούοντας. Ubi videmus, duo tantum tempora adſignari, quibus de nobis dicere, aut ſcribere poſſimus. Atque hoc veriſſimè à prudentiſſimo & graviſſimo ſcriptore dictum eſſe, luculenta oſtendunt exempla, quæ libello illo adferuntur.

Eſtque iſtoc in cauſſa, cur nonnulli, cùm de ſeſe ſcripſiſſent, ſub nomine alicujus è ſuis iſta edere maluerint. Fecit hoc Imperator Hadrianus, de quo ita Spartianus in ejus vita: *Famæ celebris Adrianus tam cupidus fuit, ut libros vitæ ſuæ ſcriptos à ſe, libertis ſuis literatis dederit, iubens, ut eos ſuis nominibus publicarent: nam Phlegontis libri Adriani eſſe dicuntur.*

Nec multùm ab hoc abit exemplum Joannis Cantacuzeni, eximperatoris Conſtantinopolitani: qui de rebus ab Andronico Juniore ac ſe geſtis ſcripturus, ut celaret auctorem (quod tamen haut ita fecit, ut non certis indiciis prodat) Chriſtodulum ſe vocavit: quod nomen ſibi imponit à ſtatu, quia in vita monaſtica Deo ſerviret.

Et ſanè ſatius interdum ſit, horum imitari exemplum, quàm ſi laudatione noſtri ipſorum apud aliquos invidiam nobis conflemus, aliis verò ludibrium debeamus.

Extremo illud loco addam, ſiquando de nobis in hiſtoria aliquid dicendum ſit, modeſtius videri, ſi hæc referamus, quaſi de alio loquamur. Sanè Xenophon in ſeptem libris, quos de Cyri expeditione ſcripſit, id ſedulò obſervat. Ut lib. primo: Ἰδὼν *a* δὲ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ξενοφῶν Ἀθηναῖος, &c. Et mox, Ὁ δὲ Ξενοφῶν εἶπεν, *b* &c. Et aliis ejus operis locis ſexcentis. Idem in commentariis ſuis Cæſar facit. Notavit hunc hiſtoricorum morem etiam B. Auguſtinus lib. XVII. contra Fauſtum Manichæum cap. IV: *At quàm elegantem rem ſibi viſus eſt Fauſtus dicere, ubi propterea voluit non credi hæc ſcripſiſſe Matthæum, quia cum de ſuâ electione diceret, non ait, Vidit me, &, Dixit mihi, ſequere me: ſed, Vidit Matthæum, &, Dixit ei, ſequere me: quod neſcio, utrùm de errore imperitiæ dixerit, an de more fallaciæ: ſed non uſque adeò imperitum putaverim, ut nec legerit, nec audierit, ſolere ſcriptores rerum geſtarum, cùm in ſuam perſonam venerint, ita ſe contexere, tanquam de alio narrent, quod de ſe narrant.* Atque hactenus de perſona.

a *Hunc à Græcorum ordinibus Xenophon Athenienſis conſpicatus.*

b *Xenophon vero dixit.*

CAP. XIII.

Transitum ad actionem. Quæ in bello spectanda. Agrippæ, & Vivis judicio, bella pro latrociniis habenda. Ea sententia refellitur. Tres justi belli leges. Manichæos omnia olim bella damnâsse.

ALtera narrationis pars est res sive actio: cujus ratione narratio omnis vel est de bello aliquo, vel de pacis tempore, vel de seditione sive conjuratione. Quæ in bello observari imprimis debeant, ostendit Lucianus. Præcipit verò, ut ne respiciamus ad partem unam, puta Romanos solùm, solósve Persas, sed ad utrosque. In acie item monet, ut ne oculos convertamus ad unum quempiam: nisi fortè is fuerit, aut Brasidas aliquis, qui de navi prosiliat, aut Demosthenes, qui descensum in terram prohibeat. Adhæc duces jubet intueri, & quomodo, ac quo consilio sic potiùs, quàm aliter, aciem instruxerint, & quæ alia huc pertinent. Ubi verò ad manus jam deventum, monet, ut utramque partem velut trutinæ impositam spectemus, & quæ utrimque geruntur. Denique & autor est, ut cum fugientibus fugiamus, & fugientes item persequamur. Sunt vero hæc eo magis observanda, quia de pacis tempore pauca solent narrari: at bella, seditiones, conjurationes, penè omnem implent paginam. Ac propterea Cornelius Agrippa in suo de vanitate scientiarum libro a culpare historias non veretur, quasi quæ nihil (ut verbis ejus utar) *nisi magnos & furiosos latrones, famososq; orbis prædones descripserint.* Quæ majoris ponderis forent, nisi etiam bella aliqua justa essent, quæ profectò pro latrociniis haberi minimè debent. Hujusmodi igitur scribere legereque decet: quòd ea res prudentiam imprimis augeat. Atque hinc quoque liquere arbitror, quid judicij ferri oporteat de istis Ludovici Vivis verbis lib. v. de tradendis disciplinis b: *Bella & prælia non accuratè persequenda, quæ* TANTUM *instruunt animos ad nocendum, & vias ostendunt, quîs invicem possimus lædere.* Nec enim TANTUM instruunt ad nocendum, sed ad eos etiam, qui nocere volunt, cavendos. Quare ne audiendus quidem in eo, quod subjungit: *Notanda sunt* DUN-

a Cap. 5.

b Tom. 1. operum pag. 507.

DUNTAXAT, ET LEVITER, *qui arma ceperint, qui utrimq; duces, ubi congressum, qui victi, quid illis actum: nec aliter dicenda, vel legenda hæc, quàm latrocinia.* Illud verò cautiùs, cùm addit: *Ejusmodi revera sunt* PLERAQUE *horum omnia, nisi quæ fortè adversus latrones sunt suscepta, quod inter Christianos utinam non tam rarò usu eveniret.* Nam hîc saltem PLERAQUE justa esse non diffitetur: cujusmodi sunt, ubi tria ista concurrunt, legitima indicentis auctoritas, caussa belli justa, ac propositum rectum. Siquidem principis est non deserere populum suum, si injuria ei fiat: nec enim sine caussa gladium portat a, cùm Dei sit minister: sed eo fine hunc accepit, ut domi forisque propulset ac vindicet injurias civibus illatas. Eoque omnia quidem tentare convenit, priusquam ad arma devenjatur: verùm, si hac vià non processerit, armatâ etiam vi occurrere necessum erit, dummodo injuriæ illæ tanti sint, ut hacpropter ad arma venire cogamur. Hujusmodi tempus sit, quando quis terras nostras copiis suis invadere ac vastare non cessat. Et tamen tum quoque suscipi arma debent, non cupiditate nocendi, non dominandi libidine, non similes ob fines: sed propter commune bonû: hoc est, ut cives pacatè & tranquillè ex justitia ac pietate possint vivere. Qui verò, quale diximus, bellum damnant, Manichæorum hæresin renovant. Hi enim bella omnia execrabantur, etiam ea, quæ Moses gessit. Vide B. Augustinum lib. XXII contra Faustum Manichæum cap. LXXIV, & aliquot sequentibus: aliqua item de bello justo apud eundem leges epist. V ad Marcellinum, & CCVII ad Bonifacium Comitem, ubi præclarè illud; *Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas.* Adi etiam, si voles, Thomam Aquinatem secundâ secundæ Quæst. XL. Art. I. Alexandrum ab Ales Part. III. Quæst. LXXVI. M. III. Henricum Gandavensem Quodlib. XV. Qu. XVI. Gabrielem Biel in IV Sentent. Dist. XV. Quæst. IV. Sylvestrem Prier. in Summa voce Bellum, atque alios, quos nominare longum esset. Nec tanti est, cùm ferè quicquid dicunt, id hauserint ex iis Augustini locis, quæ antè indicavimus.

a *Ad Rom. cap. 13.*

CAP. XIV.

Neglectu duorum historiæ luminum, Chronographiæ, & Geographiæ (sub qua & Chorographiam, & Topographiam complector) magnas in historia tenebras oboriri. Hellanicum, & Fabium Pictorem, temporis fuisse negligentiores. Nonnunquam obiter adiici, siquid memoriâ dignum alibi eodem tempore factum sit. Cur Appianus pro locis historiam distinxerit. Etiam loci contemti descriptionem necessariam esse, si absque ea res minus intelligatur. Posse & interdum, loci factâ mentione, addi, siquid olim admodum memorabile ibidem contigerit. Primordia urbium, ac gentium, multum ferè incerti habere, eoq; cautè hîc agendum.

A persona, atque actione venio ad circumstantias rei, quæ duæ sunt, locus, & tempus: quorum si alterutrum negligatur, magnæ tenebræ affunduntur historiæ. Iccirco, ut superiùs vidimus, Cicero [a] etiam in historia requirit, *ordinem temporum, & regionum descriptionem.* Græci vocant τὸ χρονικὸν, καὶ τοπικόν: quæ duo ad historiam pertinere, etiam Eustathius docet commentario in Dionysium περιηγητὴν [b]. Nam in eo dividi ait historiam in topicum, pragmaticum, chronicum, & genealogicum. Τὸ δὲ, inquit, παρὸν ποίημα, ἱστορικὸν καλοῦσιν οἱ παλαιοὶ, συγκείμενον ἐκ τοπικοῦ, καὶ πραγματικοῦ, καὶ χρονικοῦ, καὶ γενεαλογικοῦ· εἰς ἃ διαιρεῖσθαι τὴν ἱστορίαν φασί. ἐκ μὲν τοπικοῦ, ὅτι καὶ ὁ πᾶς ἐνταῦθα τοῦ βιβλίου σκοπὸς, τόπων γῆς ἐστι περιήγησις. πραγματικοῦ δὲ, ἐν οἷς ἄλλα τέ τινα ἱστορεῖ, καὶ ἐθνῶν ἔθη ἐκτίθεται· χρονικοῦ δὲ, ὡς ὅτι καιροῦ μέμνηται, καθ' ὃν αὐτὸς περιῆν· ὅτι δηλαδὴ οὐκ ἐπὶ τῶν ὑπάτων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀνάκτων· γενεαλογικοῦ δὲ, οἷον ὅτε τοὺς Σαυρομάτας ἐξ Ἀμαζόνων εἶπε κατάγεσθαι, καὶ ἐκ δούλων τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς, hoc est, *Præsens verò opus, veteres appellant historicum, constans ex topico, pragmatico, chronico, & genealogico; in qua historiam dividi aiunt. Ex topico, cùm universi libri scopus sit orbis terrarum descriptio. Ex pragmatico, in quibus alia quædam enarrat, & populorum mores exponit. Ex chronico, cùm temporis meminit, quo quid accidit; puta non*

a *Lib. 2. de Orat.*

b *In prolegomenis de Dionysii genere, & præsenti poëmate.*

non modò sub quibus consulibus, sed etiam regibus. Ex genealogico, *velut cùm Sauromatas ait ab Amazonibus genus ducere, atque Locros, qui ad Zephyrum vergunt, à servis.* Ex quatuor istis, in quæ Eusthathius historiam dividit, τὸ γενεαλογικὸν ad personam, τὸ πραγματικὸν ad actionem sive rem pertinet: τὸ χρονικὸν verò, καὶ τοπικὸν hujus propriè sunt loci. Distinctè dicam de utroque.

Ordiar autem à tempore: de quo ita Tatianus oratione πρὸς Ἕλληνας: Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφή, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δύναται. Iccirco & B. Chrysostomus *b* comparat rationem temporum cum limitibus agrorum: quia ut absque his agri, ita sine illâ res gestæ confundantur. Optimo igitur jure Hellanicum reprehendit Thucydides: uti & Fabium Pictorem Dionysius Halicarn. Neuter enim accuratam habuerat temporum rationem.

a Apud quos confusa & dissoluta temporum ratio, illis nec historia veritas constare potest.

Temporis verò nomine ista complectimur, quibus consulibus, vel quo archonte, aliquid factum sit: item ecquid hieme acciderit, an vere, an aliâ anni parte, diu, an noctu, num tempore opportuno, quâ vitæ ætate, aliaque ejuscemodi.

b Secunda homil. in Iesa.

Imò interdum etiam licet adjungere, siquid memorabile eodem tempore aliis in terris contigerit. Nam etsi id vel nihil vel parum pertineat ad historiam præsentem: tamen varietas ea grata jucundaque esse solet. Exemplo estò Sallustianum hoc in Jugurtha: *Per idem tempus adversum Gallos ab ducibus nostris, Q. Cæpione, & M. Manlio, malè pugnatum. quo metu Italia omnis contremuerat. Illique, & inde usque ad nostram memoriam Romani sic habuerunt; alia omnia virtuti suæ prona esse; cum Gallis pro salute, non pro gloria certare.* Sic Livius *c* aliqua narrat de bello Achaico adversus Messenen: non quidem caussam, sed eventum tantùm: *Cuius*, inquit, *belli caussam, & ordinem, si exponere velim; immemor sim propositi, quo statui non ultrà attingere externa, nisi qua Romanis cohærerent rebus. Eventus memorabilis est.* Narrat deinde Philopœmenis mortem, funus, honoresque ei collatos: atque annum eum celebrem fuisse ait morte trium clarissimorum ducum, Annibalis, Philopœmenis, Scipionis. Hæc de chronico.

c Lib. 39.

De Topico autem videndum, num quid terrâ factum, an mari, quâ in regione, juxta quam civitatem, num in loco montano, an plano, & similia.

Quod si locus minùs vulgò fuerit notus, situm ejus exponi oportebit. Ita Africam in Jugurtha Sallustius describit, tum ut situs loci notus foret; tum etiam, ut constaret, qui in ea provincia amici, qui hostes fuissent. Et sanè tantùm lucis accedit historiæ ex locorum notitia, ut Appianus prope omnes labores suos pro locorum diversitate distinxerit. Quomodo alia vocat Punica, sive Carthaginensia, alia Syriaca, alia Parthica; & ita ferè in aliis, tum iis, quæ exstant, tum quæ perierunt, ut ex Photio cognoscimus. Etiam Polybius dicere non veretur, præliorum descriptiones, similiaque, nisi natura loci declaretur, cæca effici. Ita enim loquitur. Atque hæc res satis ostendit, sæpe ne sufficere quidem, ut limites regionis, ac nobiliora ejus loca proponamus: sed opus esse, ut ne minuti quidem abjectique loci descriptionem refugiamus: ut si insidias in eo struxerit aliquis, vel saltem de eo sit deliberatum: quæ res omnino intelligi nequit, nisi sciatur, quàm idoneus ei rei fuerit locus. Exemplo esto Livius a, cujus hæc verba: *Tumulus erat inter castra Minutij, & Pœnorum: qui eum occupâsset, haut dubiè iniquiorem erat hosti locum facturus. Eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quamquam id opera pretium erat, quàm caussam certaminis cum Minutio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat primâ specie inutilis insidiatori, quia non modò sylvestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitum habebat, re ipsâ natus detegendis insidiis, eò magis, quòd in nudâ valle nulla talis fraus timeri poterat. Et erant in anfractibus cava rupes, ut quædam earum ducenos armatos possent capere.*

a Lib. 22.

Nec insidiæ duntaxat, sed alia etiam ad istiusmodi locorum descriptionem præbere occasionem possunt. Ita Sallustius in conjuratione Catilinæ, cùm dixisset, Lentulum in carcerem à consule Cicerone esse deductum, addit illa; *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paullulum escenderis ad lævam, circiter duodecim pedes humi depressus: eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus juncta.* Isti descriptioni continuò subdit: *In eum locum demissus est Lentulus.*

Possumus quoque, si loci minùs clari mentio fiat, adiicere, siquid olim memorabile in eo contigerit. Nam & veterum id faciemus exemplo, & res ea, uti lucis, ita voluptatis non parùm, adferet lectori.

Similiter etiam in magis illustribus, ut urbium, & aliorum non ignobilium locorum descriptione, dicere aliquid licet, quod ad originem & primordia eorum pertineat. Nam hoc etiam ad historiæ dignitatem confert. Sed videndum, ne incerta pro certis adferamus. Pleraque enim illa commentitia esse solent: ut quæ de Judaicæ gentis origine Tacitus adfert. Quare omnino hîc judicio opus est. Idem de initiis nationum dictum velim. Uti sunt, quæ Sallustiis in Jugurtha narrat de gentibus, quæ initio Africam habuere. Nam ex Afrorum fide refert, Herculem in Hispania interiisse: exercitum verò ejus, qui ex variis gentibus compositus erat, in diversas esse terras delapsum: Persas autem, item Medos, atque Armenios, in proximam Africam navibus esse transvectos: Persas dedisse originem Numidis: ac alveos navium inversos primitus iis pro tuguriis fuisse: atque inde esse, quòd adhuc agrestium Numidarum domus essent oblongæ, & incurvis lateribus tectæ, carinatum instar: Medis verò, postquam iis Libyes accessissent, nomen paullatim esse corruptum, ac pro Medis Mauros esse dictos. Hæc, atque alia ejusmodi, non multum à fabulis abesse videntur: saltem valde diversa ab iis sunt, quæ Græci scripsere. Iccirco ea narraturus Sallustius, cautè prius hunc in modum viam sibi munit: *Qui mortales initio Africam habuerint, quique postea accesserint, aut quomodo inter se permisti sint: quamquam ab ea fama, quæ plerosque obtinet, diversum est: tamen, uti ex libris Punicis, qui regis Hiemsalis dicebantur, interpretatum nobis est; utique rem sese habere, cultores eius terræ putant; quàm paucissumis dicam: cæterùm fides eius rei penes auctores erit.*

Cùm verò in universa historia, tum imprimis in hujusmodi descriptionibus, brevitati studere oportet. Lucianum audiamus: Μάλιστα δὲ σωφρονητέον ἐν ταῖς τῶν ὀρῶν, ἢ τειχῶν, ἢ ποταμῶν ἑρμηνείαις, ὡς μὴ δύναμιν λόγων ἀπειροκάλως παρεπιδείκνυσθαι δοκοίης, καὶ τὸ σαυτοῦ δρᾶν, παρεὶς τὴν ἱστορίαν· ἀλλ᾽ ὀλίγον προσαψάμενος, τοῦ χρησίμου, καὶ σαφοῦς ἕνεκα, μεταβήσῃ, ἐκφυγὼν τὸν ἰξὸν τὸν ἐν τῷ πράγματι. καὶ τὴν τοιαύτην ἅπασαν λιχνείαν. *Imprimis verò sibi temperandum in descriptionibus montium, vel murorum, vel fluminum, ne vim orationis ineptè ostentare videaris, & omissa historia tuum ipsius negotium agere. Sed cùm illa paullum attigeris, utilitatis & perspicuitatis tantum gratiâ, mox inde digrediaris: evitato,*

quod in illa re est, glutino, & omnibus huiusmodi cupediis.

Hujusmodi igitur rationem inire oportet in locorum descriptione: neutiquam verò imitandi sunt illi, qui ὑπ' ἀδυναμίας[a] τῆς ἐν τοῖς χρησίμοις, ἢ ἀγνοίας τῶν λεκτέων ἐπὶ τὰς τῶν χωρίων, καὶ ἄντρων ἐκφράσεις τρέπονται, ut est apud Lucianum. Quales, cùm in multa præclarè gesta inciderint, similes esse ait famulis recens ditatis ex domini bonis, qui ignorant, quo pacto induere vestem conveniat, neque ut ex lege sit cœnandum: sed in mensam irruentes, quamvis appositæ sint gallinaceæ, suillæ, leporinæ carnes, tamen pulmento aliquo sic sese replent, ut propemodum rumpantur.

a *Ob imbecillitatem, qua utilia nõ possunt discernere, propterque ignorantiam dicendorũ, ad locorum & antrorum descriptiones divertuntur.*

CAP. XV.

Consilia, modum, eventum, necessariò referri debere: philosophi ac historici in isto discrimen: nec proximas solùm caussas, sed remotas etiam esse adducendas. Sallustius super eo defensus, quòd de coniuratione Catilinæ dicturus, ab ipsis Vrbis initiis ordiatur. Partis utriusq; consilia esse adferenda: item omne id, quod nisi fuisset, res aliter evenire potuisset. Si caussa ignoretur, excogitari debere caussas verisimiles: sed cautione hac utendum esse, ut nequem iis impulsum dicamus, sed impulsum VIDERI. *Dionysii Halicarnassensis, Sempronij Asellionis, & Polybij iudicium de historiis, quæ caussam, modum, eventum, negligunt.*

SVpersunt narrationis partes eæ, quæ rem vel antecedunt, vel comitantur, vel consequuntur. Antecedunt consilia, eorumque caussæ. Ut non in philosopho solùm, sed etiam historiæ scriptore lectoreque locum habeat poëtæ illud[b],

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas.

Sed hoc inter eos discriminis est, quod philosophus exquirit caussas rei universalis: historicus verò rei singularis, nempe actionum humanarum. Itaque hîc videndum, quo fine quid factum sit: uti, numquis eò spectârit, ut regnum occuparet, aut

b *Virg. 2.G.*

aut ut patriam liberaret, aut imperium augeret, aut barbaros compesceret, aut ut libidinem expleret, aut sese ulcisceretur, & similia.

Nec satis est, caussas rei proximas exponamus: sed sæpe adscendendum ad antiquiora tempora, unde cætera, tanquam à fonte, fluxerunt. Observat hoc Sallustius in Jugurthâ: ubi, ut Micipsæ consilia clariùs paterent, à bello Numantino ea repetit. Similiter egit in Catilina. Scio propterea reprehendi à multis, quasi ambitiosè fecerit, dum, de Catilinâ dicturus, poëtarum more historiam auspicatur à primis Vrbis initiis. Sed nobilem historicum egregiè tuetur Julius Scaliger in suis de re Poëtica libris a. Atque idem antea in Actio suo fecerat Jovianus. Huc verò redit utriusque defensio, debuisse Sallustium exponere priùs, quò pacto urbs creverit, & quomodo paullatim ab antiquis moribus desciverit: ut ita ostenderet, corruptis Urbis moribus factum esse, ut Catilina de conjuratione ista cogitaret, & multos eâ in civitate inveniret, qui sceleris hujus participes esse vellent.

a Lib. 3. de re poët. cap. 96.

Ut verò consilia meliùs intelligantur, utile est, non unius solùm partis, sed adversæ etiam rationes exponi. Multum enim lucis ea res historiæ adfert. Ita videmus, ab eodem Sallustio in Catilina, & Cæsarem, & Catonem, diversa planè suadentes, induci. Ac Herodotus quoque refert, cujusmodi oratione Otanes suaserit popularem statum, Megabysus commendârit imperium optimatium, Darius verò hortatus sit ad unius dominatum.

Cæterùm consilia, ac caussæ eorum, satis intelligi non possunt, nisi sciamus, quæ sit Reip. forma, & quæ leges, item quæ vires ejus, qui bellici apparatus, quo ingenio, quibus moribus sit belli dux. Ac propterea hæc etiam ab historico debent exponi. Unde est, quod Sallustius describit mores Catilinæ, & Senatus principum: quod item Livius tantâ curâ nobis Hannibalis ingenium, institutionem, moresque depingat.

Quærat non iniuriâ aliquis, quid fieri debeat, si res gesta sciatur, caussa ignoretur. Scio sic interdum usu venire: sed tum circumferendus animus per omnia illa, quæ ad personæ naturam, & rei circumstantias pertinent. Nam inde illud saltem cognoscemus, quibus aliquem fuisse impulsum credibile sit,

Eas

Eas igitur suspiciones nostras exponemus: non sic tamen, ut incerta adferamus pro certis: sed contenti erimus dicere, videri hæc vel ista in caussa fuisse, cur aliquis isthoc in animum induceret. Atque hæc de consiliis, & caussis.

Rem comitatur modus, ubi spectamus, numquid factum sit aperto Marte, an arte; alacriter, an timidè; sedulò, an segniter; atque ita in aliis. Quæ minimè præteriri debent. Nam vel paullùm variante modo rei gestæ; uti & περιστάσει aliquâ; ferè aliter atque aliter evenire res solent. Quare malè suo munere funguntur illi, qui ea omittunt, quæ nisi fuissent, aliter res cadere potuisset.

Rem consequitur eventus: qui interdum præter omnem hominum opinionem sese habet propter aliqua, quæ divinitus intercidunt.

Ex his satis cognoscimus, cur Tullius, uti suprà vidimus, tria hæc explicare jubeat, consilia, modum, eventum. Quod sedulò præstat Dionysius Halicarnassensis. Unde libro quincto sic scribit: Ἄλλος μὲν οὖν ἄν τις ἀποχρῶν ὑπέλαβεν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον εἰπεῖν, ὅτι &c. Quæ verba ita transtulit H. Stephanus: *Enimvero alius quispiam hoc satis esse putâsset, ipsum rei caput dicere, illum eos, qui secreta consilia inter se agitaverant, morte multâsse: tanquam rebus huiusmodi brevis declaratio sufficiat: at ego ipsum etiam modum, quo illi comprehensi fuerunt, memoriâ dignum ratus, statui minimè silentio præterire: quippe qui considerem, historiarum lectores non satis ex iis utilitatis capere, si tantùm, quis rerum exitus fuerit, intelligatur: sed eorum unumquemq; postulare, ut sibi commemoretur, & cur, & quo singula modo acta fuerint, & mentem illorum, qui ea egerunt: nec non quæ divinitus intervenerunt: ac nihil non audire eorum, quæ res comitari consueverunt.* Illustrem quoque hac de re locum apud eundem habemus libro VII. ubi, cùm egisset de seditione eâ, quæ prima Romæ concitata fuit, in hunc modum scribit: Ἐμήκυνα δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον, ἵνα μή τινα θαυμάσαι πῶς ὑπέμειναν &c. *Longior in narratione hac fui, nequis miretur, quomodo patricij tantam potestatem plebi tradere sustinuerint, cùm neque cæsi, neque in exilium pulsi fuissent optimatum ulli, ut in aliquibus civitatibus evenit. Vnusquisque enim, cùm aliquid præter opinionem audit, caussam intelligere cupit: atque ex hac pendet fides, quam habet rei narrata. Considerabam itaque,*

futurum,

futurum, ut longè, atque adeò planè à fide mea abhorreret oratio, si hoc solùm dixissem, patricios potestate suâ plebi cessisse, & cùm possent, gubernacula Reip. tradere optimatibus, potiùs rerum summam populi arbitrio commisisse: sed propter quas hæc patricij plebi concessissent caussas, omisissem: eoq; omnes recensui. Idem egregiè hac de re disserit initio libri undecimi: *Quomodo*, inquit, (Romani Decemvirorum) *potestatem, quæ iam altas egerat radices,* (ex Rep.) *exstirpare aggressi fuerint; quorum virorum ductu libertatem recuperarint; ob quas caussas, quibusve occasionibus; re ab initio repetitâ narrare conabor. Talia enim discere, necessarium, & pulchrum esse existimo, cùm omnibus, pene dixerim, hominibus; tum præcipuè verò iis, qui in contemplatione rerum ad philosophiam pertinentium, & in civilium negotiorum tractatione, versantur. Multis enim non satis, hoc solùm ex historia cognoscere, bello Persico, ut potissimùm de eo loquar, Athenienses & Lacedæmonios victores fuisse duobus præliis navalibus, unoq; terrestri, devicto barbaro, qui secum ducebat tricies centena hominum millia, cùm tamen ipsi cum sociorum auxiliis non essent plures, quàm centum & decem hominum millia: hæc, inquam, ex historia cognoscere multis non sufficit; sed etiam cupiunt, loca, ubi res gestæ fuerunt, ex historia intelligere, & caussas audire, ob quas illa facinora admiranda, & omnem fidem superantia ediderint, & percontari, quinam fuerint tum barbarorum, quàm Græcorum exercituum duces: denique (ut ita dicam) quicquid in ipsis præliis gestum est, audire volunt.* Rationem verò hanc addit, Ἥδεται γὰρ ἡ διάνοια παντὸς ἀνθρώπου χειραγωγουμένη διὰ τῶν λόγων ἐπὶ τὰ ἔργα, καὶ μὴ μόνον ἀκούουσα τῶν λεγομένων, ἀλλὰ καὶ τὰ πραττόμενα ὁρῶσα. *Cuiusvis enim animus, dum verbis ad ipsas res quasi manu ducitur, & non solùm audit, quæ dicuntur, verùm etiam videt, voluptate afficitur.* Mox quoque huic bellico exemplo subjungit alterum ex actionibus civilibus, quas πολιτικὰς πράξεις vocat: atque ait, ex accuratâ hac cognitione, non summam tantùm voluptatem percipi; sed etiam fructum, cùm exempla ejusmodi prudentiam mirè alant. Et sanè, si caussæ, consilia, modus, prætereantur; pueris quidem fabulæ narrentur, non historiæ scribantur, ut apud Agellium dicit Sempronius Asellio. Adstipulatur eidem Polybius lib. III; Ἱστορίας γὰρ, inquit, ἐὰν ἀφέλῃ τις καὶ Διὰ τί, καὶ Πῶς, καὶ Τίνος χάριν ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθὲν πότερον εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς, ἀγώνισμα μὲν, μάθημα

ἢ ὑγίνηται. Si quis historiæ adimat, Quare, Quomodo, Quem in finem, unumquodque actum sit, & numquid exitum habuerit rationi consentaneum: quicquid in illis reliqui fuerit, inanis erit ostentatio, non documentum.

CAP. XVI.

De historia unius imperij. Quinque in ea res spectari oportere, & , quæ in singulis considerari debeant, ostensum. Vrbis,& imperij initium, differre. Similiter non eundem semper urbis esse finem, atque imperij. Vt Græcorum res paullatim ad summum honoris fastigium pervenerint, ac sensim retro ierint. Quibus modis à Græcis dicatur historia universalis, & quo pacto scribi ea debeat.

EGimus de historia rei gestæ unius: sequitur historia unius imperij, quæ Dionysio Halic. lib. VII dicitur ἐπιχώριος ἱστορία. Nec enim ita solùm vocatur, quæ unius est regionis; sed etiam quæ unius est civitatis, aut loci. Hæc quomodo scribi debeat, magna ex parte cognoscitur ex iis, quæ diximus de ratione rei unius gestæ. Nam constat historia imperij ex multis partibus, quales descripsimus. Ut si res Græcorum narrandæ sint, describi oportet bellum non unum; sed & Marathonium, & Salaminium, & alia, in quibus ea observanda sunt, quæ antea diximus.

Sed prætetea opus est, ut imperium consideremus universè, quatenus singulæ partes inter se nexum habent, & σύστημα sive corpus quoddam conficiunt.

Partes istæ, quas spectari convenit, sunt quinque, ortus imperij, incrementum, status, declinatio, & finis: quæ Græcis, ἀρχὴ, ἐπαύξησις, ἀκμὴ, παρακμὴ, καὶ φθορά.

Distinguere verò oportet inter initium urbis, & imperij. Rarò enim initium idem est amborum, quia tum demum imperium habere urbs dicitur, quando sui est juris ac potestatis: ut quando habet potestatem propriis auspiciis bellum gerendi.

Itaq; priusquam de initio imperij agamus, de urbis initio dicendum: ubi videndũ, & à quo, & qua de caussa urbs sit condita.

De

De priori interest scire, num à principe populi exstructa sit; an pluribus, qui potestate fuerint æquales. Nam pro isto variare etiam imperij ratio solet: quæ vel unius est potestas, vel paucorum, vel populi universi.

De altero in considerationem venit, quæ commoda spectarint, qui urbem exstruxere.

Ea verò respiciunt partim acquisitionem, partim conservationem illorum, quæ utilia sunt ad hanc vitam.

In acquisitione spectamus, tum quid domi nascatur, ubi consideramus agros fertiles, fluvios piscosos, & similia: tum quid aliunde commodè importetur, si domi minus proveniat.

In conservatione videmus, num vel loci naturâ, vel hominum vi custodire ac tueri nos nostraque possimus adversus pericula: ut inundationem, vim hostilem, atque alia.

Horum in condenda, & retinenda urbe ratio haberi solet. Sanè qui in exstruendo non attendunt ad ista, imprudentes sunt: timidi autem, qui, periculo postea cognito, sedes meliores quærere non audent.

Est & cùm urbes conduntur, ut regionem muniant. Hujus generis coloniæ Romanorum esse solent.

Refert etiam scire, num homines sponte urbem condiderint: an aliunde expulsi, quomodo Teucer exul condidit in Cypro Salamina.

Interdum quoque urbes partim ab indigenis, partim ab exteris conduntur. Ita Lavinium à Latinis indigenis, & Troianis advenis fuit exstructum.

Atque hæc de urbis initio. Postilla referemus, ut urbs paullatim indepta sit imperium: atque id partim opibus publicis ac privatis, quò refer reditus, & vectigalia, ac victum civium: partim legibus, prudentiâque eorum qui imperarent: ut qui non amari minus, quam metui vellent: partim etiam fortitudine, ac disciplina militari.

Hinc exponemus, ut iisdem artibus ad summum potentiæ atque honoris fastigium pervenerit. Nam quibus imperium comparatur, iisdem retinetur, atque augetur.

Excipit ista declinatio imperij. Caussæ verò, cur labefactetur, esse solent, vel luxuries, & alia civium vitia, vel seditiones, vel nimia externi principis potentia. Atque hæc etiam exitio

imperio ſunt. Eſt verò, cùm intereat vel fame; & peſtilentiâ, vel incendio, aut diluvio, vel terræmotu, quo integræ ſæpe civitates ſunt abſorptæ.

Porrò interdum fit, ut urbis idem ſit finis, atque imperij, ut accidit Troianis, & Carthaginenſibus. item Hieroſolymis à Tito devictis. Interdum urbs manet, non imperium, ut Hieroſolymis captis à Pompeio. Interdum urbs deleta, imperium manſit, ſed aliò tranſlatum. Quod contigit Jeſolo, Heracleæ, & Medauco veteri, Italiæ civitatibus. Nam poſt earùm ruinam imperium tranſlatum fuit Rivaltum. Atque hæc, quæ de imperij unius hiſtoria diximus, plenius exponit Patricius dialogo VI de hiſtoriâ. Multum verò iis lucis acceſſerit ex Græcorum imperio. Nam nihil memorabile egerunt à Troianis temporibus uſque ad bellum, quod adverſus Darium, & Xerxem geſſere. Marathoniâ verò & Salaminiâ pugnâ ad ſummam pervenere potentiam. Mox diſſidium inter Athenienſes, & Lacedæmonios, conflavit bellum Peloponneſiacum, quod vires eorum ita diſtraxit, atque attrivit, ut Philippus, Macedoniæ rex, occaſione eâ utendum ſibi ratus, Græcorum invaſerit imperium. Huic ſucceſſit filius Alexander, qui Perſiam, aliaque orientis regna, paterno imperio adjecit. Eo defuncto, præfecti exercitus imperium inter ſe diviſere. Sed mutuis diſſenſionibus & bellis, cùm illorum, tum eorum qui iſtis ſucceſſere, & Græcia, & quæcunque Alexandri virtute parta erant, Romanorum in poteſtatem venerunt. Hæc quæ breviter nos diximus, paucis item, ſed paullò tamen fuſiùs, etiam Zoſimus narrat initio libri primi. Ubi & obſervat, ut Romanorum res creverint, poſteaque declinarint. Atque hæc de hiſtoria particulari, ſive, ut Polybius *a* vocat, τῇ κατὰ μέρ☩ ἱςορίᾳ.

a Lib. I.

Proximum erat, ut traderemus, quomodo hiſtoria omnis ævi ab origine mundi uſque ad noſtra tempora ſcribi debeat. Item quæ non omnis quidem eſt ævi, attamen orbis eſt univerſi, vel nobiliſſimorum orbis imperiorum: ut cùm narrandum, quæ annis aliquot, vel etiam ſeculis, per orbem univerſum, vel gentes maximè celebres, contigerunt. Polybio *b* vocatur ἡ τῶν καθόλου πραγμάτων σύνταξις. Dionyſio Halicarnaſſ. lib. V. eſt κοινὴ ἱςορία, cui opponitur ἐπιχώει☩, quæ uni eſt loco adſtricta. Quomodo verò ἡ κοινὴ ἱςορία ſcribi debeat, cognoſcere

b Lib. I.

eſt

est ex iis, quæ hactenus de unius rei gestæ, atque unius imperij historia diximus. Nam ut ex multis unius rei gestæ historiis conflatur historia imperij totius: ita ex multis universi imperij historiis componitur historia universalis. Quicquid verò peculiaris hîc artificij est, id ad dispositionem pertinet: de quâ dicemus suo loco. Quod siquis scire etiam volet, quanta hujus κοινῆς ἱστορίας utilitas sit; videat, quæ fusè initio bibliothecæ suæ differit Diodorus Siculus.

CAP. XVII.

De vitis, seu historia unius hominis. Utrùm etiam privatorum vita scribi debeant, si doctrinâ, vel arte aliquâ excelluerint. In vitis privatorum, privatam duntaxat; in iis, qui publicos honores gessere, & publicam, & privatam vitam spectari. Aliter de utroque horum agere, qui vitas scribunt; aliter, qui annales condunt. Bonorum vitas, duplici; improborum, uno tantum nomine prodesse. In vitis solùm exponi, quæ sciri interest: Iunij Cordi peccatum in hoc geminum. Duplex via scribentium vitas.

VIdimus de historia totius corporis, & variis ejus formis: ut quæ vel omnis est ævi, vel integri imperij, vel solùm unius belli, aut conjurationis. Superest historia unius hominis.

In hac duo spectare oportet: quorum vitas scribere conveniat, & quomodo id fieri debeat.

De priori illud satis est apertum, tum virorum, tum mulierum vitas scribi posse, quos virtus, aut honor, illustri in loco collocaverit; vel etiam facinora fœda nobiles fecerint. Illud verò in controversia est, an præter eos, qui gesserint publicos honores, ac sago, aut togâ, multum Reip. emolumenti attulerint, aut damni dederint, etiam describi oporteat vitas hominum privatorum: ut pictorum, sculptorum, grammaticorum, rhetorum, philosophorum, & similium. In dubium illud vocat Patricius dialogo de Historia octavo. Sed scimus, Tranquillum

non minùs de grammaticis, rhetoribus, ac poëtis scripsisse, quàm de duodecim Cæsaribus. Et philosophorum vitas scripsit Laertius; uti sophistarum, Philostratus, atque Eunapius. Ac multos etiam alios, qui hodie non exstent, superiùs [a] commemoravimus. Adhæc si Reip. refert, præclaros esse philosophos, poëtas, rhetoras, quis dubitet, quin Reip. intersit, eorum vitas ad posteros propagari, quò istorum exemplo ad simile studium alij excitentur?

a Cap. 7.

Sic igitur statuo, duplex esse eorum genus, qui vitas scripsere: alios enim hominum privatorum, alios autem principum vitas composuisse. Inter quos hoc interest, quòd priores privatæ tantum vitæ conducunt: posteriores, & privatæ, & publicæ. Nam duo hæc in principum vitis spectantur, *qualis quisque fuerit imperio, & interior ac familiaris vita*, ut verbis utar Suetonij. Posterius hoc respondet τῷ ἰδικῷ, prius τῷ πολιτικῷ. Cæterùm in priori etiam differunt vitarum scriptores ab annalium conditoribus. Nam hi præcipuè spectant Rempublicam: ea verò, quæ ad privatam pertinent vitam, tantùm per occasionem delibant. Liquet hoc ex Tacito, Dione, Herodiano, Ammiano, & aliis. At vitarum scriptores imprimis exponunt vitam singulorum privatam: ea, quæ publica sunt, per occasionem attingunt, atque, ut Græci dicerent, κατ' ἐπακολούθημα. Quod satis ostendunt Tranquillus, Lampridius, cæterique, qui Cæsarum vitas scripsere.

Quamquam verò non bonorum tantùm, sed sceleratorum etiam vitas posteritati prodi expediat; multùm tamen interest, illas potiùs scribi, quàm has. Nam bonorum exempla non solùm cognitione boni nos instruunt: sed etiam ad imitandum excitant. At non pauci sunt, quos malorum artes nescire præstaret. Atqui, ut Plinius verè ait, parùm abest à docente, qui narrat. Hactenus de iis, quorum vitæ scribi debent.

Altera quæstio erat, de modo, quo id fieri convenit. Ubi imprimis meminisse ejus oportet, quod superiùs dicebamus, materiem, circa quam historia versatur, non esse quævis, quæ homines egere, sed τὰ ἀξιόλογα, ac memoriâ digna. Quare nec in Vitis quævis exponemus: sed ea duntaxat, quæ prælustria sunt, atque ejusmodi, ut ea nota esse publici intersit. Ac propterea etiam à Julio Capitolino [b] reprehenditur *Iunius Cordus*, *asserens*

b In Opilio Macrino.

asserens se minima quaque persecuturum, quasi vel de Traiano, aut Pio, aut Marco sciendum sit, quoties processerit, quando cibos variaverit, & quando vestem mutaverit, & quos quando promoverit: quæ ille omnia exequendo mythistoriis replevit talia scribendo; cùm omnino rerum vilium, aut nulla scribenda sint, aut nimis pauca; si tamen ex his mores possint animadverti, qui revera sciendi sunt, ut ex iis cætera colligantur.

Hac ipsa de caussa non facilè eorum vita scribenda est, qui nihil memoratu dignum egere. In quo idem Cordus peccavit. Nam, ut ibidem Capitolinus ait, *studium ei fuit eorum imperatorum vitas edere, quos obscuriores videbat, qui non multum profecit. Nam & pauca reperit, & indigna memoratu.* Quare non temere aliorum vitæ scribendæ, quàm qui rebus gestis, vel ingenij monumentis, vel re aliâ, suo ævo fuere illustres. Quod siqui solâ imperij amplitudine commendentur, hos non est quod stylo nostro dignemur.

Bifariam verò vitæ scribi solent; *per tempora, vel per species*, ut Tranquillus in Augusti vita loquitur. Hoc est vel temporum gradus servandi, vel generum sequimur distributionem, nullâ temporis habitâ ratione.

Posterioris exemplum sit, si, quæ Spartianus scripsit, revoces ad tria hæc capita, publicè gesta, peregrinationes, & cæteram vitam privatam.

In posteriori genere per eadem capita eundum, per quæ oratores procedunt in genere demonstrativo: ut sunt genus, patria, ingenium, indoles, forma, opes, educatio, mores, studium virtutis & sapientiæ, amici, vitæ genus, pietas, prudenter, justè, fortiter, moderatè dicta, vel facta, honores, conjugium, liberi, mors, fama, & siqua hujusmodi alia: de quibus in Oratoriis Institutionibus, ac Partitionibus satis dictum nobis.

Interim cavendum, ne ex historica vitæ narratione faciamus elogium, aut vituperationem: quæ plurimùm ab historia differre, ex Luciano superiùs ostendimus.

Ut verò meliùs perspiciatur modus, quo vitæ scribi debent, exemplum capere possumus ex Cornelio Nepote, à quo Attici vitam elegantissimè scriptam habemus. Uti & Imperatorum vitas, quas falsò tribuunt Æmilio Probo. Nepoti adde Tranquilli illa, quæ exstant. E Græcis virorum principum vitas nobis

nobis reliquit divinus Plutarchus: philoſophorum, Laertius: Demonactis, Lucianus: Apollonij Tyanæi, Philoſtratus ſecundus, primi, qui ſingularem iconum edidit librum, ex filia nepos. Nec prætereundus Philoſtratus tertius, ſecundi ex fratre nepos, qui ſophiſtarum vitas libris duobus complexus fuit: uti nec Eunapius, qui & ipſe de ſui ævi ſophiſtis librum ſcripſit planè luculentum, niſi quà parte favet Platonicorum iſtius ævi magiæ, Chriſtianæ verò religioni omnino iniquior eſt.

CAP. XVIII.

De iudicio hiſtorico. Franciſcus Patricius refellitur. Iudicium ferri non debere, niſi probè omnia circumſpexeris. Quo pacto inſtitui debeat, Salluſtij, Liviique locis aliquot oſtenſum. Pertinere eò, ut de vita cuiuſque dicamus, qualis fuerit. Si hic peccandum eſt, ſatius eſſe, ut de malis bene, quàm ut de bonis malè ſentiamus. In more eſſe, ut poſt vitæ hiſtoriam adiiciatur funebris laudatiuncula. Refelluntur, qui laudationes putant ab hiſtoria eſſe alienas. Interim in laudando modum eſſe ſervandum. Salluſtius eo reprehenſus, quòd malignè laudet, fuſè ampleꝗ vituperet. Laudatiunculæ hiſtoricæ, & oratorij encomij diſcrimen ex Agathia, ac Luciano, & inde Tullio lux. Ioviani Pontani, & alterius, ſententia expenſa. An hiſtorici etiam ſit affectus movere, obiter quæſitum.

QVæ hactenus diximus, propriè ad τὴν κατὰ μέρος διήγησιν, ſive narrationem præcipuè inſtitutam pertinent. Sed præter eam tria alia ſunt, ex quibus hiſtoriæ corpus componatur; judicium, conciones, & digreſſiones.

Judicium appello, quo hiſtoricus poſt rem narratam adfert ſententiam ſuam.

Neque hanc partem neglexit Tullius in ſecundo de Oratore. Jubet enim, *de conſiliis ſignificari, quid ſcriptor probet.*

Verùm,

Verùm, inquiunt nõnulli, præjudicium ea res adferet lectori. Minimè verò. Nam & quisquis legit historiam, secum tacitus judicat: expedit verò ut, ubi ad narrationis finem devenerit, suum cum historici judicio conferat. Nec tanti est, quod dicunt, ita narrationis filum abrumpi. Nam leviculum hoc incommodum abunde compensatur majori emolumento, quod ex judicio istoc consequimur. Neque movere debet, quod Xenophon ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς a id neglexerit. Nam uti caussam habuit, cur eo opere judicio supersederet: ita alio in opere judicium adhibet: nempe illo, quod Cyri ἀνάβασις b inscribitur. Quod verò Cæsarem quoque negant judicium suum interponere: id levis est momenti. Nam commentarios is, non historiam scripsit.

a Libb. de rebus Græcorũ.

b Adscensus sive expeditio in Asiam.

Atque ista clarè etiam refellunt Franciscum Patricium, qui dialogo x. hanc historiæ legem facit, ut tantùm res gestas narret; non item, vel caussas rerum scrutetur, vel judicium suum interponat. Nempe quia hoc philosophi esse putet, non historici munus. Itaque ne Polybium quidem perstringere veretur, quòd subinde, rebus narratis, philosophi instar de iis disserat. Sed nobis potior est Polybij auctoritas, præsertim quæ ratione adeò validâ sit subnixa. Est enim historia, ut non semel dictum, philosophia exemplis constans. Hæc philosophiæ, & historiæ affinitas, ac conjunctio, facit, ut philosopho præcepta sua liceat historicorum exemplis illustrare: & vicissim historicus possit facta quædam ad philosophorum præcepta expendere. Loquor verò de historiâ justâ. Neque enim in commentariis ista exigi debent. Longeque minùs ἐν χρονολογουμένοις, ubi satis est, capita rerum gestarum referri, & temporibus suis accommodari.

Interea agnoscimus, interdum usu venire, ut etiam in justa ac legitima historia judicio satius sit supersedere. Ut si singula non satis sint nobis explorata. Nam pendet judicium ab omnibus circumstantiis, quarum vel una si ignoretur, judicare de re minimè possumus. Quod etiam Ulpiani judicium est l. injuriam, v § idem. ff. de injuriis.

In rebus verò minimè incertis planè judicium apponemus: sed quasi obiter, atq; ut plurimũ paucis. Qua in re exemplo esse possit Sallustius. Nã cùm improba Catilinæ consilia, omnemq;

conjurationis apparatum, luculentè narrâsset: judicium suum his verbis apponit: *Eâ tempestate mihi imperium populi Romani multò maximè miserabile visum est; cui cum ad occasum ab ortu Solis omnia domita armis parerent; domi otium atque divitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent: fuere tamen cives, qui seque, & remp. obstinatis animis perditum irent. Namque, duobus Senati decretis, ex tanta multitudine, neque præmio inductus coniurationem patefecerat, neque ex castris Catilinæ quisquam omnium discesserat. Tanta vis morbi, atq; uti tabes, plerosq; civium animos invaserat.* Et in Jugurtha, cùm captum à Mario montem saxeum mediocri castello, ubi regis erant thesauri, retulisset, addit: *Sic Forte correcta Marij temeritas gloriam ex culpa invenit.* Similiter Livius a, cùm narrâsset eruptionem ad Nolam à Marcello factam: *Ingens*, inquit, *eo die res, ac nescio, an maxima illo bello gesta sit. Non vinci enim ab Annibale vincentibus difficilius fuit, quàm postea vincere.*

a Lib. 23.

Sæpe etiam expedit, judicium apponamus, non ut nostri unius, sed tanquam sapientium commune. Pondus enim ea res addit orationi. Exemplo esto Livius b, cùm explicaret desidiam Annibalici exercitus ad Capuam: *Maius*, ait, *id peccatum ducis apud peritos artium militarium habetur, quàm quod non ex Cannensi acie protenus ad urbem Romam duxisset exercitum. Illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum.*

b Lib. 23.

Cæterùm ad judicium meliùs ferendum plurimùm valet, si etiam, ut Ciceronis c utar verbis, *explicentur hominum ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui famâ ac nomine excellant, de cuiusque vita ac natura.* Præcipit idem Dionysius Halic. lib. v. cùm ait; Παντὲς μάλιστα (H. Stephanus legit πάντων μάλιστα, vel παντὸς μᾶλλον) τοῦτο νομίζω προσήκειν τοῖς γράφουσιν ἱστορίας, μὴ μόνον τὰς πολεμικὰς πράξεις τῶν ἐπισήμων ἡγεμόνων διεξιέναι, μηδ' εἴ τι πολίτευμα καλὸν καὶ σωτήριον ταῖς πόλεσιν ἀπεδείξαντο διεξιόντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς βίους αὐτῶν, εἰ μέτριοι, καὶ σώφρονες, καὶ μένοντες ἐπὶ τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ πολιτεύμασι διετέλεσαν, ἐπιδείκνυσθαι. hoc est, *Inprimis existimo convenire iis, qui historias scribunt, ut non modò exponant res ab insignibus Imperatoribus in militiâ gestas, & siquid præclarum, ac reip. administrationi salutare, invenerunt: sed insuper, ut vitas eorum, num moderati ac temperantes, morumq; patriorum atque institutionum observantes fuerint, ostendant.*

c Lib. 2. de Orat.

Itaque

Itaque & in historia locum habent laudes, quas quisque meritus est. Sunt enim pars judicij, quod inter præcipuas est historiæ virtutes. Solùm videndum, ne in laudationibus istis negligamus *τὴν ἀλήθειαν ϗ τὸ δίκαιον* [a], quorum imprimis se *προνοεῖσθαι* [b], idem Dionysius in proœmio ait. Negligitur verò utrumque, si vel probos vituperemus, vel improbos laudemus. Neutrum historico convenit: qui neque cum Xenophonte Cyrum, regem justitiâ minimè commendabilem, optimi ac justissimi principis statuet exemplar: neque cum Marone univiram ac castissimam Didonem depinget, ut parum pudicam. Et tamen, si alterutro peccandum est, levius delinquit, qui virum malum celebrat ab egregiis virtutibus: quàm qui probis vitia falsò affingit. Nam posterius qui facit, alienam lædit existimationem: at non alterius violat famam, qui falsò prædicat alicujus virtutes. Nisi fortè certamen fuerit probo cum improbo. Tum enim laudatio improbi in præjudicium ejus verget, qui ei in vita fuerit adversatus. Altera etiam caussa accedit: quia probi hominis argumentum esse solet, omnia in meliorem partem interpretari. Nam quisque alios ex sese metiri solet: unde fit, ut qui probis ipse moribus est, idem alios similes esse facilè in animum inducat: improbus verò, etiam dum res in incerto est, esse alios improbos existimet, eoque omnia rapiat in deteriorem partem.

a *Veritatē & æquitatem.*
b *Curam gerere.*

Quæritur porrò, ubi historicus apponere judicium debeat. Verbo id jam antè indicavimus: nempe post res narratas. Imprimis verò facere id veteres solent, postquam excellentis ducis obitum retulerunt. Hinc Brutidius Niger apud M. Senecam Suasoria VI. vel, ut alij distinguunt, VII: *Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties ferè totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur.*

Keckermannus tamen in suo de historia opere laudationes in totum repudiat: partim quia illas rhetoris, non historici esse putet: partim quia, si eum audimus, in historia etiam superfluæ sint. *Nam*, inquit, *ipsa narratiô satis superque prudenti lectori laudabit, aut vituperabit factorum auctores.* Sed facilè utrique argumento obviam itur. Nam rhetor, & historicus, multa quidem habent communia: sed nec considerandi, nec tractandi ratio convenit. Neque supervacaneum est, quod judicium imbecilliorum firmat, benefactis & malefactis cujusque mer-

cedem suam rependit, aliosque ad virtutem inflammat, à vitiis absterret.

Sed tamen à nonnullis modum ea in re minimè teneri, satis ostendunt, quæ Seneca subjungit, post verba illa, quæ paullò antè citabamus: *Hoc*, inquit, *semel atque iterum à Thucydide factum. idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio. Livius benigniùs omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multò id effusiùs fecerunt.* Ubi Sallustium in laudando parcum fuisse, non minùs verè dicit, quàm ejus in verbis parcimoniam laudat Appuleius [a]: sed in vituperando tamen parcus minimè fuit. Nam *homo nequam*, ut eum Lactantius [b] vocat; sed *gravissimus aliena luxuriæ obiurgator & censor*, ut de eo loquitur Macrobius [c], tum in Catilinaria, tum in Jugurthina, usque adeò multus est in insectando, ut interdum oratio ejus propiùs ad invectivam in mores populi Romani, quàm ad historiam accedere videatur. Idem de Theopompo dictum velim, quem Lucianus [d] ait adeo vehementer atque acerbe vituperare, ut videatur κατηγορεῖν ὁ μᾶλλον, ἢ ἱστορεῖν τὰ πεπραγμένα [e].

Nec tamen in vituperando solùm, sed etiam in laudando modus tenendus est: quod idem Lucianus indicat his verbis: Οὐ τοῦτό φημι, ὡς οὐχὶ καὶ ἐπαινετέον ἐν ἱστορίᾳ ἐνίοτε, ἀλλ' ἐν καιρῷ, τῷ προσήκοντι ἐπαινετέον, καὶ μέτρον ἐπακτέον τῷ πράγματι, τὸ μὴ ἐπαχθὲς τοῖς ὕστερον ἀναγνωσομένοις αὐτά. *Non hoc dico, quasi non laudandum in historia quandoque sit: sed suo loco & tempore laudandum, modumque rebus adhibendum esse censeo, nequâ molestiâ afficiantur ij, qui in posterum eadem hæc aliquando legent.* Nempe aliud omnino est laudatiuncula historica, aliud laudatio oratoria. Quæ jure distinguit Agathias operis sui præfatione, ubi inter alia, Καί τοι ἐγκωμίῳ μόνῳ προσήκειν οἱ ταῦτα δεινοί φασι, τὰ προσόντα ὅτῳ οὖν ἀγαθὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἐξαίρειν. ἱστορίᾳ δὲ ἐπαινεῖν μὲν καὶ ἤδη τοὺς εὖ τι δεδρακότας οὐ πάμπαν ἀναίνεται· οὐ μὴν τοῦτο γε σκοπὸν οἶμαι καὶ γνώρισμα ἔχειν ἴδιον. ἀλλ' εἴ τῳ ἡ τῶν πράξεων ἀπεργασία ἔπαινον ἢ ψόγον ἐπάγει, οὐ βιάζεσθαι αὐτῇ θέμις, οὐδὲ μεταποικίλλειν τὰ γεγενημένα. *Atqui periti harum rerum auctores soli encomio convenire aiunt, bona, quibus quisque preditus est, verbis exaggerare, atque extollere. Historia verò, tametsi ne ipsa quidem à laudatione eorum, qui præclari aliquid gesserunt, prorsus abhorreat: hunc tamen scopum argumentumque sibi præfixum habere nolle, existimo.*

a *In Apolog.*
b *Lib. 1. de fals. relig. cap. 13.*
c *Lib. 3. Saturn. cap. 15.*
d *Lib. de scrib. hist.*
e *Accusare magis, quam historiam scribere.*

existimo. *Sed sicubi factorum effectus laudem aut dedecus conciliat, vim facere historiæ non licet, neque res ipsas palliare fucareq; oportet.* Hæc Agathias: quæ tamen in suâ ineptissimâ interpretatione, ut alia multa, planè præteriit Christophorus Persona.

Ex his verò Agathiæ verbis eâdem cognoscimus, caussam, cur oratorium encomium non conveniat historiæ, non hanc solùm esse, quod historicus paucis laudet, orator fusè id agat: verum imprimis, quia qui in laudes amplè excurrit, difficulter se tenet intra limites veritatis. Hinc Cicero epist. XIX lib. I ad Att. *Quamquam non* ἐγκωμιαστικὰ *sunt, sed* ἱστορικὰ, *quæ scribimus.* Sed pluribus hac de re præcipit Lucianus his verbis: Καὶ πρῶτόν γε ἐκεῖνο, ἡλίκον ἁμαρτάνουσιν, ἐπισκοπήσωμεν. Ἀμελήσαντες γὰρ οἱ πολλοὶ αὐτῶν τοῦ ἱστορεῖν τὰ γεγενημένα, τοῖς ἐπαίνοις ἀρχόντων καὶ στρατηγῶν διατρίβουσι· τοὺς μὲν οἰκείους, εἰς ὕψος ἐπαίροντες, τοὺς πολεμίους δὲ, πέρα τοῦ μετρίου καταῤῥίπτοντες, ἀγνοοῦντες ὡς οὐ στενῷ τῷ ἰσθμῷ διώρισται καὶ διατετείχισται ἡ ἱστορία πρὸς τὸ ἐγκώμιον. ἀλλά τι μέγα τεῖχος ἐν μέσῳ ἐστὶν αὐτῶν, καὶ τὸ τῶν μουσικῶν δὴ τοῦτο, δὶς διὰ πασῶν, ἐστὶ πρὸς ἄλληλα. εἴ γε τῷ μὲν ἐγκωμιάζοντι, μόνου ἑνὸς μέλει, ὁπωσοῦν ἐπαινέσαι καὶ εὐφρᾶναι τὸν ἐπαινούμενον· καὶ εἰ ψευσαμένῳ ὑπάρχει τυχεῖν τοῦ τέλους, ὀλίγον ἂν φροντίσειεν. ἡ δὲ οὐκ ἄν τι ψεῦδος ἐμπεσὸν ἡ ἱστορία, οὐδ᾽ ἀκαριαῖον ἀνάσχοιτο· οὐ μᾶλλον, ἢ τὴν ἀρτηρίαν ἰατρῶν παῖδές φασι, τὴν τραχεῖαν, παραδέξασθαι ἄν τι ἐς αὐτὴν καταποθέν. *Ac primùm quidem illud, quantum peccent, consideremus. Nam plerique ipsorum, neglecto eo, ut rem ipsam, perinde ut gesta, est exponant, in laudibus imperatorum, & ducum, immorantur, suos quidem in cælum extollentes, contrà autem hostes ultra modum deprimentes: ignari videlicet, quòd non angusto aliquo isthmo divisa & intersepta sint historia & encomium: sed magno quodam muro per medium eunte distincta, & musicorum istud,* BIS PER OMNES CHORDAS, *inter se distent. Siquidem ille, qui encomium scribit, hoc unum spectat, ut quibuscunque modis possit, eum, quem laudandum suscepit, extollat atque oblectet: ac etiamsi per mendacium fortè id consequatur, quò tendit, parùm id curat. At contrà historia nihil falsum inseri sibi, ne pauxillum quidem, permittit; non magis quàm arteriam dicunt medicorum filij, eam quæ aspera vocatur, quicquam potus, aut cibi, in se recipere.*

Ex his satis liquet, neutiquam eorum probari sententiam posse, qui historiam definiunt a, rerum gestarum cum laude aut

a *Vti Cornel. Agrippa lib. de van. scient.*

aut vituperatione narrationem. Nam oratoria quidem laudatio in historia locum non habet: ut verò ἁπλῶς laudemus, licet quidem, dum suo loco, & tempore, & cum modo fiat: sed tamen non est de historiæ οὐσίᾳ, ut constat ex iis, quæ de ejus natura superiùs diximus. Cautè itaque etiam accipi debent, quæ doctissimus Jovianus Pontanus in Actio suo scribit: *Illud,* inquit, *rerum scriptori servandum maximè, atque in tota rerum serie; ut pro locis, rebus, occasionibus, iudicis ipse personam induat, ut laudet, condemnet, admiretur, deprimat, misereatur, nunc rideat humanos casus, nunc deploret: demum meminerit, demonstrativo in dicendi genere se versari, ac cùm laudandi, tum vituperandi onus, à se esse susceptum.* Ubi in altero etiam vix ausim assentire. Ait historici munus esse, legentium animos ad commiserationem movere. At quantò aliter Polybius! qui muliebre id putat atque effœminatum: neque Philarchum reprehendere eo nomine veretur. Et sanè tragœdiæ id propositum, non historiæ: quæ immane quantum distant. Tamen non videtur vitiosum, si res adeo sit miserabilis, ut animus cohibere se minùs possit, quin in affectum hunc erumpat. Cujus rei exemplum non unum in Livio habemus: ut cùm alibi, tum in Albæ ruinis *a*. Nam quid ad misericordiam movendam aptius dici potuit Livianis istis? *Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam: legiones deinde ducta ad diruendam urbem: quæ, ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi captâ, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorū, omnia ferro flāmaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia, ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesque alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illas visuri, pervagarentur. Vt verò iam equitum clamor exire iubentium instabat; iam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inductâ, omnia impleverat: raptim, quibus quisque poterat, elatis, cùm larem ac penates, tectaq;, in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent: iam continens agmen migrantium impleverat vias: & conspectus aliorum mutuâ miseratione integrabat lacrimas: vocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipuè, cùm obsessa ab armatis*

a Lib. 1.

armatis templa augusta praeterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privataque omnia tecta adaequat solo: unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. Hactenus Livius, graphicè omnino, & oratorium planè in modum, adeo ut vel rigidum aliquem Zenona, vel Catonem, possint commovere: iis verò, quibus mollior animus, vel lacrimas excutere valeant. Sed orationem hujusmodi παθητικὴν locum in historia non habere, nisi in atroci aliqua, ac publica calamitate: satis ex iis liquet, quae antea diximus.

Cap. XIX.

De sententiis ostensum, quales in historia habeant locum, & quomodo, & quatenus usurpandae: ac Liviusne eâ parte potiùs imitandus, an Sallustius.

AD judicium historicum, de quo proximè egimus, etiam pertinent γνῶμαι sive sententiae. Nam iis utitur historicus, quando judicium suum explanat: sive id fiat, ut ratio eorum adferatur, quae dicta sunt; sive ut epiphonematis loco fungantur. Sententias verò appello, non eas tantùm, quibus exponitur, quid in vita fieri debeat; sed etiam quid fiat: quomodò & Cornificius usurpat in Rhetoricis ad Herenn. Conveniunt autem historiae non quaevis sententiae, sed graves & severae: quales non sunt, quae elegantes quidem sunt, sed humiles. Etiamsi verò aliunde promantur: tamen ita ab historico debent adferri, ut domi natae, non foris arcessitae, videantur. Etiam Petronij illud haut temere negligendum: *Curandum est, ne sententiae emineant extra corpus orationis expressa, sed intecto* a *vestibus colore niteant.* Nempe jam Petronij aevo, & oratores, & historici, ita eas affectabant, ut condensatione earum laboraret oratio. Damnat id quoque Fabius lib. IX. cap. V. *Lumina praecipuè in clausulis posita sententias vocamus. Quae minùs crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent.* Antiquos igitur, ut Fabius hoc loco monet, imitabitur, non orator tantùm, sed etiam historicus noster: ne fortè audire cogatur illud B. Hieronymi ad Pammachium, *More puerorum argutas sententiolas in clausulis struis.*

a *Al. intexto.*

struis. Quamquam nec antiquorum omnes unam viam institetunt. Frequens enim earum usus est Thucydidi, ac Sallustio: parcus admodum Dionysio, & Cæsari. Mediam verò viam Livius tenet. Hicne verò, an ille, vel iste, sequendus sit nobis, præcepto tradi nequit: imò nec omnia omnes possumus, ac propterea suo se quisque pede metiri, ac genium suum sequi debet. Interim etiam considerare oportet, utrùm commentarios, an justam, & legitimam historiam scribamus: in illis vix sententiis opus: in hac magis requiruntur: non sic tamen, ut Sallustium potiùs sequi necesse habeamus, quàm Livium. Nam sententiosum illud scribendi genus plus quidem prodest, & afficit, imprimis viros graves, ac prudentes: sed non propterea ita scribere cogimur, cùm id non sit de historiæ natura: quod negare non possumus, dummodo historiam consideremus [a], ἄχει[b] ἂν καὶ μόνον ἔχῃ τὸ ἴδιον ἐντελὲς, λέγω δὲ τῆς ἀληθείας δήλωσιν. Eoque, ut dixi, spectandum cuique, quid humeri ferre valeant, & quò naturâ trahatur. Atque hæc de sententiis, & universè de judicio dicta sunto.

a *Lucian. de scr. hist.*

b *Quatenus propriam duntaxat perfectionem habet, veritatis dico patefactionem.*

CAP. XX.

De concionibus, contra Francisci Patricij, & Paulli Benij opinionem, ostenditur, habere eas in historia locum: nec ratione id solùm evincitur, sed etiam Herodoti, Thucydidis, Xenophontis, & aliorum Græcorum auctoritate. Cratippum in historia conciones damnâsse. Vnde sit, quod in solo octavo Thucydidæ libro nullæ sint conciones. Dionysium, cùm in Rhetoricis damnat eos, qui historiæ conciones inserunt, vel non quasvis conciones intelligere, vel opus illud scripsisse ante Antiquitates Romanas, ubi ipse eas frequentat. Diodorus Siculus adversus Bodinum defenditur. Diodori illustris locus de recto concionum usu.

NUnc veniamus ad conciones: ubi primùm excutienda nobis πολυθρύλλητος quæstio, an eæ in historia habeant locum. Nam neque olim defuere, qui id negarent, ut postea dicemus:

dicemus: & multi hoc seculo pedibus in eam sententiam eunt, eosque inter Franciscus Patricius lib. x de historia, & Paullus Benius itidem in suis de historia libris. Quare planè veniam mihi dari postulo, si paullò fusiùs hac de re agere videar, quàm instituti ratio requirere alioqui videatur. Et tamen non dicam omnia, quæ dici possunt. Nam ubertim hac de re egit Ubertus Folieta: uti & Sebastianus Maccius. Ego illa imprimis persequar, quæ illi vel prætetierunt, vel tantùm attigere.

Qui in contraria sententia sunt, isti ajunt, orationes, quas historicus fingit, repugnare veritati, quam is potissimùm sibi propositam habet. Et hoc ita esse, eo ostendunt, quod seu verba, seu rem spectes, non eadem dixerint illi, qui ista dixisse dicuntur. Livius enim, non Scipionem modò, ac Fabium, sed ipsum Romulum, Sabinas mulieres, Horatij patrem, Brutum, Camillum, & alios, eo modo loquentes inducit, quo Augusti ævo sermones suos cædebant. Atqui veteres illos non candido, & terso adeò sermone, sed horridiore omnino, usos esse, extra omnem controversiam est.

Præterea historici, ne sententiam quidem si spectes, cùm eandem concionem referunt, per omnia conveniunt. Quod nemo negaverit, qui orationem Veturiæ, sive, ut aliis vocatur, Volumniæ ad Coriolanum filium, quæ apud Dionysium Halicarn. [a] exstat, contulerit cum ea, quæ est apud Livium [b], & utramque cum illa, quæ est apud Plutarchum [c].

a *Lib. 8. Antiquit. Rom. pag. 521.*
b *Lib. 2.*
c *In Coriolano.*

Sed facilè istis occurritur. Nec enim historicus jurat in aliena verba: sed ei satis est, si rem fideliter referat. Quare etsi historicus res gestas haut aliter narrare debeat, quàm acciderunt: sermones tamen hominum haut necesse habet, ut narret, quemadmodum habiti fuere: nam hoc quidem plurimùm fieri nequit: verùm sat est, ut referat eo modo, quo loqui debuere, quoque eos locutos esse, verisimile est.

Ostendunt hæc, quàm infirmis nitantur argumentis, qui conciones putant historiæ repugnare. Nunc illud addamus, tantùm abesse, ut historia ab iis abhorreat, ut eas omnino requirat. Siquidem ex illis, quæ superiùs diximus, satis liquet, in historiis vel imprimis requiri rerum caussas. Atqui conciones inter eas non infimum tenent locum. Unde Dionysius Halicarnassensis lib. VII. cùm egisset de seditione plebis adversus

Senatum, ait, mirari se, multos tantopere occupari in prælio aliquo describendo, aut loci natura, aut genere armaturæ, & aliis, quæ alterutris victoriæ caussa fuerunt: at non item orationes memoriæ prodere, per quas præter opinionem res maximæ contigerunt, planeque admirandæ.

Nec ratione solùm hæc sententia nixa est, sed etiam autoritate totius penè antiquitatis. Non jam dicam, Lucianum scribere, licere historico in concionibus φιλοσοφεῖν: Tullium item in secundo de Oratore propterea imprimis velle, maximè esse oratoris historiam scribere. Ipsos potiùs historicos, testes maximè locupletes, adducam.

Et unde potiùs ordiar, quàm ab Herodoto, historiæ patre, scriptore omnium eorum, quorum opera solutâ oratione exstant, antiquissimo? Apud eum lib. I. habemus orationem Sandanidis Lydi, quâ Crœso bellum dissuadet adversus Cappadocas: Cyri, quâ Persas ad defectionem sollicitat: Massagetarum legati, cùm Cyrus in eorum terras exercitum ducere vellet: Crœsi suadentis, ut Cyrus potiùs in Massagetarum solum copias duceret, quàm eos in suo exspectaret. Item lib. III orationem, quam Periandri, Corinthiorum regis, filia ad Lycophronem fratrem habuit, ut Corcyrâ Corinthum rediret: præterea orationem Cambysis, interemtum à se fratrem Smerdim confitentis, & amicos incitantis ad ulciscendum magum Smerdim, hominem Medum, qui imperium occupârat: item orationem Darij, qui sex proceres Persicos accendebat ad maturandam Smerdis cædem: adhæc Otanis pro imperio populari, Megabyzi pro optimatum statu, Darij pro unius dominatu: item Mæandrij post obitum Polycratis, Samiorum tyranni, libertatem populo restituentis. Variæ etiam sunt orationes libri quarti, ut Cois Mitylenæi, legati Scythici, Scytharum, Indathyrsi Scytharum regis. Libro quinto item Aristagoræ Milesiorum tyranni, Lacedæmoniorum, Sosiclis Corinthij, Histiæi. Lib. VI, Persarum, Dionysij ducis Phocæi, Leutychidis, Miltiadis. Lib. VII Xerxis ad proceres, cùm de bello Græcis inferendo cogitaret: Mardonij, expeditionem adversus Græcos suadentis: Artabani eam dissuadentis: item plures aliæ, tum Xerxis, tum Artabani: duæ item Demarati, & aliæ aliorum. Lib. VIII. cùm aliæ, tum illa Alexandri Macedonis, Xerxis legati, quâ suadebat

Atheniensibus, ut cum Persis societatem, ac fœdus inirent: item Lacedæmoniorum, qua eosdem monebant, ut ne à communi societate, ac defensione Græciæ, deficerent: insuper Atheniensium una, qua Alexandro, legato Persico; altera, quâ Lacedæmoniis respondent. Ac denique lib. IX, cùm aliæ aliquot, tum illa Tegeatarum de honoratiori loco in bello cum Atheniensibus contendentium: & Atheniensium, quâ Tegeatis respondent.

Cæterùm Herodotus quidem conciones (ut Marcellinus in Thucydidæ vita ait) δι' ὀλίγων a ἐποίησε λόγων, ὡς προσωποποιΐας μᾶλλον, ἤπερ δημηγορίας. At accuratas conciones, ac perfectas, primus, quemadmodum ab eodem Marcellino refertur, Thucydides scripsit. Ac libro quidem primo apud eum habemus contrarias Corcyrensium & Corinthiorum orationes, quibus utrique societatem, atque auxilium Atheniensium poscunt. Item Peloponnesensium ad Athenienses, quâ postulant, ut aut Corcyrenses adversus Athenienses bello juvare desistant, aut se hostes adversus Peloponnesenses profiteantur: item Atheniensium, quâ respondent Peloponnesensibus. Adhæc Corinthiorum; quâ adhortati Lacedæmonios, ut Atheniensibus quamprimum bellum inferrent: Atheniensium, quâ Corcyrensibus respondent: Archidami, Spartanorum regis, Lacedæmoniis suis suadentis, ut ne propter Megarensium, Corinthiorum, & aliorum querelas, statim Atheniensibus bellum inferrent; sed priùs cum iis per legatos agere vellent: item Sthenelaidæ, Ephororum unius, quâ auctor est, ut quamprimum adversus Athenienses bellum decernatur. insuper Corinthiorum altera, qua Lacedæmonios ad suscipiendum bellum vehementiùs accendunt: ac denique Periclis, quâ Atheniensibus suadet, ut potiùs bellum eligant, quàm duras adeò conditiones sibi ab imperiosis Lacedæmoniis præscribi patiantur. Similiter sex sequentibus libris variorum conciones refert. Solus octavus earum est expers. Atque hinc patrocinium suæ olim quæsiere sententiæ Cratippus ac Dionysius b: quorum sententia erat, orationes in historiis οὐ μόνον c ταῖς πράξεσιν ἐμποδὼν γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσι: atque addebant, Thucydidem propterea ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις τῆς ἱστορίας μηδεμίαν τάξαι δημηγορίαν, πολλῶν τῶν κατὰ τὴν Ἰωνίαν γενομένων, πολλῶν δ' ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅσα διὰ λόγων

a *Paucorum fecit verborū, & personarū fictionibus, quàm concionibus, similiores.*

b *Iudicio de historia Thucydid. ad Æl. Tuberonem.*

c *Non solùm rebus ipsis esse impedimento, sed & auditoribus esse permolestas.*

d *Nullas in ultima historiæ parte orationes addidisse, etsi multa tū in Ionia, tum Athenis contigissent, quæ orationū concionumque interventu acta sint.*

καὶ δημηγοριῶν ἐπέσχεν. Sed in isto quidem, Cratippo, & Dionysio facilè assentio, orationes crebras, longas, intempestivas, rebus impedimentum adferre, ac præterea auditori creare molestiam: sed de quibusvis orationibus id verum non est: quemadmodum in eo etiam ratio illos fugit, quòd Thucydidem putant extremo libro conciones neglexisse, quia aliter hac de re tùm judicaret, quàm fecisset, cum priora scriberet. Neque enim hoc judicio fecit, sed imbecillitate ac morbo coactus: quippe qui, dum in scribendo octavo est, vivendi fecerit finem: eoque extremam operis partem imperfectam reliquerit: quemadmodum superiùs [a] ex Marcellino dicebamus.

[a] Cap. 9.

Itaque jure optimo, qui postea consecuti sunt, non octavum Thucydidis, de quo multi, an Thucydidæ esset, dubitarunt, sed priores libros imitari voluerunt. Fecit hoc Xenophon, qui in opportere de Cyri pædia varias conciones habet: ut illas, Chrysantæ, Pheraulæ, Assyriorum regis, Cyaxaris, Cambysis: & multò plurimas ipsius Cyri: atque inter alias illam, quam [b] ad proceres habuit de ratione conservandi augendique imperij, quod pepererat: item [c] quàm morti vicinus habuit ad Cambysen & Tanaoxarem filios, quò eos ad fraternam concordiam hortaretur. Nec in ficto solùm argumento id fecit, sed etiam in libris de expeditione Cyri: ubi orationes recenset Clearchi, Tissaphernis, Hecaronymi, ac suas imprimis. Uti illam [d], quâ belli ducibus à Tissapherne perfidè interemtis, consolatur milites, & ad animi magnitudinem excitat: item quâ [e] poscit à Seuthe, ut stipendia promissa militibus persolvat: atque alias hujus generis. Similiter egit in libris de rebus gestis Græcorum. Ut cùm [f] Critias Theramenem perfidiæ ac proditionis accusat: ac Theramenes ad ea respondet: item [g] cùm civis Sicyonius defendit se, quod Euphronem occidisset: ut nihil dicam de orationibus Callicratidæ, Euryptolemi, Thrasybuli, Cleocriti, & multorum aliorum.

[b] Extremo lib. 7.
[c] Lib. 8.
[d] Lib. 3. de Cyri exped.
[e] Lib. 7.
[f] Lib. 2. de rebus gest. Græc.
[g] Lib. 7.

Qui verò Polybium à concionibus abstinuisse existimant, sanè ostendunt, se planè hospites esse in gravissimo illo scriptore. Sunt enim apud eum non paucæ; aliæ quidem obliquæ, aliæ verò directæ, aut mixtæ. Obliqua est illa Hannibalis, quâ [h], postquam Alpes superâsset, milites suos, exemplo priùs animatos, vehementiùs accendit. Obliqua etiam est illa P. Cornelij

[h] Lib. 3.

ad milites hortatio, quæ Hannibalis orationem excipit. Obliqua item Agelai *a* Naupactij adhortatio ad regem Philippum. Sed directa est, quâ Annibal *b* habuit ante Cannensem pugnam. Item oratio Chlæneæ *c* Ætoli, gentis suæ nomine ad Lacedæmonios legati, quâ in Philippum, Persei patrem, invehitur, ac universam Macedonicorum regum domum. Item, quæ hanc continuò excipit, oratio Lycisci Acarnanis, suæ gentis ad eosdem Lacedæmonios legati, quâ Philippum ac reges Macedonas adversus Chlæneam defendit, ac Spartanos hortatur ad concordiam & societatem cum Græcis cæteris ob periculum imminens à Romanis. Directa quoque est illa *d* universæ Græciæ nomine habita ad Ætolos, quâ eos hortatur orator, ut bellum cum Philippo rege gerere desinant, ac sibi caveant à Romanorum consiliis, nisi & Græcis reliquis libertatem, & sibi salutem inviderent. Item Prusiæ *e*, qua Ptolomæi Philopatoris filium, post patris excessum, populo commendavit. Similiter T. Quinctij *f*, milites hortantis ad fortiter pugnandum adversus Philippum. Mixta verò est L. Æmilij *g*, quâ suos ad strenuè dimicandum animat: & Annibalis *h*, quam habuit ante prælium Cannense: & Scipionis *i* ad seditiosos milites: item altera Annibalis *k* in Africam revocati, habita ad Scipionem: & Scipionis, quâ Annibali respondit: & Eumenis *l* regis, de urbibus Asiaticis libertate donandis. Quæ omnes obliquè incipiunt, sed directè postea procedunt.

a *Lib. 5.*
b *Lib. 3.*
c *Lib. 9.*
d *Lib. 11.*
e *Lib. 15.*
f *Lib. 17.*
g *Lib. 3.*
h *Ibid.*
i *Lib. 11.*
k *Ibid.*
l *In excerptis legationum.*

Sed enim, dicet aliquis, refugit conciones Dionysius Halicarnass. Minimè verò, modò ex libris Antiquitatum Romanarum judicium ferre lubet. Nam centenas in iis orationes lego: imò lib. VII. disertim ait, inseri orationes eas historiis debere, quæ in controversiis habitæ sunt. Nec interim diffiteor, eum epistolâ ad Tuberonem improbare conciones, idque præeunte Cratino, ut antea diximus. Unde Sebastianus Maccius *m* scribere non dubitat, *Dionysium propriis suis armis convinci: damnare orationes in aliis: ipsum tamen tam obliquas, & mixtas, quàm etiam directas, passim frequentare.* Verùm, qui hoc in Dionysio reprehendunt, minimè cogitant, eum priùs, ac fortasse juvenem etiamnum, libros Rhetoricos edidisse: postea ætate, & judicio grandiorem, historias scripsisse. Nam cui verisimile fiat, quo tempore in historia Thucydidem imitaretur, eodem in Rheto-

m *Lib. 2. de histor. cap. 28.*

ricis reprehendisse scriptorem florentissimum? Quare vel hoc dicendum, quod diximus: vel statuere oportet, non quasvis reprehendisse conciones, sed eas duntaxat, quæ frequentes nimis essent, aut justam excederent magnitudinem, aut non suo loco adhiberentur.

Sanè hæc Diodori Siculi mens fuit: quem cùm Bodinus in methodo historiæ suæ reprehendit, quasi in leges suas peccet ipse conciones historiæ inserendo, planè assecutus non est mentem Diodori. Nam solùm eos damnare se ait, qui a εἰς ἱστορίας ὑπερμήκεις δημηγορίας παρεμβάλλουσιν b, quique utuntur πυκναῖς ῥητορείαις c. Ac rationem geminam addit, quia tales, & narrationis cursum interrumpant, & lectorem in historiæ cognitione morentur. Venustè etiam ait, eos προσθήκην ποιεῖσθαι τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς δημηγορίας d. Quasi eos dicat, τὸ ἔργον, πάρεργον, καὶ τὸ πάρεργον, ἔργον facere. Quæ cùm dixisset, mox, ubi conciones habeant locum, & quem in iis modum servare conveniat, ostendit. Locus paullò prolixior est: sed tamen mirè illustris, quem idcirco integrum, sed Latinè duntaxat, ne longiores simus, apponemus: *Qui*, inquit, *prolixas nimis conciones historiis inferciunt, aut crebris declamationibus utuntur, eos non iniuriâ quis reprehendat. Præterquam enim, quòd continuam narrationis seriem intempestivâ orationum introductione interrumpunt; etiam illos, qui cupidè ac studiosè expetunt rerum cognitionem, remorantur. At enimvero, quos suam dicendo facultatem ostentare iuvat, iis seorsum conciones publicas, & sermones à legatis habitos; laudationes item, ac vituperationes; atque id genus alia, componere licet. Nam qui styli moderatione adhibitâ, separatim utrumque argumentum elaborarint, non præter rationem utroque tractationis genere laudem promerentur. Iam verò occurrunt, qui in Rhetoricis ornamentis nimii, totam historiam velut appendicẽ concionum fecere. Atqui non mala duntaxat scriptio molesta est: sed hoc etiam, quòd, licet in cæteris scopus attingi videatur; à conveniente tamen locorum & temporum ordine aberretur. Propterea qui id genus scripta legunt, partim artificiosas illas orationes, etiamsi maximè apposita videantur, transiliunt: partim prolixitate & intempestivâ scriptoris diligentiâ lassati, prorsum à lectione desistunt. Nam historia natura simplex est, & inter se cohærens, adeoque corpori animato similis: cuius pars avulsa gratiam illam animalem deperdit. Contrà quod debitam habet compositionem, suo*

a *Initio lib. 20.*
b *Prolixas nimis conciones historiis inferciunt.*
c *Crebris declamationibus*
d *Appendicẽ concionum facere totam historiam.*

suo commodè loco observatur, & totius descriptionis cohærentia iucundam & perspicuam exhibet lectionem. Nec tamen artificium Rhetoricum usquequaque repudiatum omnino ex historia profligamus. Nam quia varietate historia exornari debet: quibusdam in locis huiusmodi orationes adoptari necessum est. Et hac opportunitate ne me quidem privatum velim. Itaque si circumstantia legati, aut consiliarij, aut id genus aliorum, orationem expetunt: qui tum ad certamen non animosè descenderit, etiam ipse culpandus fuerit. Rationes enim non paucas quis invenerit, quare sæpenumero Rhetoricus ornatus sit adhibendus. Nam de multis dextrè ac præclarè dictis per negligentiam hautquaquam prætereunda sunt memoratu digna, & quæ coniunctam cum historia utilitatem habent. Aut ubi res magnificæ fuerint, atque splendidæ; concedendum minimè, ut à magnitudine argumenti oratio superari videatur. Est etiam ubi præter exspectationem aliquid evenit, ut ad dissolvendum intricatæ rationis nodum accommodatis instituto verbis uti cogamur. Verùm de hisce nobis dicta hactenus sufficiant. Hæc satis ostendunt, Diodorum neutiquam omne concionum genus improbare; sed intempestivas, prolixas, crebras.

A Diodoro ad alios accedamus. Sanè Philo libro de legatione suâ ad Caium, qui totus ferè historia est, inserit orationem, quam honoratissimi Judæorum ad præsidem Petronium habuere supplices, cùm is Caligulæ statuam templo vellet inferre. Uti & longam Agrippæ epistolam ad Caium pro gente Judaica.

Apud Josephum quoque complures conciones habemus. Ut lib. II de bello Judaico est oratio Agrippæ ad Judæos, quâ eos dehortatur à bello adversus Romanos. Lib. III est oratio Josephi, quâ socios dehortatur, ne manus sibi ipsis adferrent. Lib. VII. est oratio Titi ad Judæos, quâ eorum pertinaciam accusat. Nec expers earum est Judaicarum antiquitatum opus. Nam, ut cæteras mittam, lib. XVI Alexander, Herodis filius, de insidiis se purgat, quarum accusatus erat à fratre Antipatro.

Arrianus quoque, ut in aliis Xenophontem imitatur (unde & alter Xenophon dictus fuit) ita hac quoque in parte ejus sequitur exemplum. Itaque lib. II recenset orationem Alexandri ad milites, cum apud Issum esset pugnandum: quamquam hæc quidem obliqua est tota. Sed directa est illa, qua docet, quanti intersit Tyrum capi, priusquam aliis bellum inferant. Item

lib. III

lib. III obliqua est, quam habuit ad Arbelam pugnaturus. At directa illa lib. IV. qua Callisthenes Anaxarcho adversatur de adoratione Alexandri. Est & directa lib. V. quam Acaphis, Nyssæorum rex, habuit ad Alexandrum. Item oratio Alexandri M. ad exercitum Macedonicum, cum hic minaretur se militiam deserturum, si rex minùs idoneos dimitteret: item oratio Cœni, Polemocratis filij, veterani ducis, quâ Alexandrum rogat, ut bonâ cum ejus veniâ exercitui domum liceat reverti. Item lib. VII. est oratio Alexandri ad Macedonas tumultuantes, ac à sacramento postulantes absolvi. item Callinis oratiuncula, quam ad Alexandrum pro Macedonibus habuit.

Nec prætereundus nobis Appianus Alexandrinus, alienorum ille quidem laborum fucus, ut meritò à magno viro a appellatur; sed scriptor utilis tamen, præsertim post deperditos non paucos eorum, quos exscribere solet. In ejus Punicis habemus orationem legatorum Carthaginensium ad Consules Romanos, quâ de pace tractant. Item Hannonis Gillæ, qua impetrare conatur à Romanis, ut ne Carthaginem exscindere velint. Adhæc eam, qua Censorinus ad Gillæ verba respondet. Similiter lib. II. de bello civili est oratio Bruti ad populum, quâ cædem Cæsaris defendit. Præterea lib. III. est oratio Octavij ad Antonium consulem, qua de Cæsaris nece conqueritur, & actis eam secutis. Item quàm Cicero in Senatu habuit, cùm Salvius Tribunus Pl. intercessione suâ impediisset, quò minùs Antonius hostis judicaretur.

a *Ioseph. Scal. animad. Euseb. pag. 163 edit. 2.*

Veniamus ad Dionem Cassium: apud quem, lib. XLIV historiæ Romanæ, legitur oratio Ciceronis in Senatu, quâ suasit, ut perpetuâ oblivione injuriæ omnes, quibus partes se mutuò affecerant, abolerentur. Item M. Antonij funebris, qua Julium Cæsarem laudavit. Item lib. XLV. oratio Ciceronis in Senatu contra Antonium. Insuper lib. XLVI. maledica illa Q. Fufij Caleni, qua Ciceroni respondet pro Antonio. Lib. L. est Antonij ad milites suos oratio: item Octavij Cæsaris ad suos. Lib. LII. oratio Agrippæ ad Cæsarem, quâ eum hortatur, ut principatum deponat, ac populo Romano arma, provincias, ac potestatem omnem restituat: adhæc oratio Mæcenatis, quâ suadet, ut retineat imperium. Lib. LIII. oratio Augusti, quâ se imperium deponere velle significat. Lib. LVI. oratio ejusdem

quâ laudat conjuges ac conjugium: item altera ejus, quâ cælibes ac cælibatum exagitat. Item oratio Tiberij in funere Augusti.

Nec concionibus abstinuit Herodianus. Siquidem lib. I legere est orationem M. Antonini imperatoris ad amicos, quâ filium iis commendat: orationem Commodi ad milites, quâ hoc agit, ut imperator ab iis salutetur: Pompeiani ad Commodum, dissuadentis, ne, relictâ Istri ripâ, Romam se conferret: Fadillæ ad Commodum fratrem de seditione à Cleandro excitatâ. Lib. II. orationem Læti, Præfecti prætorio, quâ militibus, mortuo Commodo, Pertinacem commendat: Pertinacis gratias agentis ob imperium sibi delatum: alteram Pertinacis ad prætorianos, cùm nudis gladiis accurrissent, ut imperatorem suum interimerent: orationem Nigri ad exercitum, quâ animos ejus tentabat, ut, num imperium sibi offerre vellet, cognosceret: orationem Alexandri Severi ad milites, quâ ostendit, Romano imperio debere succurri, & id, se duce, facilè fore exercitui Pæonico: alteram ejus, quâ relegat milites eos, qui Pertinacem interemerant, & Juliano imperium addixerant. Sequentibus quoque libris habemus orationes Severi, Caracallæ, Macrini, Alexandri Mammeæ filij, Maximini, & Maximi Imperatorum.

Idem de Procopio dicere possum: qui Romanorum, & barbarorum orationes plurimas habet. Ac eò majoris à nobis fieri debet, quia non tantum eas mirâ elegantiâ tractavit: sed etiam sententiam eorum, quæ dicta essent, optimâ fide exprimere potuit, cum individuus fuerit Bellisarij comes, ut multis interfuisse concionibus verisimile sit. Sed de Græcis historicis finem faciamus.

Cap. XXI.

Etiam Latinis historicis usurpatissimas esse conciones, multis comprobatur exemplis. De Cæsare falli, qui eas refugisse tradiderunt. Sallustius Liviusque defensi adversus Trogum Pompeium. Quando concionibus locus sit, ostensum. Iovium in his modum non tenere: nec tamen

adeò in culpa esse, quàm multis videtur. Viro docto responsum de oratione Habraymi Bassæ apud Iovium. Nec conciones solùm, sed epistolas etiam inseri historiis. Non requiri in iis, ut verba scriptoris reserventur. Scipionis Gentilis, & Christophori Colleri sententia refellitur.

VEnio ad Latinos. Quorum agmen ducet Crispus Sallustius, Romanæ historiæ princeps. In cujus Catilinaria est oratio Catilinæ, quâ in abdita ædium parte, eos, quos consilij sui participes habuit, hortatur, ut sese, quemadmodum loquitur ipse, in libertatem vindicare vellent: item legatorum C. Manlij ad Q. Martium regem: item Cæsaris, quâ suasit, ut ne Catilinæ socij afficerentur morte, sed bona eorum publicarentur; ipsi in vinculis per municipia haberentur, quæ maximè opibus valerent: item M. Porcij Catonis, qua auctor fuit, ut de confessis, sicut de manifestis rerum capitalium, supplicium sumeretur: adhæc alia Catilinæ ad milites, cùm statuisset cum Antonio confligere.

In Jugurthina itidem habemus orationem Micipsæ ad Jugurtham, Adherbalis ad Senatum Romanum, C. Memmij ad Quirites, Marij ad eosdem, Syllæ ad Bocchum regem, & Bocchi ad Syllam.

Etiam ex deperditis Historiarum libris supersunt oratio Lepidi cons. ad pop. Rom. quamque Philippus habuit in Senatu; & C. Cottæ consulis ad populum, & Marci Tribuni Plebis, ad eundem.

Sed litem nobis intendunt de Caio Julio Cæsare: quem refugisse conciones ajunt. Sanè verum si dicerent, parùm tamen efficerent: neque enim ille historiam justam, sed commentarios duntaxat scripsit. Nunc autem tantum abest, ut verum dicant, ut nihil à vero sit magis alienum. Pleræque tamen conciones ejus sunt obliquæ: ut lib. I. de bello Gallico illa legatorum Helvetiorum apud Cæsarem: item Diviconis, qui legationis princeps erat. Lib. II, Divitiaci pro Æduis. Itidem lib. IV. obliquè orant legati Germanorum apud Cæs. Lib. V. Ambiorix similiter orat. Lib. VII Vercingetorix, item Æduorum legati, &

Cæsar ipse apud milites. Item lib. I de bello civili Cæsar apud milites obliquè concionatur. Lib. III. Vibullius Rufus apud Pompeium.

Sed apud eundem Cæsarem etiam conciones sunt directæ. Ut, quâ lib. VII de bello Gallico sese purgat Vercingetorix Æduus, proditionis insimulatus apud suos: item Litavici apud milites suos: & Critognati apud Arvernos. Item lib. II de bello civili, Curionis apud milites suos: & lib. III. oratio Pompeij ad milites: & Labieni apud Pompeium & milites.

Idem de Hirtio, sive Oppio, dictum velim. Nam lib. de bello Alexandrino concionatur ad milites Cæsar, sed obliquè: mixtè quoque orat idem lib. de bello Hispaniensi: at eodem libro directè orat Tullius legatus cum Catone Lusitano apud Cæsarem: directè item libro de bello Africano Getuli orant apud eundem.

Ad Livium deventum, qui copiâ concionum cæteros facilè exsuperat: eas omnes enumerare longum esset, nec opus, præsertim quia sunt, qui seorsim eas ediderint: aliquas verò è tantâ multitudine excerpere necesse non est: imò hac parte, quod de Karthagine olim Sallustius, tacere de Livio satius puto, quàm pauca dicere.

Sed enim, dixerit aliquis, aliter sapiebat Trogus, qui eo nomine, uti Sallustium, ita Livium quoque culpavit. Nam, ut apud Justinum [a] est, *Pompeius Trogus in Livio, & Sallustio, reprehendit, quòd conciones directas, & orationes operi suo inserendo, historiæ suæ modum excesserint.* a Lib. 38.

Sed facilè Trogo occurritur. Nec enim quasvis orationes damnat, sed directas. At si obliquas admittit, cur directas damnet, caussa satis gravis non est. Quid enim refert, utrùm hoc, an illo modo dicatur, si idem dicatur? Exempli gratiâ, dicámne, Germanicum Cæsarem, cum finis vitæ adesset, amicis dixisse, *Si fato concederet, iustum sibi dolorem fore,* & ita deinceps: an verò, ut apud Tacitum [b] est, dicam, *Adsistentes amicos in hunc modum alloquitur, Si fato concederem, iustus mihi dolor esset,* &c. b Lib. 2. Annalium.

Et licebitne liberè conjecturam nostram de Trogo promere? Planè metuo, ne invidiâ compulsus dissenserit à Livio. Æquales enim fuere: Livioque res Romanas edente, exponebat Trogus res externas; uti Assyriorum, Medorum, Persarum, Græco-

rum: res verò Romanas attingere contentus fuit. Quid mirum? non erat, quod in Romanis ad Liviana adderet: nec illa viro facundia fuit, ut aliquid melius se dicere posse speraret. Ac ne externis quidem, quæ scriberet, conciones illas adhibuit: sive quia desperaret, se ad Livij gloriam posse pertingere: sive quia non unum, uti Livius, sed tam multa imperia tractanti, concionibus supersedendum videretur, ne in immensum historia excresceret. Ita quidem nobis videtur. Sed certiùs omnino aliquid hac de re diceremus, si ipsius Trogi libri hodie exstarent.

Verùm quid multis opus? num historici illi, qui post Trogum vixere, Trogi potiùs, quàm Livij, ac Sallustij, judicio accessere? minimè verò.

Ostendit hoc Q. Curtius, Latinorum historicorum, qui exstant, post Trogum, (unum si Velleium Paterculum excipias, qui sub Tiberio vixit) antiquissimus. Floruit enim Curtius sub Cæsare Vespasiano, quemadmodum in Variis suis a ostendit Vir Cl. & Amplissimus, Janus Rutgersius. Est verò apud Curtium lib. III. oratio Charidemi, de Persico & Macedonico exercitu judicium ferentis: legatorum Darij ad Alexandrum, quâ de pace incundâ tractant: Parmenionis suadentis Alexandro, ut pacem bello anteferret: Alexandri ad Darij legatos, oblatas pacis conditiones repudiantis. Lib. IV est oratio Darij ad milites, cùm tertiùm esset pugnandum adversus Darium. Lib. V est oratio Euctemonis Cynæi, suadentis Græcis captivis, ut ne senectâ ætate, quâ vix molestias perferre non possent, & corpore lacero ac deformato, quales nec suis grati forent, in patriam velint reverti. Item obliqua Theati Atheniensis oratio, quâ contrarium suadet. Adhæc Darij tentantis animos suorum, an quartùm cum Alexandro decertare sint parati: & Nabarzanis, qui auctor fuit, ut potiùs Besso, Bactrorum satrapæ, imperij summa deferretur. Etiam libris sequentibus habemus orationes Crateri, Philotæ, Amyntæ, Cobaris, Scythici legati, Callisthenis, Hermolai, Cœni, Perdiccæ, Meleagri, & multas imprimis Alexandri regis.

a *Lib. I. cap. 19.*

Nec tacere fas Tacitum puto. Cujus lib. I Annalium est seditiosa oratio Percennij, sed obliqua: nec multò post sequitur directa Vibuleni. Eam excipit obliqua Drusi: hanc directa Clementis centurionis. Inde Germanici Cæsaris, & Segestis,

postea obliquæ Arminij, & Cæcinæ, & Tiberij. Item lib. 11 obliquæ Germanici, Arminij, Galli Asinij, Tiberij. Directa item Hortali, & Tiberij ad eam responsio. Mox obliqua Arminij, & Marobodui. Hinc iterum directa Germanici jam morituri. Exinde obliqua Domitij Celeris. Similiter in cæteris Annalium libris nunc obliquas, nunc directas orationes usurpat. Quas inter illæ Cremutij, & M. Terentij, & Senecæ, & Pæti Thraseæ. Atque idem in historiarum libris facit. Imò in vita etiam Julij Agricolæ primum obliquam legimus Britannorum orationem: hinc directam Galgaci, & alteram Julij Agricolæ.

Nec aliter fecere historiæ Augustæ scriptores. Nam apud Julium Capitolinum est oratio Clodij Albini, cùm imperium recusaret. Item Maximini, & Mauricij Afri, & Senatoris cujusdam, & Vectij Sabini.

Apud Lampridium est oratio Macrini, filium commendantis, & donativum promittentis. Item Alexandri Severi, gratias agentis pro honore ac titulis oblatis. Et altera ad milites, quâ eorum intemperantiam reprehendit. Et tertia, quæ gratulationem continet de partâ victoria contra Persas.

Apud Trebellium Pollionem est oratio Decij consulis, quâ ei gratulatur, quòd censor esset electus. Item Valeriani ad Decium responsio. Et Balistæ ad Macrianum oratio, quâ suadet, ut imperium capessat: & quâ Macrianus ad eam respondet.

Apud Vopiscum est oratio A. Taciti, primæ sententiæ senatoris, laudantis Imperatorem Aurelianum, postquam is servi fraude erat interfectus. Item Manlij Statiani ad Senatum Rom. laudantis Probum Imper. electum. Item Metij Falconij Nicomachi, gratulantis populo Romano de novo imper. Tacito.

Apud Ammianum Marcellinum quoque habemus varias orationes Cõstantij, & Juliani, & Valentiniani; uti & Procopij illam, qua militibus auctor fuit, ut à Valentiniano desciscerent.

Possem alios addere: atque inter eos Hegesippum de excidio Hierosolymæ, apud quem habemus orationem Herodis ad Varum: item Antipatri responsionem, cum parricidij esset accusatus. Sed non hunc tantum, scriptorem ὑποβολιμαῖον; verùm & quosdam alios χυδαίους, planè præterire visum. Nam cui hæc, quæ diximus, non sufficiunt, ei nihil sufficere posse arbitror.

Quia igitur, & ratione, & Græcorum Latinorumque aucto-

ritate, ſatis eſt commonſtratum, conciones etiam in hiſtoria locum habere: accedamus nunc ad quæſtionem eam, quandò concionibus ſit utendum. Sed iſtoc certis circumſcribere limitibus, perdifficile eſt. Uſque adeò variat hæc res pro negotiorum naturâ, ac perſonis, locis, & temporibus diverſis. Imprimis verò locum habent conciones, quando gravis eſt conſultatio de novo principe eligendo: aut cùm popularis ſeditio compeſci debet: aut cum deliberatur de bello inferendo: aut cum inflammandus eſt miles ad fortiter pugnandum. Verbo ut omnia dicam, veteres nobis hac in re erunt exemplo, imprimis Thucydides, & Salluſtius. Juniorum verò quidam in eo modum non tenent: nequis nos putet ubique probare Paullum Jovium, qui nimium ſibi hac parte indulſit. Et tamen ne is quidem tantopere reprehenſionem meretur, quam viſum quibuſdam fuit. Culpant prolixam concionem [a] Habraymi Baſſæ, qua Solimanno, Turcarum imperatori, ſuadebat, ut Perſas potiùs, quàm Chriſtianos, bello perſequeretur. Quàm multæ verò apud Dionem ad magnitudinem eam accedunt, imò excedunt? At quærit vir eruditus [b], cùm ea ſecretis colloquiis acta ſint, ut Jovius ipſe agnoſcit, *cujus avis indicio* (verba ejus retineo) *concionem eam acceperit, & collegerit.* Equidem cenſeo, ſi non verba, at ſententiam concionis accepiſſe ab Aloyſio Gritto, Andreæ Veneti principis filio. Nam eum Habraymo ex quotidianâ conſuetudine intimum fuiſſe, atque inde ſenſim Solymanno mirificè commendatum: eodem libro à Jovio proditum eſt.

a *Lib. 33. hiſtoriarum ſui temporis.*

b *Barth. Keckerm. lib. de hiſtor.*

Uti verò conciones, ita etiam epiſtolas, hiſtoriis inſerere licet. Quomodo Mithridatis epiſtolam habemus apud Salluſtium in Hiſtoriarum reliquiis: Tiberij apud Tacitum in primo Annalium: Druſi item lib. III: Alexandri ad Darium apud Arrianum lib. II. & ſexcentas alias apud hiſtoricos. Imò de epiſtolis minùs mirum, quàm de orationibus. Epiſtolæ enim, quia ſcriptæ ab aliis mittuntur, multos in annos durare poſſunt, cùm orationes ſint ἔπεα πτερόεντα [c]. Quare nec magnopere ab veritate abhorret eorum opinio, qui epiſtolas dicunt, modò haberi poſſent, hiſtoriis ad verbum inſeri ſolere: orationes non item, quòd earum non exſtaret exemplum. Magis tamen veriſimile ſit, ne in epiſtolis quidem verba ſcriptoris ab hiſtorico reſervari.

c *Verba alata.*

Argu-

Argumento est, quòd eodem stylo epistolæ scriptæ sunt, quo reliqua historia: quod minimè esset, nisi alienam sententiam exprimeret historicus verbis suis. Juvat etiam, quod aliis verbis Catuli epistolam responsoriam referat Cicero invectiva III in Catilinam: aliis verò Sallustius in Conjuratione. Scio Scipionis Gentilis [a], Christophori Coleri [b], & aliorum quorundam sententiam esse, Sallustium Catuli verba reservâsse, quòd scriberet: Ciceronem non item, quòd diceret. Sed mihi contrà videtur, Ciceronem epistolam ipsam legisse, nequid affingere Catulo videretur: Sallustium sententiam expressisse, quòd in historico id satis esset. Amplius dicam, ea historicorum veterum opinio fuisse videtur, ne debere quidem vel orationes vel epistolas alienas ad verbum adscribi: ne stylus varietate istac, chimæræ instar, fieret multiformis.

a *Notis in Appulei apol. imem. 532.*
b *In παρέργ.*

CAP. XXII.

Digredi in historiis licere, cùm ornandi, & delectandi caussâ: tum ad aliquid confirmandum. Livius parcus in digrediendo: multus verò Theopompus. Philippica Theopompi historia à rege Philippo in epitomen redacta. Othonis Frisingensis digressiones nihil ad institutum facientes. Polybius adversus Seb. Maccium defensus. Quantus vir fuerit Lycortas. Achaeorum Rempublicam Polybij ætate maximo in honore fuisse. Achaia cur ponatur pro universa Græcia. Illustria digressionum exempla apud Polybium. Sallustius defenditur adversus eundem Maccium. Quos Sallustius honores gesserit, & unde comesto patrimonio opes acquisierit, quibus hortos êmit, hodieq; Sallustij nomine celebres. Sallustij apud veteres elogia.

HActenus de concionibus. Nunc videamus de digressionibus, quas Græci ἐκβάσεις, & usitatiùs παρεκβάσεις, interdum etiam παρεκβατικοὺς λόγους, Dionysius Halicarnassensis in Rhetoricis libris ἐπεισόδια appellat. Livius *diverticula* vocat lib. IX.

Eas

Eas aliqui in totum damnant. Et ſanè compendiis minimè convenire, liquet: ubi nihil niſi neceſſarium afferendum: uti à Dionyſio Halic. in hiſtoricâ ſuâ ſynopſi factum eſſe, Photius ſcribit tmem. LXXXIV. Sed hoc nihil ad legitimam hiſtoriam: ubi aliqua παρεκβατικῶς a dici poſſe, non ſolùm oſtendit veterum hiſtoricorum auctoritas: ſed etiam ratione invictâ cõnprobatur.

a *Per digreſſionem.*

Nam non oratori ſolùm, ſed etiam hiſtorico, utrumque horum propoſitum eſt, ut delectet, & ut doceat. Itaque Dionyſius, quem in ſynopſi digreſſione diximus abſtinere, idem in libris antiquitatum Romanarum utrumque ob finem eas frequentat. Ac de priori quidem fine ita ſcribit Photius tmemate LXXXIII, quo de Dionyſio agit, Κέχρηται b καὶ παρεκβάσεσι οὐκ ὀλίγῃ, τὴν ἀκεραιότητα ἀπὸ τοῦ, περὶ τὴν ἱστορίαν κόρου διαλαμβάνων ταύτῃ, καὶ ἀναπαύων, καὶ ἀνακτώμενος. Alterum autem finem adfert Dionyſius ipſe lib. VII c: ubi cùm dixiſſet, velle ſe deſcribere ludos Romanos, addit, non eò ſe facere illud, ut gratiam conciliet operi διατριβαῖς d θεατρικαῖς, καὶ λόγοις ἀνθηροτέροις (*amœna diverticula* Livius e appellat) ἀλλ' ἵνα f τῶν ἀναγκαίων τι πιστώσηται πραγμάτων.

b *Digreſſionibus utitur nõ raro, eoque hiſtoriæ faſtidium levat, lectoremque interdum reficit, ac retinet.*
c *Prope finẽ.*
d *Theatrica appendice, & floridiori ſermone.*
e *Lib. 9.*
f *Sed ut rei neceſſariæ fidẽ faciat.*

Sic igitur ſtatuimus, digreſſiones tum delectare, atque ornare: tum ea confirmare, quæ narrantur: quorum ille finis hiſtorici eſt ſecundarius; hunc præcipuè ſibi proponit: imò abſque eo fine digreſſio culpâ non carebit.

Hæc cauſſa eſt, cur hiſtoricorum nonnulli ſedulò digreſſiones refugiant. Uti à Livio factum videmus, cujus iſta ſunt verba libro nono: *Nihil minùs quæſitum à principio huius operis videri poteſt, quàm, ut plus iuſto ab rerum ordine declinarem, varietatibuſque diſtinguendo opera, & legentibus velut diverticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus ſæpe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, ſi cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit.* Et tamen ne illa quidem digreſſio planè extra propoſitum eſt. Nam pertinebat ad virtutem Papirij Curſoris, nôſſe, an par fuerit futurus Alexandro Magno, ſi is cum exercitu in Italiam trajeciſſet.

Cautè etiam hac parte ſe geſſit Thucydides. Non item Theopompus in libris hiſtoriæ Philippicæ, qua egit de rebus geſtis

Philippi, Amyntæ filij, Alexandri M. patris. Eam historiam cùm digressionibus Theopompus implêsset: Philippus, proximus ab ultimo Macedonum rex, Persei pater, ex libris LVIII (tot enim scripserat Theopompus) fecit libros XVI, nihil de suo addens, sed solùm digressiones ejus resecans: quemadmodum ex Photio discimus.

Nec satis est, ut ne digressionibus utamur nimis multis: nam etiam in paucis peccari potest: ut si sint ἄκαιροι a, nihilque ad præsens institutum pertineant. Qualis est philosophica illa Othonis Frisingensis, quæ est lib. I. de gestis Friderici cap. V. item theologica illa cap. LIII. Ut de Suevica historia Martini Crusij, & aliis aliorum, nihil dicam. a *Intempestiva.*

Imò si Sebastianum Maccium audimus, hujus criminis rei etiam sunt Polybius, & Sallustius. at quanti viri! & tamen, ut Maccio videtur, turpiter se hîc dederunt: ut qui inutilibus digressionibus historiam repleverint, atque id non alio fine fecerint, quàm ut stulto fastu sese supra cæteros efferrent. Audiamus hominem in florentissimos scriptores debacchantem: *Polybius, & Sallustius, ita peccarunt, ut nullam unquam veniam impetrarint. In hoc duntaxat se occupant, dum digrediuntur, laudant se ipsos, atque oculos ita captare student, ut ab cæterorum lectione penitus summoveant. Hic est finis omnium digreßionum, quas tam Polybius, quàm etiam Sallustius, faciunt. Hoc verò genus scriptionis est maximè vituperabile, & naso adunco omnino suspendendum. Et est minùs tolerabile, quando, quæ fuerit historici conditio, non ignoratur. Sallustij vita qualis fuerit, notum lippis & tonsoribus. De Polybio quid dicam? Fuit oriundus Megalopoli in Arcadia ex abiectißimis, atque ignobilißimis parentibus, datus pædagogus Scipioni. Sed cùm nullam præ se ferret gentis nobilitatem, voluit dicendo famam virtutis sibi comparare: propterea se, suumque studium, tantopere iactavit: atque ad id nobis inculcandum, dicit, se interfuisse, præfuisse, administrâsse. Sed quid vanius? quid ambitiosius? Vitium profectò hoc est vel maximum; sed quod totum in hominis conditionem convertitur. Tam enim Sallustius, quàm etiam Polybius, cum plebeij essent, atque ignobiles, sine ulla parentum suorum imagine nobilitatem sibi, de se prædicando, comparare voluerunt.* Quæ verba viri neutiquam vel ingenij, vel eruditionis aspernandæ, propè, nequid dissimulem, cerebrũ mihi findunt. Nam quale est illud,

quod ait Polybium, & Salluſtium, natos fuiſſe *abiectiſſimis atque ignobiliſſimis parentibus*? O ſpiſſam inſcitiam! quis neſcit Polybium, ut de hoc primùm dicam, fuiſſe filium Lycortæ [a]? At is non tantùm Achæorum ad Romanos, ſed etiam ad [b] Ptolomæum, Ægypti regem, legatus fuit. Imò gentis [c] Achæorum fuit στρατηγὸς, quem Latini prætorem, vel imperatorem, vocant. Eâque in dignitate, & prudentiſſimis conſiliis, & rebus fortiter geſtis, tanto ſe honori parem oſtendit. Quæ ex Polybianis legationum excerptis certiſſima ſunt: & ſi iſta nondum viderat Maccius, ſaltem pleraque horum ex Livio, quem únum cum Thucydide prædicat, ſcire debuit. Siquidem Livius lib. XXXV narrat, prælio, quod inter Philopœmenem, & Nabidem, commiſſum fuit, Lycortam hunc Megalopolitanum equitibus præfuiſſe. Idem Livius lib. XXXVIII. ſic de eo ſcribit: *Vtrimque legatio miſſa Romam eſt. exules quoque Lacedæmoniorum ſuorum cauſſam legationemq; Achæis iniunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megapolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt.* Et libro proximo: *In Peloponneſo adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iuſſi erant, exſpectabatur, adverſus quos, ut præparata conſilia haberent, Lycortas prætor conſilium indixit.* Ubi & mox Lycortæ hujus ad Appium orationem ſubjungit. Et quale eſt, quod Polybium fuiſſe Scipionis duntaxat pædagogum calumniatur? Quaſi in eam ſpem ut pueros doceret, educatus fuerit à patre, principe Achæorum, quorum Reſp. inter Græcos tum plurimùm poterat, unde & (verba Livij [d] ſunt) *magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat.* Imò quod Cicero, & alij, Achaiam κατὰ συνεκδοχὴν pro universâ uſurpant Græciâ, id non aliunde eſt, quàm quia, cum Romani Græciam ſubigerent, Achæi in ea principatum obtinerent: quemadmodum in Oratoriis Inſtitutionibus [e] etiam diximus. Ab nobili eâ gente Polybius cum patre Lycorta, & Arato, Arati filio, legatus miſſus fuit ad Ptolomæum Epiphanem. Et hic honos cùm ei in patria haberetur, necdum attigerat ætatem legitimam capeſſendæ Reip. ut ipſe indicat. Etiam poſtea Achæorum [f] ad conſules Romanos in Theſſaliam legatus fuit: ac mox in patriam reverſus conſilio ſuo effecit, ut Achæi liberarentur multâ, quæ exſuperaret CXX talenta. Præfectus quoq; [g] equitũ fuit. Poſtquam verò in Romanorum venit poteſtatem, *Scipio, elegans*

a *Polyb. in Excerptis Legat. tmem. 37.*
b *Ibid.*
c *Ibid. tmem. 33.*
d *Lib. 38.*
e *Lib. 4. cap. 8.*
f *Polyb. in Excerpt. Legat. tmem. 78.*
g *Ibid. tmem. 73.*

elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor, & admirator, domi militiaque secum habuit: ut Velleius Paterculus *a* inquit. Nec solùm Scipioni huic Africano, quamquam unus is multorum instar esse posset; sed regibus etiam, variarumque gentium principibus, summâ amicitiâ conjunctissimus vixit. Multum etiam Locriorum civitati utilis fuit *b*, quæ uni huic acceptam tulit immunitatem durissimorum onerum, cui adstricta erat legibus pacis initæ cum Romanis. Nec si Polybius de se ista tacuisset, alij ea ignorare nos sivissent. Nam Pausanias in Arcadicis testis est statuarum ei in Græcia positarum: quæ res satis arguit, quam gratus fuerit suis. Jam scriptis quid laudatius? Josephus *c* eum vocat ἀγαθὸν ἄνδρα *d*, Strabo *e* ἄνδρα φιλόσοφον *f*, Ælianus *g* ἄνδρα πολυμαθῆ *h*, Velleius præcellentem ingenio virum, Livius *i* hautquaquam spernendum auctorem, quod fortasse κατὰ λιτότητα dictum de eo, quem Cicero *k* ipse appellat auctorem imprimis bonum. Nempe quomodo Achilles Homero *l* vocatur οὐκ ἀφανέστατος Ἀχαιῶν *m*, qui Achivos omnes fortitudine superabat: quomodo item Pythagoras Horatio dicitur *non sordidus auctor Naturæ, verique.* De quo loquendi genere multa Casaubonus ad Polybium *n*, & nos in Oratoriis nostris *o*. Huic viro, & genere, & rebus gestis, & scriptis nobilissimo, ita insultat Maccius, ut hominem pædagogum appellet, genere aiat ortum vili abjectoque, animo etiam adeò stolido inflatoque fuisse dicat, ut digressiones affectârit, non aliâ de caussâ, quàm ut eorum instar, quibus mali obtigere vicini, suarum fieret laudum curio ac buccinator. Quod nunquam dicet, qui satis attenderit, cujusmodi sint digressiones Polybij. Nam passim quidem digreditur, sed vel ut locum aliquem describat, sine cujus notitia res non possit intelligi: vel ut caussa rei ac modus, quo quid gestum est, melius intelligatur: vel ut alienam refellat opinionem, quæ officeret narrationi suæ. Ita lib. II. caussas aperit, quibus feliciter adeò creverat Achæorum Resp. Lib. IV tractat de caussis, ex quibus Cynethensium infelicitas provenerat. Lib. VI integer digressio est, quâ, cur Romani post clades à Pœnis acceptas è misero adeò statu emerserint, atque ad tantam magnitudinem pervenerint, caussam esse docet, non fortunam, quam amentes eventuum caussam facere solent: sed prudentiam Romanorum,

a *Lib. 2.*
b *Polyb. lib. 22.*
c *Lib. 12. Antiq. Iuda. cap. 13.*
d *Virum bonum.*
e *Lib. 1.*
f *Hominem philosophum.*
g *Lib. de acie instr. cap. 1.*
h *Virū multiscium.*
i *Lib. 30.*
k *Lib. 3. de Offic.*
l *Iliad. O.*
m *Non infirmissimus Achæorum.*
n *Pag. 1034.*
o *Lib. 4. Orat. Instit. cap. 10.*

hoc est, tum Reip. formam, tum scientiam militarem. Quæ summi viri dissertatio auro magis aurea est. Lib. IX. disserit de institutione præclari imperatoris, & scientiis, quibus ei opus. Lib. X agit de ratione dandi signa per faces: nec veterum morem docere contentus, etiam inventis suis artem eam adauget. Item lib. XVII. caussas adfert, cur Romani vincere potuerint phalangem Macedonicam, quæ invicta priùs erat, ac ejus erat naturæ, ut vinci haut posse, neque id temere, persuasum esset. Multis etiam locis de historiæ natura, atque historici officio disserit. Quod siquis contendat, talia potiùs ad philosophum, quàm historicum, pertinere; equidem non refragabor: tantùm dicam, historicum illum omne, meo judicio, punctum ferre, qui, admirabili cinno, non philosophi minùs, quàm historici munus, expleverit. Atque id facilè mihi concessuros arbitror, qui persuasum habeant, historiam, & philosophiam πρακτικὴν, fine convenire; neque aliud historiam esse, quàm philosophiam exemplis institutam: ut superiùs etiam dicebamus.

Nec propterea necesse puto, ut hac semper parte Polybium potiùs imitemur, quàm cæteros, qui in digrediendo, & parciores sunt, & breviores. Est enim non unum historiæ genus: neque idem historicis omnibus propositum est. Polybius non contentus prodere sui temporis historiam, simul πρᾶξιν tradere instituit civilis doctrinæ, tum ejus, quæ in administranda Rep. versatur, tum quæ ad militarem disciplinam pertinet: quibus duabus partibus politice absolvitur. Idem si nobis propositum sit, locum itidem habebunt digressiones etiam longæ, & philosophicæ. Sed non omnia sic tractari opus est: imò nec omnia debent, nec ab omnibus possunt.

A Polybio ad Sallustium venio: quem temere ait Maccius generis nobilitate Livio cedere. Nam quo veteri auctore id adstruet? Nec dicere possit dignitate inferiorem fuisse: nam & quæstor, & tribunus plebis, & senator Romanus fuit. Imò & Julij Cæsaris favore hoc consecutus est, ut Africæ esset prætor: unde eas est opes consecutus, ut, qui prius paternam domum vendere fuerat coactus, is postea emerit amænissimos hortos sub Quirinali extra pomœrium ad portam Collinam, qui hodieque dicuntur *horti Sallustiani*. Hæc satis certa sunt, partim ex oratione ea in Sallustium, quæ vulgo Ciceroni tribuitur,

tur; quam antiquam admodum esse, vel inde liquet, quòd eam, tanquam ipsius Ciceronis, Quinctilianus [a] citet: partim ex schidis antiquis, quarum indicio istæc in Sallustij vita legimus, cùm eâ, quam in sua Sallustij editione ante seculum & amplius posuit Pomponius Lætus, tum illa, quam scripsit Petrus Crinitus. Interim fatemur, vitam historici defendi non posse: uti nec illud, quòd qui ipse vitiis erat coopertus, usque adeò in illa invehatur, quasi alienis vitiis invideret. Sed de isto quæstio non est: verùm fueritne genere vili, dignitate nullâ, ac propterea animo stultè adeò superbo, ut crebrò digredi soleat, atque id semper, quò, vituperantibus cunctis, sese ipse laudaret. Quæ pura puta calumnia est. Nam sive digrediatur, ut locum exponat, res sine eo intelligi non potuit: sive corruptos civitatis mores, similiáque narret, sunt ea inter caussas eorum, quæ deinde contigerunt. Sanè quanto aliter sapiens vetustas de historia Sallustij, quàm Maccius, judicavit! Nam, qui proximi illis temporibus fuere, Velleius Paterculus, & M. Seneca Rhetor, alter [b] eum *perfectißimum in forma operis* sui vocat: alter [c] ipsi Thucydidi præferre non dubitat: nec Quinctilianus [d] idem facere veretur: imò à doctissimis quibusque Romanorum, principem in historicis locum ei tributum esse, vel ex Martialis [e] de eo epigrammate notum est.

a *Lib. 4. cap. 1.*
b *Velleius lib. 1.*
c *Sen. lib. 9. declam. 1. & controvers. 25. lib. 5.*
d *Lib. 10. cap. 1.*
e *Lib 14.*

Cap. XXIII.

De dispositione, *sive ordine. Quàm is historico etiam necessarius sit. Procemio etsi primus locus debeatur, postremò tamen scribi posse: atque id à Thucydide etiam, ac Dionysio, factum videri. Duplex procemij munus. Quandoque tamen & tertium iis accedere, ut benevolentiam paret: quod ita esse, Livij autoritate contra Lucianum comprobatur. Procemij virtus, ut quasi è visceribus historiæ trahatur: ac Sallustium à Fabio reprehendi, quòd istoc neglexerit. Damnantur exordia frigida, magnifica nimis, & longa. Reprehensi item, qui procemium penitùs omittunt, atque in eo se*

 Xenophon-

Xenophontem imitari dicunt, vel Cæsarem. Philosophorum, & veterum oratorum mos, invocare numen initio operis. Cur historici non æquè id agant, ac poëtæ. Unde poëtæ dicantur sacri vates, Deorum ministri, ac interpretes.

ALteram seu corporis, seu exædificationis historicæ partem feceramus ordinem, sive, ut Græci vocant, τὸν κατὰ τὴν οἰκονομίαν χειρισμὸν a. Hujus quàm studiosus esse debeat historiæ scriptor, ostendit Dionysius Halicarn. b qui inter quinque illa, quorum habenda est ratio, ordinem quoque ponit: item Diodorus Siculus initio lib. v. ubi & Ephorum laudat, quòd non solum curârit illa κατὰ τὴν λέξιν c, sed etiam κατὰ τὴν οἰκονομίαν d.

Primum verò ordine in historia locum tenet prooemium: quod tamen non impedit, quò minùs postremo loco scribatur. Fecit hoc Thucydides, ut verba illa in ingressu operis ostendunt: Θουκυδίδης e Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους· ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου. Non ξυγγράψω f dicit, sed ξυνέγραψα g, non ἀρξόμενος h, sed ἀρξάμενος i. Idem factum à Dionysio Halicarnasseo, qui similiter in præfatione suâ ait: Τότε ἐπεχείρησα τῇ γραφῇ k. Ait ἐπεχείρησα l, non ἐπιχειρήσω m. Propterea Lucianus quoque de exordio demum tractat, postquam universa penè tradiderat historiæ scribendæ præcepta. Eam partem sic orditur, Πάντων n δὲ ἤδη παρεσκευασμένων καὶ ἀπροοιμίαστον μὲν ποτὲ ποιήσεται τὴν ἀρχὴν &c. Licet verò necesse non sit, ut prooemium primò scribatur: tamen, ubi scriptum est, initio poni debere, vel ex voce ipsa satis est evidens.

Officium prooemij minimùm duplex est. Prius est, ut significetur, qua de re historia instituatur. Alterum, ut lector attentus reddatur. Quibus tertium quandoque accedit, ut benevolentia captetur. Sed Lucianus solum priora duo agnoscit. Sic enim scribit o: Ὁπόταν p δὲ καὶ φροιμιάζηται, ἀπὸ δυοῖν μόνοιν ἄρξεται, οὐχ, ὥσπερ οἱ ῥήτορες, ἀπὸ τριῶν, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐνοίας παρεὶς, προσοχὴν ἢ εὐμάθειαν εὐπορήσει τοῖς ἀκούουσι. Etiam cur necesse non habeat

a *Diod. Sicul. initio lib. 5.*
b *Epist. ad Cn. Pompeium.*
c *Verborum elegantiam.*
d *Ordinem.*
e *Thucydides Atheniensis bellū Peloponnensium, Atheniensiumque, quod inter se gesserint, conscripsit, exorsus statim ab eo moto.*
f *Scribam.*
g *Scripsi.*
h *Orsurus.*
i *Orsus.*
k *Tum demū hāc historiam sum aggressus.*
l *Aggressus sum.*
m *Aggrediar.*
n *Porrò iam adornatis omnibus, aliquādo etiam absq; prooemio auspicabitur.*
o *Lib. de scribēda historia.*
p *Quando verò prooemio utetur, à duobus tantum ordietur, non, ut rhetores, à tribus: sed benevolentia loco prætermisso, attentionem & docilitatem pariet auditoribus.*

histo-

historicus benevolentiam parare, rationem continuò adjungit: Προσέξουσι a μὲν γὰρ αὐτῷ, ἢν δείξῃ, ὡς περὶ μεγάλων, ἢ ἀναγκαίων, ἢ οἰκείων, ἢ χρησίμων ἐρεῖ. Sed Livius securè hoc præceptum negligit. Tria enim facit in præfatione suâ. Ac primùm argumentum operis indicat, cùm inquit: *Facturusne operæ pretium sim, si à primordio urbis res populi Romani perscripserim.* Attentum verò lectorem reddit, cùm mox vocat *res gestas principis terrarum populi.* Item cùm ait, *Cæterùm aut me amor negotij suscepti fallit, aut nulla unquam resp. nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam serò avaritia luxuriaq; immigraverint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati, ac parsimoniæ honos fuerit: adeò quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat.* Quæ operis instituti dignitatem commendant. Benevolentiam denique parit his verbis: *Etsi in tanta scriptorum turbâ, mea fama in obscuro sit: nobilitate ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me consoler.* Item cùm ait: *Ego contrà hoc quoque laboris præmium petam, ut me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa totâ mente repeto, avertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, sollicitum tamen efficere possit.* Suntque similia istis in eodem prologo.

Præterea videndum, quæ procemij virtutes sint, quæ item vitia. Optima sunt illa, quæ ex narrationis visceribus trahuntur. Qualia sunt Herodoti, Thucydidis, Dionysij, Livij, Taciti, aliorum multorum. At non item probari solent, quæ vel omni commentationi, vel saltem cuivis historiæ, aut prope omni conveniant. Si tamen Fabio b credimus, *Crispus Sallustius in bello Iugurthino & Catilinario, nihil ad historiam pertinentibus principiis usus est.*

Vitiosa etiam sunt prooemia frigida: quali usus Callimorphus medicus, Parthicæ historiæ auctor: in cujus prooemio colligebat, medici esse historiam scribere, quia Æsculapius foret Apollinis filius, Apollo verò sit dux Musarum, atque omnis eruditionis princeps. Auctor Lucianus c, qui & similia refert exordia, & quidem frigida ὑπὲρ d τὴν Κασπιακὴν χιόνα, καὶ τὸν κρύσταλλον Κελτικόν, ut ipse loquitur. Hujusmodi quæ sunt, absterrent à lectione historiæ, priusquam cœperis. Nec enim facilè ab eo præclari aliquid exspectes, qui in portu ipso impingit.

a *Advertent enim ipsi animum, si ostenderit, quam de magnis, aut necessariis, aut ad ipsos pertinentibus, aut utilibus denique rebus sit dicturus.*

b *Lib. 3. cap. 10. iuxta edit. Rob. St. Aliis verò id cap. 8.*

c *Lib. de scribenda histor.*

d *Magis quã Caspiæ nives, & glacies Gallica.*

Nec

Nec frigida solùm exordia damnantur, sed etiam nimis magnifica. Qualia si præponantur historiæ vulgari stylo scriptæ, non minùs ridiculum esse dicit Lucianus, quàm cum Cupido inducitur Herculis, aut Titani alicujus personam sustinens. Unde & iis, qui exordio ejusmodi utuntur, acclamari statim solet [a],

[a] Horat.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Hoc ne usu veniat nobis, jubet Lucianus, ut omnia sint similia, & ejusdem coloris, atque ut reliquum corpus capiti respondeat: ne galea quidem aurea sit, thorax verò ex pannis vetustis, aut pellibus putridis; clypeus item salignus, tibialia conchis obsita, aut ex corio suillo facta.

Nec debent ea esse nimis longa, quod tantumdem esset, ac si quis Rhodij illius colossi caput pumilioni imponeret.

In contrarium verò peccant, qui procemium planè omittunt, quod idem Lucianus simile esse dicit, ac si quis hominem produceret sine capite. Solent verò tales defendere se, cùm aliorum, tum Xenophontis exemplo, qui expeditionem Cyri minoris sic orditur: Δαρείου [b] καὶ Παρυσάτιδος παῖδες γίγνονται δύο. Sed respondet Lucianus, nescire istos, ὡς [c] δυνάμεις τινὰ προοίμια ὅτι λεληθότα τοὺς πολλούς: quod alibi fusiùs declarat. Tamen Cæsar quoque procemio abstinet. Sed commentarios ille, non justam historiam scripsit: ut non semel dictum.

[b] Darij, & Parysatidis filij fuere duo.

[c] Esse procemia quædam vi ac potestate, quæ fugiant multos.

Illud extremo loco in considerationem venit, num in procemio etiam invocare debeat historicus. Sanè Xenophon in Oeconomico jubet σὺν [d] τοῖς θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου. Philosophis quidem id in more fuisse, indicat Jamblichus in vita Pythagoræ [e]. Ac antiquos quoque oratores id facere consuêsse, testis est Servius in illud XI Æn.

[d] Actionem omnem à Diis auspicari.

[e] Initio operis.

Præfatus Divos solio rex infit ab alto.

Ubi & Ciceronis illud tangit ex Divinatione: *Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, & si quid ex vetere aliqua oratione,* IOVEM EGO OPTIMVM MAXIMVM, *aut aliquid eiusmodi discere potueris, præclarè te paratum in iudicium venturum arbitraris.* De poëtis verò satius puto tacere. Nam nemo adeò est à Musis alienus, ut initio operis illas ab iis invocari ignoret. Sed de historicis id dici non potest: quippe qui invocationem soleant omittere. Unde Livius præfationem suam ita claudit: *Sed que-*

rela

rela ne tum quidem grata futura, cùm forsitan & necessaria erunt: ab initio certè tanta ordienda rei absint, cùm bonis potius omnibus, votisque ac precationibus deorum dearumque, si, ut poëtis, nobis quoque mos esset, libentiùs inciperemus, ut orsis tantùm operis successus prosperos darent. Etiam Lucianus [a], de ineptis quibusdam historicis agens, inter alia inquit: Εἷς [b] μέν τις αὐτῶν ἀπὸ Μουσῶν εὐθὺς ἤρξατο, παρακαλῶν τὰς θεὰς συνεφάψασθαι τοῦ συγγράμματος. Deinde more suo falsè hunc ridet: Ὁρᾷς [c] ὡς ἐμμελὴς ἡ ἀρχὴ, καὶ παρὰ πόδας ἡ ἱστορία, καὶ τῷ τοιούτῳ εἴδει τῶν λόγων πρέπουσα; Nec obscura est ratio, cur historicos à poëtis hac etiam parte differre putarint. Nam ita statuebant, in iis, qui ingenio ad historiam scribendam idoneo sint, & illis instructi disciplinis, quarum notitiâ historico opus est, nihil ulterius, præter fidem & industriam, requiri: in poëtis verò exigi spiritum [d] ἔνθεον καὶ κάτοχον ἐκ Μουσῶν [e]: unde illud Sulmonensis poëtæ [f]:

Est Deus in nobis, sunt & commercia cæli:
Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Atque, ut idem alibi [g] ait,

Hinc *sacri vates, & Divûm cura vocantur.* Imò Plato ipse eos Deorum ἑρμηνέας καὶ ὑπηρέτας [h] appellat in Jone: nempe quia cælitus veniat furor iste, quo correpti ea canunt, per quæ Dij volunt hominibus mentem suam aperire.

a *Lib. de hist. scrib.*
b *Ac unus quidem ipsorũ statim à Musis exordiebatur, invocãdo deas, ut ipsæ opus hoc scribenti adesse vellent.*
c *Vides, quam concinnum principium, quã in promtu historia, quã tali orationis formæ conveniens?*
d *Lucian. de hist. scrib.*
e *Divinum à Musis afflatũ.*
f *Lib. 3 de Arte.*
g *Lib. 3 Amor. el. 8.*
h *Interpretes ac ministros.*

CAP. XXIV.

Acceditur ad ordinem, qui in narratione servari debet: is duplex; unus, quo temporis ratio habetur; alter, qui generum sequitur distributionem: & quando, vel hoc, vel isto, uti oporteat. Temporis ordinem à fama peti non debere. Quis ordo servandus sit in sex istis; quis egerit, quid, cur, quomodo, ubi, & quando. Quanto plus fructus capiatur ex historia, quæ partes connectit; quàm illis, quæ de partibus seorsim agunt: & quis ordo historiæ adeò luculentæ. Riccobonus refellitur. Non semper temporis ordinem servari in historia, quæ de totâ, vel pluribus etiam nationibus, tractat. Transeundi in eâ

ratio. Thucydidem, dum accuratè nimis tempus observat, subinde fieri obscurum: contrà verò Tacitum, & alios, perspicuitatis caussâ, res diversi temporis simul complecti. Ὕστερον πρότερον etiam in historia à Theone agnosci. De ordine, qui in Vitis observatur. Iudicium de ordine, quem historiæ Augustæ scriptores sequuntur.

SAtis dictum de procemio, quæ pars historiæ prima est, si loci ordinem spectes. Sed dignitate longè est princeps ipsa narratio, quæ constituit τὸ σῶμα τῆς ἱστορίας a, ut Lucianus vocat. Debet verò mollis ac placida esse ad narrationem transitio, ut idem ait. Εὐαφὴς δὲ, inquit, καὶ εὐάγωγος ἔστω ἡ ἐπὶ τὴν διήγησιν μετάβασις.

In narratione duplex servatur ordo. Siquidem historici in eâ vel τοῖς χρόνοις ἀκολουθῶσι b, vel ταῖς περιοχαῖς τῶν πραγμάτων c, ut ait Halicarnassensis; qui & prius illud à Thucydide, posterius ab Herodoto factum ait.

Videamus, quando vel hoc, vel illo ordine sit utendum. Plurimùm verò illud pendet à rei natura, de qua agendum. Res ea vel est corporis integri, vel unius hominis. De corpore toto vel refertur res simplex, vel res plures. In re simplici eo omnia ordine prosequemur, quo gesta sunt. Sed ordinem hunc à rumore neutiquam discere oportet. Nam *summam rerum nuntiat fama, non ordinem*: ut Plinius ait epistolâ ad Minutianum d. Ubi verò ordinis satis gnari sumus; haut ullo artificio opus est, nisi quatenus & aliqua ejus ratio habetur in commemorandis sex istis, quæ in omni narratione spectari solent, personâ, re, caussâ, modo, loco, ac tempore. Quàm rem commodè satis exposuit Franciscus Patricius. Nec enim, si agendum esset de Rhodiorum obsidione, rectè ordiremur à militum numero, hinc arma describeremus, tum caussam suscepti belli exponeremus, postea indicaretur locus, postremò belli successus, & quo tempore hæc contigissent. Nam ista ordinis perturbatio multum turbaret lectorem. Ut verò distinctè omnia narrentur, ita potiùs digeremus. Primùm exponemus auctorem, hinc occasionem, tum apparatum & instrumenta, postea locum, & agendi modum, postremò actionem ipsam, atque suc-

a *Historiæ corpus.*

b *Tempora sequuntur.*

c *Rerũ complexiones.*

d *Lib. 4. epist. 11.*

successum. Suum verò attributis singulis tempus addetur. Est enim quasi communis quædam omnium vestis: eoque, si in singula dividatur, nulli partium deerit, quo contegatur. Hic ordo plurimùm est servandus, cùm naturæ maximè sit consentaneus. Interdum tamen negligitur, quia casus alium ordinem offerat. Atque hæc quidem satis perspicua sunt.

At operosior multò est *οἰκονομία* historiæ ejus, quæ res multas comprehendit. Quin tanto hîc magis habenda est ordinis ratio, quanto amplius fructus ex ejusmodi historiâ hauritur. *Nam* (ut optimè Polybius [a] monet) *universam illorum, quæ ad summam rerum conferunt administrationem in iis, quæ acciderunt, quando, & à quibus principiis quæque sunt profecta, quove modo hunc tandem finem res sint nactæ: hæc ex iis, qui particulatim res gestas scripsere, non cognoscas: nisi fortè aliquis, ubi nobilissimas urbes singillatim adierit, aut etiam mehercule pictas in tabula fuerit contemplatus: statim putaturus sit, totius quoque orbis figuram, universumq; adeò illius situm atque ordinem, probè se didicisse: quod pènitus à ratione sit alienum. Omnino, meo quidem judicio, similes sunt, qui sibi persuadent, è particulari historiâ summæ rei notitiam satis commodè parari posse, iis, qui disjecta membra corporis antè animati ac pulchri tuentes, abunde satis spectatam sibi crediderint animalis ipsiusvim, actiones, ac pulchritudinem. nam siquis illa membra repentè in unum composuerit, & denuo integrato animali suam formam, & animæ decus reddiderit, atque ita rursus iisdem illud ipsum ostenderit: omnes, credo, statim fateantur, longè se antea à rei veritate abfuisse: non multò secus, atque eos, qui somnia vident. quippe ex parte quidem de toto subire animum cogitatio; cæterùm scientia, & cognitio vera haberi nequaquam potest. Quamobrem ita existimare debemus: parum omnino singularum partium historiam ad rerum universarum conferre notitiam, & fidem: quam ex solâ cunctarum inter se partium connexione & comparatione, item similitudine ac differentia, aliquis consequatur: eoq; modo in penetralia admissus historiæ, & utilitatem, & voluptatem ex eâ poterit capere.* Hactenus Polybius: quem quia locus esset longior, Latinè solùm loquentem induximus.

[a] Lib. 1. pag. 4. edit. Casaub.

Ex his verò satis liquet, quantum referat, ex particularibus historiis contexi universalem. Quod verò ad ordinem atque *οἰκονομίαν* ejus, ante omnia dispicere oportet, num res gestæ

Q 2 conti-

continuâ ſerie ſint connexæ, uti quæ ab uno geruntur imperio: qualia fere ſunt, quæ Livius narrat de Romanis, antequam cum claſſe traiicerent in Siciliam: an à diverſis gentibus fiant, ſed unum in finem referantur, uti illa apud Polybium, qui variarum gentium hiſtoriam tractat, ſed ita ut ad imperium Romanum reſpiciat προηγουμένως a, ad gentes alias κατὰ b δεύτερον καὶ περιστατικὸν λόγον, ut Stoici loquuntur: an deniq; ita à diverſis nationibus geſta ſint, ut minimè cohæreant: qualia ſunt, quæ Diodorus Siculus narrat: item Trogus, ſive Juſtinus.

a *Primario.*
b *Secundario & per occaſionem.*

In poſtremo hoc genere dubium non eſt, quin unaquæque res integrè ſit narranda, priuſquam ad alteram tranſeatur. Nempe, ut quoque Diodorus Siculus c hac ipſa de re ſcribit, Οὕτω d μάλιστα διαλαμβάνομεν, τὴν ἱστορίαν εὐμνημόνευτον, καὶ σαφῆ γενέσθαι τοῖς ἀναγινώσκουσιν. Sanè Herodotus id plurimùm obſervat. Idemque faciunt Paterculus, ac Juſtinus: quos immeritò ſugillat Riccobonus, quaſi ſeriem temporis malè neglexerint.* Nimirum non vidit, quando res nec ex eodem principio naſcuntur, nec eundem in finem tendunt, tunc minimè requiri, ut ob ſolam temporis cognationem intercidamus narrationem. Quin id non modò opus non eſt, ſed in hiſtoria legitima, hoc eſt eà, quam Græci διεξοδικὴν καὶ πραγματικὴν appellant (nam χρονολογίας diſpar ratio eſt) ne fieri quidem debet: quia eâ res intelligentiam moratur. Profectò ut Pentheum, aut Apſyrtum diſcerptum, difficulter agnoviſſes: ita nec facilè intelligas narrationem, quæ rebus aliis crebrò interſecatur. Nec eò tempus ignorabitur, quia illud initio, aut fine cujuſque narrationis, poterit indicari.

c *Initio lib. 16*
d *Sic putamus hiſtoriam memoria facile comprehendi, & perſpicuam reddi legentibus.*
e *Lib. de hiſt. ſcrib.*

At diſpar ratio eſt primi ſecundique generis, ubi vel unius imperij res commemorantur, vel diverſarum gentium, ſed ita ut ad unum referantur. Nam in hujuſmodi hiſtoriâ ſequimur rationem temporis, contrà quàm poëtæ facere ſolent. Quâ de re ita Macrobius lib. v Saturn. cap. II. *Homerus vitans in poëmate hiſtoricorum ſimilitudinem, quibus lex eſt incipere ab initio rerum, & continuam narrationem ad finem uſque perducere, ipſe poëticâ diſciplinâ à rerum medio cœpit, & ad initium pòſt reverſus eſt.* Similiter Lucianus e jubet ὁμοχρονεῖν, & ea conjungere inter ſe, quæ temporibus congruunt. Sic enim ſcribit, πρὸς f πάντα σπευδέτω, καὶ ὡς δυνατὸν ὁμοχρονείτω. καὶ μεταπετέσθω ἀπ' Ἀρμενίας μὲν

f *Ad omnia feſtinet, &, quatenus fieri poteſt, quæ temporibus conveniunt, coniungat, tranſvoletque ex Iberia quidem in Mediam, hinc autẽ curriculo uno in Iberiam, inde in Italiam, ita ut nullam occaſionem prætermittat.*

εἰς

εἰς Μηδίαν· ἐκεῖθεν δὲ ῥοιζήματι ἑνὶ εἰς Ἰβηρίαν· εἶτα εἰς Ἰταλίαν, ὡς μηδενὸς καιροῦ ἀπολείποιτο.

Interim ne in hoc quidem genere perpetuò temporis ordo servatur. Quòd indicat Lucianus ipse, cum addit, *ὡς δυνατὸν* a. Sanè esse, cùm necessitas cogat, nos de ordine esse securos: satis ostendit Diodorus Siculus lib. xx. his verbis: Τούτων b δ' οὕτως ἐχόντων ταύτῃ ἄν τις καὶ τὴν ἱστορίαν καταμέμψαιτο, θεωρῶν ἐπὶ μὲν τοῦ βίου πολλὰς καὶ διαφόρους πράξεις συντελουμένας κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, τοῖς δ' ἀναγράφουσιν ἀναγκαῖον ὑπάρχον τὸ μεσολαβεῖν τὴν διήγησιν, καὶ τοῖς ἅμα συντελουμένοις μερίζειν τοὺς χρόνους παρὰ φύσιν· ὥστε τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν πεπραγμένων τὸ πάθος ἔχειν, τὴν δ' ἀναγραφὴν ἐστερημένην τῆς ὁμοίας ἐξουσίας, μιμεῖσθαι μὲν τὰ γεγενημένα, πολὺ δὲ λείπεσθαι τῆς ἀληθοῦς διαθέσεως. *Hac cùm ita se habeant, hoc quispiam loco historiam [re]prehendat, videns multas, generisque diversi res in vitâ eodem tempore geri: scriptores verò ad interrumpendam narrationem, & ad res, qua uno geruntur tempore, dividendas, necessitate contra naturam adigi: Vnde sequatur, ut veritas quidem gestorum affectionem suam habeat: descriptio verò, cui facultas hac negatur, quamquam res quidem imitetur, longo tamen intervallo post veram illarum affectionem relinquatur.* Hac de necessitate illustris etiam est Polybij locus in Legationum Ecloga LXXX. Latinè verò sic sonat. *Quos sermones apud Senatum isti legati habuerint, qua à patribus responsa tulerint, & quomodo, omne genus humanitatis & comitatis experti, redierint: in expositione rerum Italicarum iam diximus. Est verò lector sape huius nobis admonendus, sicut etiam studiosè facimus: quod non rarò orationes habitas à legatis, & data illis responsa, cogimur priùs exponere, quàm de ipsorum legatione decretâ, & de missione, verba fecerimus. Quoniam enim, per annos singulos res gestas, qua temporibus inter se congruunt, scribentes, qua apud quamque gentem sunt facta, summatim uno tempore conamur referre: perspicuum est, id scriptioni nostra necessariò evenire.*

a *Quantum fieri potest.*

b *Pag. 755. edit. H. St.*

Multum verò lucis historiæ adfert, si aperta sit transitio: quod præstant istiusmodi verba initio apposita, *Interim*, *Per id tempus*, *Dum hac geruntur*, & similia. Ita Livius lib. XXI, cùm egisset de descensu Annibalis ex Alpibus, & prodito ei Clastidio, verbis istis ad alia transit: *Cùm ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam, insulasque Italia, mille armatis ad depopulandum oram Italia à Carthaginensibus missa, novem Liparas, octo*

insulam Vulcani tenuerunt; tres in fretum avertit æstus maris. Persequitur deinde navalem pugnam inter Pœnos, & Romanos. Post multa dicturus de Cn. Scipionis in Hispaniam profectione, ita incipit, *Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus*, & quæ sequuntur. Sed, ut dixi, non transeundum ad partem aliam, nisi de priori, quod satis sit, dixerimus: nec ad priorem redeundum, nisi isti etiam parti sit satisfactum. Quæ omnia ratio ac prudentia moderari debet: ut à Livio fieri videmus. Thucydides verò, dum studiosè nimis temporis ordinem sectatur, obscuritatem effugere non potuit. Nam, ut Dionysius Halicarnassensis *a* etiam observat, *cùm multa eâdem æstate & hieme in diversis, ut fit, locis gererentur, imperfectas primas res gestas relinquens, alias attingit, quæ eâdem æstate & hieme contigerunt. Erramus igitur, & summa cum difficultate res expositas mente iam turbatâ assequimur.* Itaque ait idem Dionysius, eum πολλὰ ποιῆσαι μέρη τὸ ἓν σῶμα *b*: contrà quàm ab Herodoto factum, quem ait, τὰς *c* πολλὰς καὶ οὐδὲν ἐοικυίας ὑποθέσεις προελόμενον, σύμφωνον ἓν σῶμα πεποιηκέναι. Quare prudẽtis est historici, recedere paulisper à serie temporis, quando ea res perspicuam magis reddit narrationem. Vidit hoc Tacitus quoque lib. XII Annalium, ubi cur res diversorum annorum in unum tempus interdum coniiciantur, hanc adfert caussam, *ne divisa haut perinde ad memoriam sui valeant.* Et ante eum scripserat Polybius lib. V *d*. *Etsi non fugit nos, bellum istud nondum finitum tempore illo fuisse, in quo desinunt res Græcanicæ superiùs enarratæ: iudicio tamen fecimus, quod hoc ordine, & partitione istâ, in contexendâ historiâ nostrâ utimur. Nam, ut lectores in exacta notitia temporis, quo res quæque per partes sunt actæ, non fallerentur; satis abunde illos instruximus, cùm in explicandis Olympiadis huius annis, & rebus Græcorum tunc gestis, principia & fines eorum, quæ in Asia fiebant; diligenter ubique annotavimus, & in memoriam lectori subinde revocavimus. Ad lucem namque, & facilem narrationis intelligentiam, faciendum omnino duximus in hac Olympiade, ut res in illa gestas ne misceremus, donec ad sequentes Olympiades fuerit ventum: quarum res gestas, ut quæque illarum variis locis acta ratione temporis inter se congruent, in annos singulos digerimus. Nam qui non aliquam partem separatim, verùm omnia simul, quæ ubique locorum fuere gesta, perscribere instituerimus, & quod iam alicubi antea*

a *Epist. ad Cn. Pomp.*

b *Vnum corpus in partes multas divellere.*

c *Multis, & dissimilibus argumentis assumtis, unũ corpus sibi consentiens fecisse.*

d *Pag. 378.*

diceba-

dicebamus, maius historiæ opus, quàm ferè hactenus quisquam suscipere sit ausus, ipsi susceperimus; præcipua videlicet adhibenda nobis cura fuerit, quò sic omnia ordinentur, atque inter se connectantur, ut & universa scriptio operis nostri, & singula illius partes, perspicuam explicationem habeant.

Hæc satis ostendunt, in historia πραγματικῇ διὰ τὸ συμπαρακολούθητον, hoc est, ut perspicuè res explicentur, non rarò committi ὕστερον πρότερον, & exitus rei ante initia referri. Quod etiam Theon agnoscit in progymnasmatis, ubi nobilis ille rhetor sic scribit: Τὴν δὲ ἀναστροφὴν τῆς τάξεως πολλαχῶς ποιησόμεθα. καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν μέσων ἔστιν ἀρξάμενον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμεῖν, εἶτα ἐπὶ τὰ τελευταῖα καταντῆσαι. Transtulit Camerarius: *Mutari autem ordo solet multifariam: nam & à medio orsus poterit ad initium recurrere, atque ita extrema persequi.* Ac ne id tantum de poëtis aut oratoribus dictum putes, subiicit Theon exemplum ex Thucydide. Ait enim: Καὶ Θουκυδίδης δὲ ἀπὸ τῶν περὶ Ἐπίδαμνον ἀρξάμενος, ἀνέδραμεν ἐπὶ τὴν πεντηκονταετίαν, ἔπειτα κατῆλθεν ἐπὶ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. *Thucydides quoque de Epidamno orsus recurrit ad res annorum quinquaginta, unde ad bellum Peloponnesiacum pervenit.* Inde verò subjungit Theon: Ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενον, ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ μέσα, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καταντῆσαι· ὥσπερ Ἡρόδοτος διὰ τῆς τρίτης ἡμᾶς διδάσκει, λέγων οὕτω· πέμψας Καμβύσης εἰς Αἴγυπτον κήρυκα, αἴτεε Ἄμασιν θυγατέρα, αἴτεε δὲ ἐκ συμβουλῆς ἀνδρὸς Αἰγυπτίου, ὃς μεμφόμενος Ἄμασιν, ἔπρηξε ταῦτα, ὅτι μιν ἀποσπάσας γυναικός τε καὶ τέκνων, ἔκδοτον ἐποίησεν εἰς Πέρσας. Εἶτα καὶ τὰ αἴτια διηγεῖται· ὅτι ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ᾐτήκει παρὰ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως ἰατρὸν ὀφθαλμῶν, ὃς εἴη ἄριστος. ἡ γὰρ κατὰ φύσιν ἦν τάξις τῆς διηγήσεως, πρῶτον μὲν τὴν ὀφθαλμίαν εἰπεῖν τοῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ ὡς πέμψας εἰς Αἴγυπτον ᾔτησε παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐκεῖ ἰατρὸν ὀφθαλμῶν. ὁ δὲ τοῦτον ἀναπέμπει. ἔπειτα ὅτι χαλεπῶς φέρων ὁ ἰατρὸς, γυναικός τε καὶ παίδων ἀποληφθεὶς, ἐμύνατο τὸν ἐκδόντα, συμβουλεύσας τῷ Περσῶν βασιλεῖ, αἰτῆσαι θυγατέρα παρὰ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἵνα ἢ δοὺς ἀνιῷτο, ἢ μὴ δοὺς ἀπέχθοιτο. Apponam quoque interpretationem Joach. Camerarij: *Licebit & ab ultimis incipere, & pergere ad media, atque ita ad prima devenire. Id quòd docuit nos Herodotus in tertio libro his verbis*: Misso præcone in Ægyptum, petiit Cambyses filiam Amasidos. Petiit autem de suasione Ægyptij cujusdam, qui hoc ageret odio Amasidos,

à quo

à quo traditus fuiſſet Perſis, abſtractus à liberis & uxore. *Addit cauſſam: ab AEgypti rege petiiſſe Cambyſen, medicum oculorum omnium præſtantiſsimum. Nam naturalis ordo narrationis hic erat: primum, ut diceretur, ex oculis laboràſſe regem Perſarum, & miſiſſe in AEgyptum illum, petiiſſeq́; à rege AEgypti medicum oculorum, eumque tranſmiſiſſe hunc. Deinde graviter ferentem medicum, deſerendam ſibi fuiſſe coniugem & liberos, ultum eſſe traditorem ſuum, & ſuaſiſſe regi Perſarum, ut peteret filiam AEgyptij, ut aut doleret, ſi dediſſet; aut ſi non dediſſet, haberet inimicum Perſam.* His denique ſubiicit Theon: Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μέσων ἀρξάμενον, ἐπὶ τὴν τελευτὴν ἐλθεῖν, εἶτα ἐν τούτοις λῆξαι. καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενον, ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ λῆξαι εἰς τὰ μέσα. καὶ ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξάμενον μεταβῆναι ἐπὶ τὰ τελευταῖα, καὶ ἐν τοῖς μέσοις παύσασθαι. *Licebit & à mediis ordiri, & in fine conſiſtere: rurſumq́; ordiri à fine, & recurrere ad initium, & in medio finire narrationem: atque ordiri à primis, tranſire ad ultima, & in media deſinere.* Quare ita concludimus, χειρισμὸν καὶ οἰκονομίαν ἱστορίας διεξοδικῆς interdum ob perſpicuitatem, καὶ τὸ πρέπον, requirere, ut à temporis ordine paullùm recedamus: quâ de re nec aſpernanda planè ſunt, quæ Patricius ſcripſit extremo dialogo x.

Nunc quia de ordine in rebus à toto corpore geſtis; ſatis dictum: aliquid etiam addendum de ſerie, quam ſequi convenit in vitis deſcribendis. Ac ſuperiùs quidem diximus, vel temporis ordinem ſervari: vel narrationem omnem in capita quædam diſpeſci: ut ſi prius agas de rebus publicis; deinde de illis, quas quis privatim geſſit. Sed eſt & mixtus ordo; ut ſi initio quidem temporis ordinem retineamus: ubi verò ad grandiorem pervenimus ætatem, omnia ad capita certa revocemus.

Ex Græcis vitarum ſcriptoribus etiam in οἰκονομίᾳ exemplo eſſe poſſunt Plutarchus, Philoſtratus, Laertius, Eunapius: è Latinis, cùm Cornelius Nepos, tum Tranquillus, quo nemo eorum, qui vitas Cæſarum ſcripſere, ordinis eſt magis ſtudioſus. Quamquam nec eſt, quòd reprehendi poſſit Flavius Vopiſcus. Paullùm peccat Trebellius Pollio. At negligentiores Spartianus, Lampridius, & Vulcatius Gallicanus. Omnium verò maximè incuriam ſuam prodidit Julius Capitolinus: cui congerendi tantùm, non digerendi voluntas fuiſſe videtur.

CAP. XXV.

CAP. XXV.

Vtrùm historia in libros sit dividenda. An divisio librorum Livij in decadas sit ab auctore. Sebastianus Maccius, & Cælius Rhodiginus refelluntur. Vbi librum quemque claudere conveniat.

HActenus de Dispositione; ubi quia duo spectantur, in quas partes historia dividatur, & quo illæ ordine collocentur: eò visum est, superiori doctrinæ adnectere quæstionem vicinam, ut quæ & ipsa ad divisionem pertineat: utrùm historiæ corpus continuum esse debeat, an rectiùs in libros dividatur. De quo ita nobis videtur, si res una narretur, & simplex; neque ea materie ampla sit; uno commodè libro comprehendi; ut à Sallustio factum in Catilinaria, & Jugurthina: sin materiem tractemus varietate & copiâ suâ diffusam; rectiùs in libros dividi; uti fecit idem Sallustius in deperditis historiarum libris. Nam ut longissima via jucundiùs conficitur, si distinguatur spatiis quibusdam, ubi interquiescas: ita & minori fastidio historia tum scribitur, tum legitur, si non amplum illud camporum æquor continuò percurratur, sed spatiis distinctis: hoc est, si libro quoque ad finem perducto, animus fatigatus respiret, ac paullùm se colligat, priusquam ad reliquam historiam se conferat: quæ res, & scribentem suscitat, novasque lasso vires suppeditat, ad reliqua eodem genio pertexenda: & legenti novam affert alacritatem, ad cætera quoque non somniculosè legenda. Itaque non unum, & alterum, sed universos historicos hanc iniisse rationem videmus. Uti Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionysium, Diodorum, Cæsarem, Trogum, Curtium, atque alios: qui omnes, si amplior materies obtigisset, eam in certos libros secuere. Imò Livius historiam universam in decadas, has verò in libros divisit: ut Sebastianus Maccius [a] scripsit, & ante eum defendit Cælius Rhodiginus [b]: idque hoc argumento, quòd Livius decadibus præfationes præponat. Sed non tanti hoc est, ut movere quemquam debeat. Nam verum quidem est lib. XXI & XXXI præmitti quiddam procemij non omnino dissimile. Sed unde ibunt probatum,

a *Lib. 2. de histor. cap. 32.*
b *Lib. 25. Antiquarum Lectionum cap. 3.*

idem fecisse eum libro XI, XLI, qui ἀκέφαλος, item LI, & cæteris, qui decada incipiebant? Præterea istiusmodi præfatiuncula etiam præponitur, ubi decadis initium non est: uti libro sexto. Quare omnino assentire malo Petrarchæ a, Crinito b, Politiano c, Sigonio d, atque aliis, qui divisionem eam, non à scriptore, sed librariis esse, putant. Movet verò me illud, quòd etiam istos movit: nempe quòd Censorinus, Diomedes, ac veterum alij, nunquam decadûm, sed semper librorum meminere. Nec aliter Florus in epitome omnium librorum Livij. Ex qua etiam discimus, scripsisse libros non solùm CXL. sed CXLII. quod ipsum divisioni isti in decadas adversatur.

a Epist. ad Io. Boccacium.
b Lib. 7. de honesta discipli. cap. 12.
c Ibid. apud Crinitum.
d Initio scholiorum in Livium.

Sed non tam prosit scire, historiam ampliorem in libros dispesci oportere; quod nemo unquam neglexit, nemo impugnavit: quàm illud nôsse, ubi librum quemque claudere conveniat. Hoc verò perspici potest è rei tum qualitate, tum quantitate. Ut si de rebus Romanis fusiùs agere velis, Livij exemplo libro primò commodè comprehendes ea, quæ ad originem Romanorum, & imperium septem regum pertinent. Siquidem, seu magnitudinem spectes, est ea εὐσύνοπτος e: seu exitum videas, pulcrè finis regij imperij finiet eum librum; alterque incipiet ab initio potestatis consularis. Atque eadem in aliis ratio est. Nempe tum finem libro faciemus, cùm aliquid erit, quod pulcrè & convenienter terminet; & multa adeò complexi sumus, ut, si ultra librum procudamus, legentibus ea res fastidium possit adferre.

e Pulcra, ac conspicua.

CAP. XXVI.

DE ELOCUTIONE HISTORICA *universè: ac speciatim, an pars ea necessariò in hac arte tradatur. Ludovicus Carbo refellitur. Historici dictionē ab oratoriâ differre, sive eam Grammaticorū more spectes, sive compositionē oratoriam, & verborū sententiarumq; lumina consideres. Parthenij liber de vocabulis historicorum.*

Vidimus, quas res historia tractet, & quo ordine eas persequatur. Superest doceamus, cujusmodi dictione utatur. Quæ historicæ artis pars Elocutio vocatur. Sed ejus cura prope supervacua est, si omnis elocutionis laus in eo consistit,

consistit, ut intelligamur; ac satis nobis est, ut narratores simus: qua in sententiâ, ut auctor est Tullius *a*, fuere ex Græcis, Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus: ex Latinis item, Cato, Pictor, Piso. Sin non narratores solùm, sed etiam exornatores esse volumus: potiùs nobis exemplo esse debent, è Græcis, Herodotus, Thucydides, Xenophon: è Latinis, Sallustius, Livius, Curtius, Tacitus. Nam priorum scripta, qui ornatum neglexerant, ætatem ferre minimè potuerunt: at accurata eorum diligentia, qui non veritatis solùm, sed voluptatis etiam rationem habuerunt, verè omne punctum tulit: eruntque eorum literæ ac monumenta in gloria atque admiratione, quamdiu homines erunt. Propterea non illis tantùm, quibus oratorium, vel poëticum studium placet; sed etiam, qui ad historiam scribendam appellere animum volunt; multum se in dicendo priùs exercere debent. Quod satis perspexit, egregius Rhetor, Theon: qui in progymnasmatis suis, cùm de paraphrasi excolendâ egisset, ista subjungit: Ὅτι πάνυ δεῖν ἀναγκαῖον ἡ τῶν γυμνασμάτων ἄσκησις, οὐ μόνον τοῖς μέλλουσι ῥητορεύειν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἢ ποιητῶν, ἢ λογοποιῶν, ἢ ἄλλων τινῶν λόγων δύναμιν ἐθέλει μεταχειρίζεσθαι, *Omnino esse necessariam huiusmodi exercitiorum usurpationem, non modò iis, qui oratores fieri cupiunt; sed etiam illis, qui vel poëticam, vel historiam, vel aliam eloquendi facultatem, aggredi velint.*

a Lib. 2. de Orat.

Sed multi, ut hoc fatentur, ita negant, aliis hanc ad rem præceptis opus esse, quàm rhetorum: quippe ex quorum monumentis discere sit, quibus rebus sermo omnis fiat ornatior. Verùm vel amictu, quod dicitur, eorum telum evitabimus. Nam si non paullò alia sit dictio historici, quàm vel oratoris, vel poëtæ; nec eadem tamen est, quæ vulgaris: omnino, ut in oratoriâ, ac poëticâ, ita in historicâ etiam, de elocutione agi debet. Quare spissus est error, non vulgi modò, sed etiam viri multijugæ lectionis, Ludovici Carbonis, qui lib. primo de Elocutione oratoria *b*, scribere veritus non est, duas solùm artes selectâ & à vulgari remotâ dicendi formâ uti. Loquitur autem de Oratoriâ, & Poëticâ. Quanto meliùs hac de re nobilis Grammaticus, Augustinus Saturnius Mercurij Majoris lib. x. cap. ix. ubi ait: *Cùm tria sint autorum genera, poëtæ, historici, oratores: horum quisque suas quasdam dicendi leges sibi vindicant. Vt quod, exempli gratiâ, historici*, sum velox pedibus: *oratores*,

b Cap. 7. posit. 4.

velocibus pedibus: *poëtæ ipsi suo quodam iure*, velox pedes, *multò licentiùs enunciarint: non quòd his cancellis usque sese contineant; sed quòd non temere aliter fari consueverint.* Et sanè, si minutiis istis insistere lubido sit, multa possint adferri, quæ ostendant, historici dictionem, etiam Grammaticorum more si consideretur, mediam esse inter oratoriam, & poëticam. Nam ut multa à poëtis audaciùs dicuntur, quàm ut historicus ea ausit usurpare: tamen neque desunt, quæ historicus cum poëta communia habeat. Ut cùm tantopere gaudet infinitum pro finito ponere: qualia sunt, *tendere* pro tendebat, *negare* pro negabat. Nisi hæc dicta malis κατ' ἔλλειψιν verbi *cœpit*, vel similis. Aut cùm idem, Græcorum more, adjectivis jungit accusativum, qui partem, aut patriam, aut habitum significet. Ut Curtius lib. x: *Itaque revocatus vestem fratris eam ipsam, quæ in sella erat, induitur.* Aut cum aliqua κατὰ σύνθεσιν, sive generis ἐναλλαγὴν profert: quale hoc est ejusdem Curtij in quarto: *Duo millia, in quibus occidendi defecerat rabies, crucibus adfixi.* Aut cùm adjectivis substantivè acceptis patrium casum addit: ut, *incerta fortunæ*, apud Livium. Quomodo non temere loquetur orator: sed Tacito nihil penè est frequentius. Ut in primo Annalium: *Truci sonore subiecta vallium ac resultanteis saltus complerent.* Et secundo, *prominentia montium.* Et mox, *prima silvarum.* Item, *avia saltuum.* Item, *inania famæ.* Ac lib. III. *longinqua imperij.* Item, *incerta maris, & tempestatum.* Et lib IV. *asperis maris.* Et eodem, *Iussa principis magis, quàm incerta belli metuens.* Et lib. XII. *Ripas, & colles, ac montium edita in modum theatri* &c. Et lib. III Hist. *Sed prima rerum quieti speculabantur.* Et eodem: *Offensarum operta metuebantur.* Et eodem: *Ad Sallustianos hortos per angusta, & lubrica viarum flexerant.* Et IV. Hist. *Ardua Alpium præsidiis claudere.* Et eodem lib. *Statos æstivis flatibus dies* (Lipsi. Etesiarum dies) *& certa maris operiebantur.* Et vitâ Agricolæ: *Ludos, & inania honoris.*

Nec in historica dictione sufficit ad ea attendamus, quæ & Grammaticorum filij observare solent. Uti fortasse fecit Parthenius ὁ τοῦ Διονύσου a, cujus libros περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς λέξεων b Athenæus citat in undecimo. Ulteriùs attollendus animus: ad dignitatem nempe, totamque compositionem: hoc est verborum sententiarumque lumina, quæ τρόπους καὶ σχήματα appellant: adhæc

a *Dionysii filius.*
b *De vocabulis apud historicos.*

adhæc ad juncturam, ordinem, periodos, ac numerum. Hæc enim sunt ea, quæ Cicero præcipuè respexit, cùm in Bruto suo ita loquitur: *Demochares, qui fuit Demosthenis oratoris filius, & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gesta, non tam historico, quàm oratorio genere, perscripsit.* Quæ non obscurè ostendunt, etsi historicus ornatus cum oratorio conveniat in multis: tamen esse, ubi differat ab eodem. Quare etsi multa in Partitionibus, plura in sex Oratoriarum institutionum libris, de Elocutione dixerimus: tamen hoc iterum loco de ea agendum nobis. Ac primùm videbimus de virtutibus iis, quæ κατ' ἀναλογίαν quandam communes sunt oratori, historico, ac poëtæ. Deinde explicabimus, in quibus historica dictio ab oratoria, ac poëtica differat, & quod dicendi genus (χαρακτὴρ Græcis vocatur) maximè historico conveniat.

Cap. XXVII.

De duabus historiæ virtutibus primis, sermonis puritate, ac perspicuâ brevitate. Herodotus Ionismi, Thucydides Atticismi exemplar. Catonis dictum de Albino, qui, oratione Græcâ scripturus res Romanas, imperitiæ veniam poposcerat. Thucydides, & Philistus, obscuriores facti, dum laborant esse breves. Parùm perspexisse Iulium Scaligerum, in quo Sallustiana brevitas consistat. Alienas, seu orationes, seu epistolas, non debere ad verbum inseri: ac Ioannis Cilicis hac in parte peccatum. Thucydidem obscuriorem reddi ob hyperbata crebra. Falli interim, qui affectâsse eum obscuritatẽ arbitrantur.

Quæ virtutes sint historicæ dictionis, rectè perspexit Lucianus, cùm de eo judicium facit ex istis, quæ de narratione Rhetores tradunt. Cùm enim locutus esset de transitione ab exordio ad narrationem, ista subjungit: Ἅπαν ª γὰρ ἀτεχνῶς τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς ἱστορίας, διήγησις μακρά ἐστιν, ὥστε ταῖς τῆς διηγήσεως ἀρεταῖς κατακοσμήσθω. Virtutes eas pluribus enumerat Dionysius Halicarn. epist. ad Cn. Pompeium. Possunt verò revo-

a Omnino omne reliquũ historiæ corpus longa est narratio. Quare & narrationis virtutibus exornetur.

revocari ad quatuor istas, quas Crassus etiam apud Ciceronem in oratione requirit: puritatem, perspicuitatem, ornatum, & decorum.

De puritate sic scribit Dionysius: [a] Πρώτη μὲν τῶν ἀρετῶν γένοιτ' ἄν, ἧς χωρὶς οὐδὲν τῶν ἄλλων τῶν περὶ τοὺς λόγους ὄφελος. τίς; ἡ καθαρὰ τοῖς ὀνόμασι, καὶ τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα σώζουσα διάλεκτος. Mox de Herodoto ac Thucydide adjungit: [b] Ἡρόδοτός τε γὰρ τῆς Ἰάδος ἄριστος κανών· Θουκυδίδης δὲ τῆς Ἀτθίδος. Seriò verò cogitandum illud, quod Halicarnassensem dicere videmus, absque puritate, & elegantiâ, inutilem esse sermonem. Propterea A. Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, excusatione sibi opus esse putavit, cùm res à Romanis gestas Græcè composuisset. Nam historiæ suæ initio hunc in modum disserebat: *Neminem succensere sibi convenire, siquid in his libris parùm compositè, aut minùs eleganter, scriptum foret. Nam sum,* inquit, *homo Romanus, natus in Latio: Græca oratio à nobis alienissima est.* Ea cùm legisset Cato, *Na tu,* inquit, *Aule, nimiùm nugator es, cùm maluisti culpam deprecari, quàm culpâ vacare. Nam petere veniam solemus, aut cùm imprudentes erravimus, aut cùm compulsi peccavimus. Te,* inquit, *oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod, priusquam faceres, peteres ut ignosceretur?* Hæc Gellius ex Cornelij Nepotis libro de Illustribus Viris.

[a] *Virtus omnium prima est, sine qua nulla alia est orationis utilitas. Quæ illa est? Sermo purus, & proprietatem linguæ Græcæ retinens.*

[b] *Hanc ambo studiosè conservant. Herodotus enim Ionicæ linguæ optima regula est, Thucydides verò Atticæ.*

Præterea, ut dixi, requirit Dionysius τὴν ἐνάργειαν, sive perspicuitatem. Eam imprimis commendat in brevitate, quam συντομίαν appellat. Sanè, ut idem ait, μετὰ τοῦ σαφοῦς ἐξεταζόμενον, ἡδὺ φαίνεται τὸ βραχύ· εἰ δὲ ἀπολείποιτο τούτου, πικρόν. *brevitas cum perspicuitate coniuncta, videtur iucunda: sin ea desiat, acerba austeraq;.* Iccirco Cicero in Bruto suo: *Nihil,* inquit, *est in historia, purâ, & illustri brevitate dulcius.* Nempe quia non sufficit brevitas, cùm ea sæpe obscuritatem afferat, eò addit *illustris*, hoc est clara apertaque. Estque hæc res eo majoris momenti, quia Thucydides ipse, ac Philistus, dum concisis student sententiis, nimio acumine obscuriores sunt facti: quod etiam Cicero fatetur.

Multi verò ne quidem intelligunt, quid brevitatis nomine censeri mereatur. Sanè illorum si judicio rem metiamur, ne Sallustius quidem fuerit brevis: cujus divinam brevitatem Fabius prædicat, & omnis antiquitas. Nam dicent, longè paucioribus

ribus

ribus tum Catilinarium, tum Jugurthinum bellum, potuisse comprehendi. Quod concessero non invitus: sed quod usque adeò multa complectatur verbis paucis, id admiratione imprimis dignum est: inque eo Sallustij brevitas consistit. Scio aliter judicare Julium Scaligerum, qui lib. IV de re Poëtica cap. XXIV, *censet brevitatem Sallustij propterea vulgò iactatam, quia tribus vocibus integras explet sententias, non circumducit, asyndetis utitur, omittit verba.* Verùm longè gravior caussa subest; nempe ea, quam dixi. At, inquit, summus ille vir, *Qui conciones inserat, quas nullus habuerit imperator: easque prælongas non raro: qui apud Aras fratrum, quasi in amœno diverticulo, spatietur: qui, præter historiæ argumentum, Catonis Cæsarisque collatione plurimos versus occupet, qui ad Catilinæ bellum narrandum principia urbis Romæ arcessat: non video, quo consilio brevem potiùs, quàm vel prolixum, vel etiam nimium supervacuumque, existimemus.* Sed hæc quidem minimè movent. Nam etiam in concionibus istis, & diverticulis, & exordiis longè arcessitis, verbis non multis res multas comprehendit: adeò ut non in his minus, quàm cæteris, otiosum atque attentum lectorem requirat. Siquidem sic usu venire solet, ut dictio si sit pressa & concisa, facilè res quædam animum transvolent legentis. Vide omnino collationem illam, quam inter Sallustium Liviumque, hac ipsa in re, instituit Jovianus Pontanus in Actio suo a. a Fol. 141. & 142. edit. Ald.

Brevitati & perspicuitati obsunt, qui, ut fidem magis concilient historiæ, ad verbum inserunt scripta aliena. Quomodo Joannes Cilix in Ecclesiastica sua historia retulit epistolas ab Episcopis ultro citroq; missas: quæ cùm volumen immane quantum augerent, tamen haut multum rei historicæ continebant, ac copia invisa oberant perspicuitati: ut Photius in bibliotheca sua censet tmem. XLII.

Sunt & alia multa, quæ perspicuitati adversentur: imprimis verò verba obscura; cujusmodi quæ sint, in Oratoriis satis diximus. Nec propterea vulgaribus, ac sordidis utendum: sed consilium sequemur Luciani. Ejus hæc verba: Ὡς τῇ γνώμῃ τοῦ συγγραφέως σκοπὸς ὑποθέμεθα παῤῥησίαν, καὶ ἀλήθειαν· οὕτω δὲ καὶ τῇ φωνῇ αὐτοῦ εἷς σκοπὸς ὁ πρῶτος, σαφῶς δηλῶσαι, καὶ φανότατα ἐμφανίσαι τὸ πρᾶγμα, μήτε ἀποῤῥήτοις, καὶ ἔξω πάτου ὀνόμασι, μήτε τοῖς ἀγοραίοις τούτοις, καὶ καπηλικοῖς, ἀλλ' ὡς μὲν τοὺς πολλοὺς συνιέναι, τοὺς δὲ πεπαι-

πεπαιδευμένως ἐπαινέσαι. Vt menti scriptoris hosce scopos proposuimus, dicendi libertatem, & veritatem: ita & voci eius unus hic esto scopus, ut rem planè aperiat, & quàm lucidissimè declaret, verbis neque obscuris, neque ab usu remotis; neque etiam vulgaribus hisce, & tabernariis; sed quæ vulgus intelligat, & eruditi laudent.

Præterea perspicuitati repugnat ordo verborum perturbatus. Sanè Thucydides quoque Marcellino a dicitur esse ἀσαφὴς b τὴν διάνοιαν διὰ τὸ ὑπερβατοῖς χαίρειν. Nec tamen accedere iis possum, qui studio eum putant obscuriorem esse voluisse. Sed Tullio potiùs assentio, qui ita locutos tum ait viros in Rep. celebres, ac facundiâ nobiles: atque ipsum Thucydidem fuisse maturiorem & mitiorem futurum, si postea vixisset. Hæc de brevitate, de qua & aliqua ex antiquis videre potes apud Cælium Rhodiginum lib. XXV. Antiqu. Lect. cap. III.

a *In vita Thucydidis.*
b *Quod ad sententiam obscurus, quia verborũ trajectione delectetur.*

CAP. XXVIII.

De tertiâ, quartâque historicæ elocutionis virtute: ornatu nempe, & decoro. Herodotum τὸ ἠθικὸν, Thucydidem τὸ παθητικὸν magis observâsse: atque ut in aliis etiam alter alteri antistet. Compositionem nec numerosam admodum, nec tamen asperam esse debere. Quomodo Thucydidem Marcellinus defendat in eo, quod in concionibus lenocinia orationis neglexerit.

VEnio ad tertiam virtutem, hoc est, ad ornatum, quò refertur à Dionysio τῶν ἠθῶν καὶ παθῶν μίμησις c: atque ait idem, Herodotum meliùs τὰ ἤθη d, Thucydidem rectiùs τὰ πάθη e exprimere. Eodem quoque pertinent τὸ μέγα f, καὶ θαυμαστὸν ἐκφαίνουσαι τῆς κατασκευῆς ἀρεταί. Quibus Herodotum, & Thucydidem, pares esse dicit. Item αἱ g τὴν ἰσχὺν, καὶ τὸν τόνον, καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους δυνάμεις τῆς φράσεως ἀρεταὶ περιέχουσαι. Quibus Thucydidem vincere ait. Item ἡδονὴ h, καὶ πειθὼ, καὶ τέρψις, καὶ αἱ ὁμοιογενεῖς ἀρεταί. Quibus Herodotum longè præstantiorem esse dicit.

Nec Dionysius solùm, sed etiam Lucianus, virtutem hanc in historico requirit. Cùm verò ornatus propriè in tribus consistat, elegan-

c *Morum affectuumque imitatio.*
d *Mores.*
e *Affectus.*
f *Virtutes illæ, per quas magnum & admirandum quid in apparatu orationis relucet.*
g *Quæ orationis vim & vehementiam, & similes facultates, complectantur.*
h *Suavitas, persuasio, delectatio, & aliæ virtutes cognatæ.*

elegantiâ, compositione, dignitate, quemadmodū in Oratoriis diximus: ad elegantiam quidem pertinet, quod abstinere jubet ἔξω ᵃ πάτου ὀνόμασι, καὶ τοῖς ἀγοραίοις, καὶ καπηλικοῖς: ac contrà usurpare ea, quæ intelligant omnes, ac laudent periti.

Ad compositionem pertinet, quod requirit, ut narratio sit λείως τε, καὶ ὁμαλῶς προϊοῦσα, καὶ αὐτὴ ὁμοίως, ὥστε μὴ προὔχειν, μήτε κοιλαίνεσθαι b. Alibi quoque eopse opere de eâ sic scribit: Συνθήκη c τῶν ὀνομάτων εὐκεράστῳ, καὶ μέσῃ χρηστέον, ὅτι ἄγαν ἀφιστάντα, καὶ ἀπαρτῶντα, τραχὺ γὰρ, ὅτι ῥυθμῷ παρ' ὀλίγον, ὡς οἱ πολλοί, συνάπτοντα. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαίνον· τό δ' ἀηδὲς τοῖς ἀκοῦσι.

Denique de dignitate, hoc est de verborum sententiarumque luminibus, sic paullò antè idem scripserat: Καὶ d σχήμασι κεκοσμῆσθαι ἀνεπαχθέσι, καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτον μάλιστα ἔχουσιν· ἐπεὶ τοῖς κατηρτυμένοις τῶν ζωμῶν ἐοικότας ἀποφαίνει τοὺς λόγους.

Superest, ut de Decoro dicamus: quæ quarta Ciceroni e est orationis virtus. Eàm in historico vel imprimis requirit Halicarnassensis f. Ἀρετῶν g, inquit, ἡ κυριωτάτη τὸ πρέπον. Lucianus similiter h: Ἦν δέ ποτε καὶ λόγους ἐροῦντά τινα δεήσῃ εἰσάγειν· μάλιστα μὲν ἐοικότα τῷ προσώπῳ, καὶ τῷ πράγματι οἰκεῖα λεγέσθω. Quare vel maximè historicus curare hoc debet, ut sermo cujusque accommodatus sit personæ, κατὰ ἔθνη i, γένη, ἡλικίας, προαιρέσεις, τύχας, ἐπιτηδεύσεις. Exemplum hujus rei capiemus ex Herodoto, qui barbarum Candaulem hoc pacto loquentem inducit, Ὦτα γὰρ τυγχάνει ἀνθρώποισι πιστότερα τῶν ὀφθαλμῶν k. Quæ verba accuratè expendit Dionysius Halicarnass. Et sanè quis non videt, quàm rudis ac horridus sit sermo, cùm, quod hoc loco fit, partes corporis, quibus sensus insunt (Græci αἰσθητήρια, barbari nostri *sensoria* appellant) pro ipsis usurpantur sensibus? Quamquam verò hac virtute ab Herodoto vincitur Thucydides, ut idem Halicarnasseus ait: non propterea tamen hic eam neglexisse existimari debet. Sanè quod omiserit illas sententiarum figuras, quibus tantopere triumphat Demosthenis oratio, id Marcellinus quoque, in historici ejus vita, iccirco factum putat, non quia nesciret iis uti, sed quia parùm illæ conveni-

a *Ab usu remotis nominibus, ac vulgaribus, & tabernariis.*

b *Leniter, & æqualiter procedens, sibi similis, ita ut neque exstet, neque hiatus habeat.*

c *Temperata mediaque cōpositione vocabulorū est utendum, ut neq; nimium distrahas illa & dissocies: id enim foret asperū: neque, quod plerique studēt, numerosè connectas. alterum enim vitiosum est, alterū auditoribus injucundum.*

d *Figuris ornetur non molestis, & non affectatis. siquidem illud orationē condimentis similem reddit.*

e *Lib. 3. de Orat.*

f *Epist. ad Cn. Pompeium.* g *Virtutum princeps, decorum.* h *Quod si quando & dicentem aliquem introducere opus erit: vel maximè curandum est, ut persona decora, & rei convenientia, ac propria dicas.* i *Ratione gentis, generis, ætatis, consilij, fortunæ, studij.* k *Aures sunt hominibus fid. liores certioresque oculis.*

rent personis, de quibus tractat. Quid enim? inquit, an decuisset Periclem, Archidamum, Niciam, Brasidam, aliosque, excelso adeò animo viros, ironiis, & scitamentis aliis ludere? quasi non liceret iis apertè reprehendere, ac palàm conqueri, & dicere quod vellent. Propterea simplici oratione, ac minimè figuratâ, eos loquentes semper inducit. Nempe, ut ejusdem Marcellini verbis hoc caput claudam, Τεχνίτου [a] ἀνδρὸς φυλάξαι τοῖς προσώποις τὴν ἐπιβάλλουσαν δόξαν, καὶ τοῖς πράγμασι τὸν ἀκόλουθον κόσμον.

a Est eius, qui artis suæ intelligens sit, servare personæ cuiusque dignitatem, ac rebus omnibus convenientem tribuere ornatum.

CAP. XXIX.

Acceditur ad alteram Elocutionis partem, quæ specialia persequitur. Adversus Doletum, Camerarium, alios, ostensum, in historia potiùs ad Herodotum, Thucydidem, Livium, quàm Demosthenem, vel Ciceronem, respici debere. Historicus non adeò numeris, & compositioni studet, quàm orator. Theopompi in eo peccatum. Periodi historicæ, oratoriæ, ac dialogicæ, discrimē. Figuras, quibus ornatur oratio, minùs historiæ convenire: ac Theophylactus Simocatta reprehensus, quòd nimis iis studuerit. Polybium verborum esse negligentiorem, rerum curiosissimum. Nimium eloquentiæ studium non convenire historico: uti nec concitatū, foroq; aptum dicendi genus. Callisthenem tamen rhetorico more historiam scripsisse. Cæcinæ locus apud Ciceronem aliter expositus, quàm à Sebastiano Corrado factum fuit.

VIdimus de quatuor virtutibus, quæ historico cum oratore, ac poëta, sunt communes. Nunc quomodo ab utroque differat, videamus. Multi enim putarunt, eundem esse historici stylum, ac oratoris. Imò nec defuere, qui historicum à poëta solo existimarent metro differre. Cùm verò multùm inter oratoris & poëtæ dictionem intersit: vel utrosque, vel alterutros saltem, aberrâsse, satis liquet. Prius eorum expendemus sententiam, qui in historia scribenda arbitrantur, ad Cicero-

Ciceronem potiùs, quàm ad Sallustium, vel Livium, respici oportere. Negat quidem id Floridus Sabinus [a] in Subsicivis suis. Sed asserit Stephanus Doletus, & is, cujus jure major aliquanto, quàm Doleti, auctoritas esse debet, Joachimus Camerarius [b]. Nec alia mens fuisse videtur Petro Bembo. Dictio quidem ejus planè oratoria, ac Tullianum fontem sapiens. Et quibus hæc scribendi ratio placet, hi se patrocinio tuentur optimi omnium patroni, ut Veronensis poëta eum verissimè vocabat. Sciunt omnes me dicere Marcum Ciceronem, qui primo de Oratore scribit, *historiam esse munus oratoris:* & primo de Legibus, *historiam opus esse maximè oratorium.* Verùm non ulterius profectò hæc verba trahi debent, quàm quòd orator qui sit, non multùm laboraturus sit in dictione historica: ut quæ ab oratoria propiùs absit. Neutiquam verò eandem esse utriusque dictionem, multa ostendunt. Primum illud discrimen se offert, quòd historicus non usque adeò periodis ac numeris studeat, quàm orator facit. Nam iccirco est, quod Dionysius Halicarnassensis in Theopompo, qui Isocrati similis erat, accuratam nimis verborum compositionem reprehendit. Verba ejus adpono: Εἰ δὲ ὑπερεῖδεν ἐν τούτοις, ἐφ᾽ οἷς μάλιστα ἂν ἐσπούδακε, τῆς τε συμπλοκῆς τῶν φωνηέντων γραμμάτων, καὶ τῆς κυκλικῆς εὐρυθμίας τῶν περιόδων, καὶ τῆς ὁμοειδείας τῶν σχηματισμῶν· πολὺ ἀμείνων ἂν ἦν αὐτὸς ἑαυτοῦ κατὰ τὴν φράσιν. Id est, *Quod si neglexisset in iis, in quibus maximè elaboravit, concursum vocalium, & numerosam periodorum concinnitatem, ac similem figurarum conformationem: se ipso longè melior in elocutione evasisset.* Idem cognoscimus ex Demetrio lib. περὶ ἑρμηνείας, ubi triplicem statuit periodum, historicam, oratoriam, ac dialogicam. Eas ita distinguit: Ἱστορικὴ μὲν ἡ μήτε περιηγμένη, μήτ᾽ ἀνειμένη σφόδρα, ἀλλὰ μεταξὺ ἀμφοῖν· ὡς μήτε ῥητορικὴ δόξειε, καὶ ἀπίθανος, διὰ τὴν περιαγωγήν· τὸ σεμνόν τε ἔχουσα, καὶ ἱστορικὸν ἐκ τῆς ἁπλότητος. τῆς δὲ ῥητορικῆς περιόδου συνεστραμμένον τὸ εἶδος, καὶ κυκλικὸν, καὶ δεόμενον στρογγύλου στόματος, καὶ χειρὸς συμπεριαγομένης τῷ ῥυθμῷ. Διαλογικὴ δέ ἐστιν ἡ περίοδος, ἡ ἔτι ἀνειμένη, καὶ ἁπλουστέρα τῆς ἱστορικῆς, καὶ μόλις ἐμφαίνουσα ὅτι περίοδός ἐστιν. *Historica est, quæ neque circumacta est, neque remissa vehementer, sed in medio posita ambarum; ut non possit oratoria videri, & aliena à persuadendo, propter circumactionem; gravitatem interim fidemque historicam ex simplicitate*

[a] Lib. 1. cap. 3

[b] Comment. in 1 Tusc. Quæst.

citate habens. Oratoria autem periodi forma est contorta, & circularis, & quæ egeat rotundo ore, & manu, quæ una cum numero circumagatur. Dialogica autem periodus est, quæ etiam remißior simpliciorque est historicâ, & vix præ se ferens, quòd periodus sit. Quæ ibidem etiam exemplis Demetrius illustrat.

Nec solùm juncturæ, periodis, numerisque, minùs historicus studet, quàm orator: sed etiam verborum sententiarumque lumina, quæ ornatũ orationi afferre solent, minùs consectatur, quàm Isocratici magistri solent. Hoc non satis attendit Theophylactus Simocatta, qui dum scitamenta illa avidè adeò arripit, ac sententias etiam intempestivè admiscet, εἰς [a] ψυχρολογίαν τινα καὶ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελευτᾷ, ut de eo Photius scribit.

[a] *Oratio eius frigida fit, ac in iuvenilem desinit ineptiam.*

Interim cavendum, ne vitij hujus fugâ incidamus in verba nimis vulgaria, aut rebus parùm idonea, periodos prælongas, compositionem asperam atque hiulcam: qualis sermo à Demetrio ἄχαρις [b] vocatur. Quin plus etiam ornatus probârim, quàm Polybius adhibet. Sanè jam olim in eo Dionysius Halicarnass. reprehendit dictionis incuriam, & quod utatur comprehensione verborum minùs accuratâ. Polybio interim ignosci debet, quia fieri vix potest, ut qui tantopere, ac ab eo factum, de rebus sollicitus sit, is de verbis adeò laboret, quàm fortasse rerum dignitas merebatur. Imò ea est humani animi imbecillitas, ut ingentem illam verborum curam rerum incuria plurimùm consequatur. Ita observatum est à viris doctis, Dionem multùm rhetoricari in præliorum descriptione; sed eorum, quæ ad rem militarem requiruntur, exiguam ostendere peritiam, prope dixerim nullam: Polybium contrà ληκύθους pigmentaque illa oratoria aspernari; sed tantam in eo militaris disciplinæ scientiam elucere, ut Tacticos ipsos possit provocare. Quare non de nihilo est, quod Diodorus Siculus in historico damnat nimium eloquentiæ studium. Neque eo hæc ad me dicuntur, quòd Polybij dictionem horridiusculam, & Martiam, commendem præ illa Herodoti, aut Xenophontis: sed ita dictionis censeo habendam esse rationem, ut imprimis rerum habeamus curam: &, si in alterutro peccandum, Polybium potiùs sequemur, quàm Theopompum, Simocattam, & similes. Optimum verò fuerit, si modum teneamus, exemplo Herodoti, Livij, & aliorum, qui ad hos proximè accesserunt. Nam neque

[b] *Invenustus.*

in iis est ornatus, quantus est Isocratis, & similium logodædalorum, quem historia planè refugit, ut diximus: sed neque adeò exiguus est, ac in caussis forensibus, quæ ne historiæ quidem nitórem requirunt. Estque hæc quoque sententia Fabij Quinctiliani lib. x. cap. I. ubi de discrimine dictionis historicæ, & ejus, quâ in judiciis utuntur oratores, scribit in hunc modum: *Historia quoque alere orationem quodam molli iucundoq; succo potest. Verùm & ipsa sic est legenda, ut sciamus, plerasque eius virtutes oratori esse vitandas. Est enim proxima poëtis, & quodammodo carmen solutum: & scribitur ad narrandum, non ad probandum: totumq; opus non ad actum rei, pugnamq; præsentem, sed ad memoriam posteritatis, & ingenij famam componitur. Ideoq; & verbis liberioribus, & remotioribus figuris, narrandi tædium evitat. Itaque, ut dixi, neque illa Sallustiana brevitas, quâ nihil apud vacuas aures, atque eruditas, potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus iudicem, & sæpius ineruditum, captanda nobis est: neque illa Livij lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quærit. Adde quod M. Tullius ne Thucydidem quidem, aut Xenophontem, utiles Oratori putat: quamquam illum bellicum canere, huius ore Musas esse locutas existimet. Licet tamen nobis in digressionibus uti vel historico nonnunquam nitore, dum in iis, de quibus erit quæstio, meminerimus, non athletarum toros, sed militum lacertos esse.* Huc quoque pertinet, quod idem lib. IX cap. IV ait, *historia currere debet ac fieri*: unde ibidem colligit, minùs ei, quàm oratori, convenire *intersistentes clausulas, & debitam actionis respirationem, & cludendi incohoandique sententias rationem.* Hæc profectò satis ostendunt, non solùm alium esse ornatum historicum, alium oratorium: sed neque convenire historiæ vehemens illud ac concitatum dicendi genus, quod oratores amant in foro. Et aliter si esset, non hoc notasset in Callisthene Cicero, quòd vehementior esset, quàm historiæ conveniret. Ita enim intelligi ejus verba debere, ἀντίθεσις ostendit inter Xenophontis & Callisthenis stylum. Locus est libro secundo de Oratore: *Denique etiam à philosophiâ profectus princeps Xenophon Socraticus ille; post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem Rhetorico penè more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minùs, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem*

videtur, dulcior. Quod ſicui hoc Tullij loco aqua hæret, cumque credat de oratorio ſolùm ornatu, non verò de vehementi & acri dicendi genere, accipi oportere: at ſcrupulum omnem animo eximent hæc ejuſdem Ciceronis: *Verborum ratio & genus orationis fuſum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis, proſequendum.* Idem de oratore perfecto: *Sed in his tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio.* Ubi tractus ſermo eſt, quẽ Ariſtoteles in Rhetoricorum tertio appellat εἰρομένην λέξιν: contortus verò, qui eidem λέξις κατεστραμμένη. Quam rem plenius declaramus in Inſtitutionibus oratoriis lib. IV. cap. III. Idem cognoſcimus ex illis Plinij verbis lib. V. epiſt. VIII. quæ ad Tacitum, vel Capitonem: *Habet oratio, & hiſtoria, multa communia, ſed plura diverſa in his ipſis, quæ communia videntur. Narrat ſanè illa, narrat hæc, ſed aliter. huic pleraque humilia, & ſordida, & ex medio petita: illi omnia recondita, ſplendida, excelſa conveniunt. hanc ſæpius oſſa, muſculi, nervi: illam tori quidam, & quaſi iubæ decent. hæc vel maximè vi, amaritudine, inſtantiâ: illa tractu & ſuavitate, atq; etiam dulcedine placet. poſtremò alia verba, alius ſonus, alia conſtructio. Nam plurimùm refert, ut Thucydides* [a] *ait, κτῆμα* [b] *ſit, an ἀγώνισμα* [c]*: quorum alterũ oratio, alterũ hiſtoria eſt.* Idem confirmat ejuſdem Plinij locus de Pompeio Saturnino. Nam cùm eum laudâſſet à facundiâ in cauſſis agendis, ſubiicit hæc de eodem [d]: *Idem tamen in hiſtoria magis ſatisfaciet, vel brevitate, vel luce, vel ſuavitate, vel ſplendore etiam, & ſublimitate narrandi. Nam in concionibus eadem, quæ in orationibus, vis eſt: preſſior tamen, & circumſcriptior, & adductior.* Ubi per orationes intelligit *forenſe concertatorium iudiciale genus*, ut Cicero vocat in Bruto: ubi ait, Thucydidem, apud quem conciones multæ, hoc tamen forenſe concertatorium judiciale genus non attigiſſe. Illuſtris quoque eſt locus ille Luciani, Ὁ συγγραφεὺς ἡκέτω μοι, τὴν τῆς ἑρμηνείας ἰσχὺν, τὴν μὲν σφοδρὰν ἐκείνην, καὶ καρχαρὸν, καὶ συνεχῆ ταῖς περιόδοις, καὶ ἀγκύλην ταῖς ἐπιχειρήσεσι, καὶ τὴν ἄλλην τῆς ῥητορείας δεινότητα, μὴ κομιδῇ τεθηγμένος ἀρχέσθω τῆς γραφῆς· ἀλλ' εἰρηνικώτερον διακείμενος. *Veniat ad me hiſtoriam ſcripturus, expoſitionis vim, illam quidem vehementem & aſperam, ac periodis continuam, & argumentationibus rotundam, præterea reliquam oratoriam facultatem, non afferens; ne admodum acumi-*

a *In præfat. operis.*
b *Monumentum.*
c *Certamen.*
d *Lib. I. epiſt. 16.*

acuminatus scribendi initium faciat: sed sedatiorem se præbeat. E junioribus quoq; hoc historicæ, & oratoriæ dictionis, discrimen satis perspexit Angelus Politianus in Panepistemone suo. *Stylus*, inquit, *in historia fusus, & continuus; non periodicus, nisi cùm prosopopœias adsciscit in concionibus.* Idem præfatione in Suetonij expositionem, historicam orationem ait *forensi carere asperitate, fuso atque æquabili suo quodam tractu deferri, crebrioribus uti & sensibus, & aculeis, & ad poëticam sublimitatem quàm proximè accedere.* Plures, puto, adducere nihil est opus. Nam ex iis, quos jam advocavimus, satis liquet, historiam non requirere vim, & contentionem illam fori, ac judiciorum: sed leniter, placidi instar fluminis, procurrere: ita tamen, ut pro vario argumento, & tractandi modo, varios servemus gradus.

Spissè igitur errat doctissimus vir, Sebastianus Corradus, qui, commentario suo in Brutum Ciceronis, de historico stylo interpretatur verba illa Cæcinæ ad Ciceronem [a]: *Genus hoc scripturæ non modò liberum, sed incitatum atque elatum esse debere, quis ignorat?* Nec enim historiæ, sed forensibus caussis, atque invectivis, stylus convenit incitatus, atque elatus. Eoque se usum Cæcina dicit, non in historia, sed libro eo, quo Cæsari maledixerat: ut verba ista indicant, *Meus error exilio multatur, cuius summa criminis est, quòd armatus adversario maledixi.* Nempe Cæcina bello Pompeiano, non gladium modò, sed calamum etiam adversus Cæsarem strinxerat: atque hæc caussa est, cur Dictator ille, etsi aliis ignosceret, erga Cæcinam tamen adeò se durum præberet, ut eum exilio multaret. Atque hæc de quæstione eâ, an historia scribi debeat dictione oratoriâ.

[a] *Apud Cic. ad famil. lib. 6. epist. 7.*

CAP. XXX.

De elocutionis historicæ ac poëticæ convenientia, & discrimine. Fabij, Agathiæ, Luciani, de eo testimonia, item Ioviani Pontani. Cur poëtis maior, quàm historicis, sit verborum libertas, duplex ratio affertur. Candidi Isauri dictio ποιητικωτέρα, quàm historiæ conveniret.

QUemadmodum verò errant, qui eandem oratoris, ac historici, esse dictionem arbitrantur: ita etiam falsi sunt, qui

qui putarunt, historicum, & poëtam, solo metro differre. Tuentur se auctoritate Joviani Pontani, qui in Actio suo scribit, *rectè putâsse maiores, historiam esse quandam quasi solutam poëticam.* Ubi per majores imprimis signat Fabium Quinctilianum [a], qui disertim dicit, *historiam esse proximam poëtis, & quodammodo carmen solutum.* Imò Agathias quoque, nobilis historicus, (cui eo major fides debetur, quia prorsâ vorsâque pollebat facundiâ) scribit lib. 1, οὐ πόῤῥω [b] πεπάχθαι ἱστορίαν ποιητικῆς, ἀλλὰ ἄμφω ταῦτα εἶναι ἀδελφὰ, καὶ ὁμόφυλα, καὶ μόνῳ ἴσως τῷ μέτρῳ δοκεῖν ἀποκεκριμένα. Sed cautè Agathias addit ἴσως [c], ut Fabius *quodammodo*, Pontanus *quasi*. Etsi enim Thucydides, Dionysius Halic. Livius, alij, poëticis gaudeant vocabulis, ac loquendi formis: non tamen quævis ex iis, nec ubivis usurpant, sed magno hac parte delectu utuntur. Sanè longè plurima sunt, quæ solis conveniant poëtis: qualia intellexit Lucianus [d], cùm damnat τοὺς [e] ποιητικοῖς ὀνόμασιν ἐν ἱστορίᾳ χρωμένους. Cujusmodi esse dicit, ἐλέλιξε [f] μὲν ἡ μηχανή: &, τὸ [g] τεῖχος δὲ πεσὸν ἐδούπησε. & similia, quæ apud eum legi possunt. Sed imprimis memorabilis est ejusdem Luciani locus, quo clarè docet, ubi imprimis assurgere debeat historici oratio, & quomodo tum quoque ita eam moderari oporteat, ut infra grandiloquentiam poëtarum subsidat. En verba: Καὶ ἡ μὲν γνώμη κοινωνείτω, καὶ προσαπτέσθω τι καὶ ποιητικῆς, παρ' ὅσον μεγαλήγορος, καὶ διηρμένη καὶ ἐκείνη. καὶ μάλισθ' ὁπόταν παρατάξεσι, καὶ μάχαις, καὶ ναυμαχίαις, συμπλέκηται. Δεήσει γὰρ τότε ποιητικοῦ τινος ἀνέμου ἐπουριάσοντος τὰ ἀκάτια, καὶ συνδιοίσοντος ὑψηλὴν, καὶ ἐπ' ἄκρων τῶν κυμάτων, τὴν ναῦν. ἡ λέξις δὲ ὅμως ἐπὶ γῆς βεβηκέτω, τῷ μὲν κάλλει, καὶ τῷ μεγέθει τῶν λεγομένων συνεπαιρομένη, καὶ ὡς ἔνι μάλιστα ὁμοιουμένη· μὴ ξενίζουσα δὲ, μήδ' ὑπὲρ τὸν καιρὸν ἐνθουσιῶσα· κίνδυνος γὰρ αὐτῇ τό, τε μέγιστον παρακινῆσαι, καὶ κατενεχθῆναι ἐς τὸν τῆς ποιητικῆς κορύβαντα. ὥστε μάλιστα πειστέον τηνικαῦτα τῷ χαλινῷ, καὶ σωφρονητέον, εἰδότας ὡς ἱπποτυφία τις, καὶ ἐν λόγοις πάθος οὐ μικρὸν γίγνεται. Ἄμεινον οὖν ἐφ' ἵππου ὀχουμένῃ τότε τῇ γνώμῃ τὴν ἑρμηνείαν πεζῇ συμπαραθεῖν, ἐχομένην τοῦ ἐφιππίου, ὡς μὴ ἀπολείποιτο τῆς φορᾶς. *Ac sententia sit particeps, & affinis etiam poëtices, quatenus grandiloqua est illa, & in sublime elata: idque imprimis, quoties aciebus & pugnis, navalibusque prælìis concurrit. Opus enim tunc erit poëtico quopiam vento, qui secundo flatu vela impleat, ac sublimem, perque summos fluctus sublatam navem provehat.*

[a] *Lib. 10. cap. 1.*

[b] *Historiam non multum differre à poëtica: sed hac duo esse gemina affiniaque, & solo pene rythmo inter se discrepare.*

[c] *Fortasse, pene.*

[d] *De scrib. hist.*

[e] *Eos qui in historia poëticis utuntur vocibus.*

[f] *Stridorem dedit machina.*

[g] *Murus cadens vehementem dedit fragorem.*

vehat. At dictio tamen humi incedat, cum pulchritudine quidem, ac magnitudine eorum, quæ dicuntur, sublata, & iis quàm maximè assimilata: sed nihil peregrini præ se ferat; nec intempestivè exultans, quasi quodam furore concitetur. Periculum enim est, ne, quod maximum est, de statu mentis dimoveatur, & in istum Corybantem poëticum impingat. Quare maximè tunc freno credemus, & ratione utemur, illud scientes, quòd & in verbis non mediocre malum est, inani gloriâ esse inflatum turgidumque. Proinde satius fuerit, sententiâ super equo incedente, dictionem humi currere ephippio adhærentem, ne à vehementia cursus superetur. Committere non potui, quin egregium hunc Luciani locum adscriberem, qui satis ostendit, etsi historicus sæpe sublimi stylo utatur, & qui à poëtico non longè adeò abscedat: tamen nec tam exiguum esse inter eos discrimen, ut termini distingui non possint. Eadem mens Joviani Pontani, qui in Actio suo clarè docet, in quibus Historia ac Poëtica conveniant, in quibus item differant, seu res, seu ordinem, seu dictionem spectes. Quamquam verò scriptor ille veteribus annumerari minimè possit: tamen quia luculentus planè est locus, & ea est magnitudo viri, ut cum veterum nonnullis certare possit; non defugiam laborē exscribendi περικοπὴν ejus bene longam. En verba: *Romani, quòd per annos singulos, quæ gesta essent, mandare literis consuessent, Annales initio vocavere: pòst, accepto Græco nomine, & ab illis quoque historia dicta est, prisco & Latino nomine penè obliterato. Eam maiores nostri quandam quasi solutam Poëticam putavere, rectéq; ipsi quidem: pleraque enim habent inter se communia; ut rerum vetustarum, ac remotarum repetitiones; ut locorum, populorum, nationum, gentium, descriptiones; ut etiam illorum situs, mores, leges, consuetudines; ut vitiorum insectationes, virtutum, ac benefactorum laudes: utraque enim demonstrativo versatur in genere: nec minùs etiam in deliberativo, quod ipsum conciones indicant, ac consilia, quibus tum Poëtica, tum Historia, maximè ornatur, gloriaturq; ex iis locupletiorem sese bonis ab auctoribus redditam. Ad hæc repentini casus, successusque ipsi varij atque incerti, consilia item diversa, quæque præter hominum ipsorum opinionem plurima contingunt in vita ac rebus gerendis. Nec verò si Poëtica ipsa multa est in explicandis deorum tum consiliis, tum rebus, quæ ab illis administrantur: non historia etiam Deorum iras explicat, refert prodigia, placatq; illis votis, supplicationibus, ludis, consulitque*

eorum oracula. Vtraq; etiam gaudet amplificationibus, digressionibus item, ac varietate, studetq; movendis affectibus, sequiturq; decorum quaque in re ac materia suum. Itaque neutrius magis, quàm alterius, aut propositum est, aut studium, ut doceat, delectet, moveat, ut etiam prosit, rem apparet, eamq; ante oculos ponat, ac nunc extollat aliud, nunc aliud elevet. Sed nec in deligendis tum rebus, tum verbis, iisdemq; propriè ac decenter disponendis, collocandisque, altera cedit alteri. Historia tamen est castior, illa verò lascivior. Nec item in ornatu, & cultu, non eadem quoque utriusque sedulitas est, & cura: tametsi historia cultu tantùm contenta esse potest suo, eoq; qui sit matroná dignus, idoneusque continentiæ, à fucoque abstineat, ac purpurisso: quem quidem in alterâ illâ theatra persæpe probant, idque, ut in puella, nequaquam aliquando reprehenditur, dum tamen ipsa intellegat, quid ingenuam inter, & vulgarem intersit. In verbis item, ac sententiis, altera castigatior; altera, ut etiam in numeris, sic in verbis, nunc liberalior est, nunc etiam affectatior. Nam parùm contenta priscis, atque usitatis vocibus, exultat persæpe novandis illis, aut peregre afferendis. Proposito verò omnino penè, aut maximè profecto differunt: cùm altera veritati tantùm explicandæ, quamvis & exornandæ quoque, intenta esse debeat. Poëtica verò satis non habeat, neque decorum suum servaverit; nisi multa etiam aliunde comportaverit; nunc ex parte aut vera, aut probabilia; nunc omnino ficta, neque veri ullo modo similia; quò admirabiliora, quæ à se dicuntur, appareant. Hoc tamen ipso mirificè conveniunt, quod utriusque propositum est, quod susceperit dicendum, illustrare, & quoad possit, sempiternum id efficere. Numeros quoque utraque suos habet, itemque dicendi figuras, diversâ tamen ratione. Ordine quoque enarrandarum rerum differunt inter se, cùm historia, rerum gestarum ordinem sequatur, ac seriem. At illa altera persæpe à mediis, nonnunquam etiam penè ab ultimis narrandi principium capiat, assumens etiam extrinsecus personas pro rei ipsius natura: ut deorum, nympharum, numinumque aliorum; ut vatum, furentiumque. Quid quod vocem quoque dat & orationem rebus mutis, divinitatem tribuit insomniis; Deos etiam ipsos mortalibus instruit affectionibus: quæ quidem omnia apud Græcos Homerus, apud nostros Virgilius passim ostendunt: unâ verò re potissimùm sibi ipsæ conciliantur, quòd utraque naturam sequitur, quâ magistrâ, & duce, ambæ quoque varietati student, cùm ea ipsa natur acumprimis varietate lætetur, & decorum illud, quod ab

eâdem

eâdem rei est cuique attributum, cum venustate sequatur, ac dignitate etiam summa. Hactenus Jovianus, ex quibus, præter ea, quæ hujus loci non sunt, cognoscimus illud, quod proximè dicebamus, non parùm interesse inter historici & poëtæ dictionem: ac majorem omnino verborum libertatem, & figurarum licentiam, poëtis esse concessam. Nam, ut Fabius *a* ait, *eos metri necessitas excusat*: atque, ut idem *b* ait, *versuum propria conditio est.* Nempe poëtæ, quia alligati sunt metro, eò ad quædam eloquendi diverticula confugere necesse habent. Imò præter necessitatē altera etiam ratio est, quia generosior poëtæ spiritus longiùs etiam se tollere humo conatur. Quò pertinet illud Petronij: *Effugiendum est* poëtæ *ab omni verborum, ut ita dicam, vilitate, & sumendæ voces à plebe remotæ: ut fiat, Odi profanum vulgus, & arceo.* Hæc non attendunt, qui, quòd historiæ sciant stylum convenire sublimem, eò puerili affectatione phrasin poëtarum sine delectu usurpant: uti olim in historia suâ Candidum Isaurum fecisse, Photius scribit cap. LXXIX.

a Lib. 1. cap. 10.
b Lib. 9. cap. 4.

CAP. XXXI.

Historicus ubi sublimi charactere potiùs utatur; ubi item mediocri, vel tenui. Stylus Cæsaris, Nepotis, C. Fannij, Trebellij Pollionis, Damidis Assyrij, Memnonis, & Olympiodori. Defensus Olympiodorus adversus Photium. Sebastianus Maccius refellitur. Thucydidæ, Herodoti, & Xenophontis stylus. Quomodo restringi oporteat, quod à Luciano, & aliis, dicitur, historias grandi esse stylo scribendas.

SEd quod dixi de sublimi historici charactere, id de justâ ac legitimâ historiâ intelligi debet. Nam in commentariis, ac vitis, dispar ratio est: quod ex commentariis Julij Cæsaris, & Cornelij Nepotis vitis, satis est evidens. Nec grandi stylo suos de Neronis sceleribus libros scripserat C. Fannius: de quo ita Plinius lib. V. epist. ad Maximum: *Quamvis agendis caussis distringeretur, scribebat tamen exitus occisorum, aut relegatorum,*

à Nerone: & iam tres libros absolverat, subtiles, & diligentes, & Latinos, atque inter sermonem, historiamq;, medios. Quid hinc apertius, quàm in commentariis istis usum esse stylo, qui medius foret inter sermonem familiarem, & eum, quo justa historia scribi solet? Nec Trebellius Pollio tenuem stylum refugit. Sic enim orditur ea, quæ de xxx tyrannis edidit: *Scriptis iam pluribus libris, non historico, nec diserto, sed pedestri eloquio.* Ubi pedestrem historiam non pro solutâ usurpat, quomodo pede-

a *Lib. 2. od. 12.* stres historias dixit Horatius *a*: sed pro humili, & vix altiùs se efferente, quàm sermo familiaris solet. Ac ne disparem esse apud Græcos rationem putes: Philostratus apertè ostendit, τὸ λογοειδὲς, hoc est accuratiorem sermonem, non exigi in commentariis. Nam lib. primo cap. XIII. ita scribit de Damide Assyrio: Τὸ γὰρ λογοειδὲς οὐκ εἶχεν, ἅτε παιδευθεὶς ἐν βαρβάροις· διάλεξιν δὲ ἀναγράψαι, καὶ συνουσίαν, καὶ ὅ, τι ἤκουσεν, ἢ εἶδεν, ἀναλυπῶσαι, καὶ ὑπόμνημα τῶν τοιούτων ξυνθεῖναι, σφόδρα ἱκανὸς ἦν, καὶ ἐπετήδευε τοῦτο ἄριστα ἀνθρώπων. *Accuratum, & elegantem sermonem, minimè habuit, utpote inter barbaros institutus. Sed quæ quotidie agerentur, & familiarium dicta factaq;, quæcunque audisset, aut vidisset, exprimere, atque in commentarios suos referre, apprimè idoneus erat, atque in hoc se exercuerat supra cæteros mortales.*

b *in emmatis 224. cap. 62.* Etiam Photius *b* auctor est, Memnonem, scriptorem sanè prudentem, in sexdecim libris de rebus Heracleæ Ponticæ, secu-

c *Tenue dicendi genus.* tum esse ἰσχνὸν χαρακτῆρα *c*, usumque verbis usitatis. Eos libros solùm commentarios fuisse, planè censeo. Sed de eo utcunque

d *in emmate sive cod. 80.* est, idem Photius *d* auctor est, Olympiodorum, qui Theodosij minoris temporibus vixit, historiam suam scripsisse humili stylo, ac plebeio, ac cùm hoc sciret, eam ὕλην, sive *sylvam*, inscripsisse, quasi qui aliis materiam solùm scribendi præbere vellet: cujusmodi libros Latini *commentarios* appellant. Reprehendit autem in eo Photius, quod cùm illa, quæ scripsisset, *sylvam* appellaret, tamen in libros eam distingueret, & præfationibus ornare niteretur. Sed non video, quid naturæ commentariorum obstet, quod in libros dividantur. Sanè nec Cæsar in commentariis suis hoc refugit. Neque magis adversatur titulo, quod præfationes adjecit: dummodo & illæ, uti ab Olympiodoro factū puto, humili stylo scriptæ fuerint. Atq; hæc satis ostendunt, commentarios & vitas humili stylo scribi solere.

Sed de justa & legitima historia multò aliter statui debet: ut cui grandis character maximè conveniat, quemadmodum suprà diximus. Quod tamen non ita accipi debet, quasi stylum mediorem vix admittat, tenuem verò planè refugiat. Scio hoc putare Sebastianum Maccium, cujus verba ista lib. II de historia cap. XV: *Stylo mediocri, & infimo, veritas exponi, præsertim rei gestæ, dedignatur, ne vilescat. non enim doctrinis ostenditur, sed verbis, iisque aliquâ fide, & auctoritate dignis, quò gravior, & augustior mentibus hominum appareat. Stylo etiam mediocri, aut infimo, nemo unquam scripsit historiam.* Quæ vellem erudito viro nunquam excidissent. Poteram eum meis refellere verbis: sed malo pugnare autoritate Marcellini, historici ac rhetoris antiqui, ex cujus historiâ Græcâ nunc sola superest Thucydidæ vita. In ea cùm dixisset, Thucydidem grandi uti charactere, hæc subiicit: ἵνα [a] δὲ μηδὲ τοὺς ἄλλους ἀγνοῇς χαρακτῆρας, ἴσθι ὅτι μέσῳ μὲν Ἡρόδοτος ἐχρήσατο· (ὃς οὔτε ὑψηλός ἐστιν, οὔτε ἰσχνός.) ἰσχνῷ δὲ ὁ Ξενοφῶν. Ac confirmantur hæc iis, quæ de eorundem stylo scribit Hermogenes in secundo de formis orationis. Alios quoque historicorum adferre possum, qui grandi stylo usi non sint: sed nihil attinet fusiùs de eo agere hoc loco, cum satis id sit manifestum ex libro nostro de Historicis antiquis. Quare cùm multi veterum historiam grandi stylo scribere jubent, id non ita capere oportet, quasi aliter componi non possit: sed quia, quæ talis sit, ea imprimis, non voluptati modò esse soleat, sed etiam admirationi.

a Sed ut reliquas quoque dicẽdi formas cognitas habeas, scito, Herodotum quidem mediâ esse usum (neque enim sublimis est, neque tenuis) Xenophontem verò tenui.

Cap. XXXII.

Corollarium eorum, quæ hactenus dicta sunt: quo, ex Luciano imprimis, ostenditur, quàm multis ei opus sit, qui historici boni nomen possidere velit. Item qui apud Babylonios, Persas, Græcos, ac Romanos, difficilem adeò historiæ scribendæ provinciam soleant suscipere.

Quæ hactenus diximus de præceptis historicis, satis ostendunt, rem arduam esse historiam scribere, & ad quam multa magnaque requirantur. Nam primùm quidem opus est,

ut quis sit τῇ φύσει συνετὸς [a], ut est apud Lucianum. Præterea, ut idem monet, debet esse ἄριστα [b] πρὸς λόγους ἠσκημένος. Quæ duo idem postea conjungit, cùm talem discipulum exigit, qui sit συνεῖναί τε, καὶ εἰπεῖν, οὐκ ἀξυνής [c]. Nec satis est, ut naturæ præsidiis sit ornatus, & eloquentiâ instructus: sed necesse etiam est, ut civilium, & bellicarum, omniumque rerum magnarum, scientiam sibi parârit. Unde Lucianus postulat γνώμην [d] στρατιωτικὴν, ἀλλὰ μετὰ τῆς πολιτικῆς, καὶ ἐμπειρίαν στρατηγικήν. Imò optandum, ut etiam publicis cœtibus, quibus de pace, bello, fœderibus, aliis rebus maximis, differitur, interfuerit, atque adeò etiam ad interiora principum consilia adhibitus sit, bello præfuerit, legationes obierit, &c, quæ hujusmodi alia sunt, gesserit. Quod hæc Luciani verba ostendunt: Καὶ νὴ Δία, καὶ ἐν στρατοπέδῳ γεγονώς ποτε, καὶ γυμναζομένους, ἢ ταττομένους στρατιώτας ἑωρακώς, καὶ ὅπλα εἰδώς, καὶ μηχανήματα ἔνια, καὶ τί ἐπὶ κέρως, καὶ τί ἐπὶ μετώπου, πῶς οἱ λόχοι, πῶς οἱ ἱππεῖς, καὶ πόθεν, καὶ τί ἐξελαύνειν, ἢ περιελαύνειν. *Denique per Iovem etiam in castris sit versatus, & milites ipsos, seu cùm ad prælia exercentur, seu cùm in aciem educuntur, viderit, & arma, & machinas aliquas nôrit, & quid sit diductis cornibus, quid exporrectâ fronte aciem instruere: quomodo cohortes, & turmæ ordinentur, & unde, & quid equum emittere, quid obequitare.* Neque enim dubium est, quin tales rerum maximarum, quas historia prodit, intelligentiores sint iis, qui de singulis alios rogare coguntur. Unde continuò subdit Lucianus: Καὶ ὅλως [e], οὐ τῶν κατοικιδίων τις, οὐδ' οἷος πιστεύειν μόνον τοῖς ἀπαγγέλλουσι. Iccirco Sidonius Apollinaris [f] rogatus ab Leone, Euarigis Gothorum regis consiliario, ut epistolarum loco historiam scribere vellet, Leonem ipsum huic muneri dicit magis idoneum fore, quia eorum esset intelligentissimus, de quibus historiæ tractarent: *Quotidie*, inquit, *per potentissimi consilia regis totius sollicitus orbis, pariter eius negotia, & iura, fœdera, & bella, loca, spatia, merita, cognoscis. Vnde quis iustiùs sese ad ista succinxerit, quàm ille, quem constat gentium motus, legationum varietates, facta ducum, pacta regnantium, tota denique publicarum rerum secreta didicisse?*

Interea ne alios quidem ab hoc munere excludimus, dum ingenio, & facundiâ, valeant, ac civilium, & bellicarum, & maximarum quarumque rerum scientiam, eorum consuetudine

sint

a Naturâ prudens.
b In dicendo optimè exercitatus.
c Neque ad intelligẽdum, neque ad dicendum, ignarus.
d Militarem animum, sed cum prudẽtia civili, atque experientiam imperatoriam.
e Denique nõ sit ex iis, qui domi desident, neque solum iis credat, qui renuntiant.
f Lib. 4. epist. 22.

ſint conſecuti, qui publica tractarint, atque iſta geſſerint, quæ Lucianus enumerat. Vide omnino, quæ pro hac ſententia ſcribit Ubertus Folieta lib. de ratione ſcribendæ hiſtoriæ ad Octavianum Paſquam.

Præter iſta verò opus, ut libero ſit animo, neque vel ſpe, vel metu, tranſverſum ſe rapi patiatur. Atque huc pertinent iſta Luciani: *μάλιστα δὲ καὶ πρὸ τῶν πάντων ἐλεύθερος ἔστω τὴν γνώμην, καὶ μήτε φοβείσθω μηδένα, μηδ᾽ ἐλπιζέτω μηδὲν, ἐπεὶ ὅμοιος ἔσται τοῖς φαύλοις δικασταῖς πρὸς χάριν, ἢ πρὸς ἀπέχθειαν ἐπὶ μισθῷ δικάζουσι. Imprimis verò, & ante omnia, libero ſit animo, ac neque quemquam metuat, neque quicquam ſperet: quoniam ſimilis eſſet malis iudicibus, qui vel ad gratiam, vel ad odium, acceptâ mercede, ſententiam ferunt.* Et poſt pauca: *Καὶ ὅλως, πῆχυς εἷς, καὶ μέτρον ἀκριβὲς, ἀποβλέπειν μὴ εἰς τοὺς νῦν ἀκούοντας, ἀλλ᾽ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα συνεσομένους τοῖς συγγράμμασιν. Vna denique ulna, certaq; menſura eſt, ut non præſentes auditores adſpicias, ſed eos, qui in poſterum in legendis ſcriptis hiſce verſabuntur.* Qua de re fuſiùs ſuprà ex eodem diximus.

Sed difficile omnino eſt, ut quis non reſpiciat præſentes, niſi in tanto honoris faſtigio fuerit conſtitutus, ut longiſſimè emineat ſupra eos, quos offendere poſſet. Talis erat ille Leo, de quo antè diximus: unde hoc quoque argumento perſuadere ei conatur Sidonius a, valde ad hiſtoriam ſcribendam idoneum fore. *Præſtanti*, inquit, *poſitus in culmine non neceſſe habet, vel ſupprimere verum, vel concinnare mendacium.* Sed quos gloria non extulit ad tantum decus, hi ſæpe potentiorum metu ſua premere coguntur, quamdiu ſuperſtites ſunt. Ammianus Marcellinus initio lib. XXVI: *Hæc quidam veterum formidantes, cognitiones actuum variorum ſtylis uberibus explicatas non edidere ſuperſtites; ut in quadam ad Cornelium Nepotem epiſtolâ Tullius quoque, teſtis reverendus, adfirmat.*

a *Lib. 4. epiſt. 22.*

Nec ſufficit, ut præſentium amore, vel odio ne peccemus: ſed neque virtus, vel improbitas eorum, qui prodeſſe, vel obeſſe amplius non poſſunt, ita amori nobis, vel odio eſſe debent, ut non ſemper nobis obverſetur, quod idem Lucianus ait, *μόνῃ b θυτέον τῇ ἀληθείᾳ, τῶν δ᾽ ἄλλων ἀμελητέον.* Quare ſiquis narret, ut Philippum After Amphipolitanus altero oculo orbarit: vel ut Alexander Clitum in convivio interemerit: vel ut Cleon in concionibus dominetur, & quæ hujus

b *Soli immolandum veritati, cætera verò omnia poſtponenda.*

generis

generis innumera ſunt: non iccirco gaudebit, excruciabit ſe, terrebitur; ſed ſuis coloribus depinget unumquodque, uti geſtum eſt, ita ut coram cernere videaris.

Denique opus etiam, ut quis curâ, & negotio vacet: unde & Tullius ipſe primo de Legibus ait, cò ſe alia potiùs tractare, quàm hiſtoriam ſcribere, quia *Hiſtoria nec inſtitui poteſt, niſi præparato otio, nec exiguo tempore abſolvi.* Hujus verò rei cauſſa inter alia eſt, quòd in multis adeò, etiam iis, qui judicio plurimùm valent, difficile eſt vera à falſis diſcernere. Nam ſi antiqua ſpectemus, *οἱ ᾱ ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἢν ἐπιχώρια σφίσιν ᾖ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται*, ut ait Thucydides *b*. Sin ea quoque conſideremus, quæ noſtris temporibus contigerunt: diverſè adeò ea narrari ſolent, ut planè arduum ſit videre, quibus potiſſimùm habere fidem debeamus. Quod idem Thucydides *c* teſtatur. Nam cùm dixiſſet, ſe non alia velle narrare, quàm quibus interfuiſſet, aut quæ ex aliis, ſedulò in omnia ſingulaque inquirens, cognoviſſet, addit hæc verba, *Ἐπιπόνως δ' ηὑρίσκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις, οὐ ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι.*

Quare cùm tam multa, tam magna, tam varia, in hiſtoriæ ſcriptore exigantur: nihil ſanè mirandum, ſi olim ejus ſcribendæ munus committi ſoleat, non quibuſvis, ſed viris, cùm gravibus, & ſapientibus, tum qui ſtudio iſti vacare poſſent. Quales apud Babylonios erant Chaldæi, *antiquiſſimum è doctis genus*: ut Cicero appellat lib. 1 de Divinat. Apud Perſas verò idem magi fecere: apud Ægyptios ſimiliter gentis ejus ſacerdotes. Apud Græcos non fuit hoc negotium certi ordinis: ſed, ut Cicero *e* ait, *eloquentiſſimi homines, cùm ad cæteras res illuſtres, tum ſcribendam hiſtoriam, maximè ſe applicaverunt.* Apud Romanos autem primitus quidem pontificum maximorum cura fuit annales ſcribere, Tullio *f*, & Macrobio *g* teſtibus: poſtea verò alij quoque, cùm annales, tum hiſtorias ſcribere ſunt aggreſſi; ſed ſi Salluſtium, Livium, Curtium, & Tacitum exceperis, ex iis quidem, quos habemus, quem Græcis æquiperare poſſis, invenias neminem. Nam Velleij, elegantiſſimi ſcriptoris, pauca admodum ſuperſunt: atque eorum honorem fœdâ adulatione in ſui ævi rebus non leviter offuſcavit. Cæſar verò com-

a *Homines famam rerũ ante ipſos geſtarum, etſi domeſtica ſint, nullo prorſus examine eorum inito, planè admittunt.*

b *Præfat. operis.*

c *Ibidem.*

d *Difficulter verò res erui potuit, eo quòd, qui rebus gerendis ſingulis adfuerant, non eadem de iiſdẽ dicebant: ſed prout quis, aut in alterutrum propenſior erat, aut reminiſcebatur.*

e *Lib. 2. de Orat.*

f *Lib. 2. de Orat. & 1. de Leg.*

g *Lib. 3. Saturnal cap 2.*

commentarios; Nepos, & Tranquillus, vitas; non legitimam historiam scripsere. Quâ de re pleniùs agimus in eo, cujus & antè meminimus, opere, quod *De historicis antiquis* fecimus.

ATQVE hæc præcipuè sunt, quæ de historica arte observabam. Nec operam mihi videor lusisse, qui primus eam institerim viam, ut non modò ordine justo nobilissimæ artis *σύστημα* a consignarem: sed singula etiam adstruerē veterum autoritate. Nempe dives ille antiquitatis penus, quod imperiti vitio mihi vertent, ego autem gloriæ duco, non mediocriter ditavit hunc libellum meum. Cæterùm cùm aliqui b putarint, nullam historiæ scribendæ artem veteribus fuisse notam: ex commentatione hac satis liquebit, tam multa, quæ ad eam artem pertineant, apud hos inveniri, ut judicio mihi non exiguo in delectu opus fuerit. Præsertim quia primò, non de singulis aliquid carpere, neque omnem relinere seriam; sed duntaxat præbere artis gustum animus erat. Sed dum oculum non incuriosum per Saliares illas antiquorum epulas circumfero; & nunc hinc, nunc inde, aliquid delibo: tam multa ecce salivam movere protenus cœperunt, ut cessandum non putârim, priusquam tantum depromsissem, quantum videretur sufficere, non modò ad sportulam dandam, sed etiam ad cœnam rectam. Nec propterea laureolam ullam ex hoc mustaceo quæro: abunde erit, si, dum istæc palato hominum paro elegantiorum, Momi ipse dentem effugero. Quod ne ipsum quidem si consequi licebit, consolabor me hujusce ævi moribus, quo fortasse duobus, vel nemini, quod dici solet, præterquam, quod ipse agit, rectè aliquid factum videtur.

a *Compages.*

b *Zabarell.*

FINIS.

SYNOPSIS
hujus Libri.

- Historiæ, & historices
  - vox, cap. I.
  - res ipsa
    - natura artis
      - an sit
        - ἁπλῶς, cap. II.
        - restrictè, an ab aliis artibus distincta sit, cap. III.
      - quid sit, ubi de materia & forma, cap. IV.
      - caussæ externæ
        - finales, cap. V.
        - efficientes, sive primi historiæ scriptores, cap. VI.
      - distributio
        - historiæ, cap. VII.
        - historices, cap. VIII.
    - artis præcepta. Hisce exponitur historiæ
      - fundamentum: cujus leges
        - nequid falsi dicere audeamus, cap. IX.
        - nequid veri non audeamus, cap. X.
      - structura: cujus traditur
        - materies quadruplex
          - narratio
            - totius corporis
              - rei gestæ unius. Hæc cõsideratur
                - ratione totius, cap. XI.
                - secũdũ partem aliquã: nempe
                  - personam, cap. XII.
                  - actionem, cap. XIII.
                  - locũ, & tempus, cap. XIV.
                  - occasionem, modum, & eventum, cap. XV.
              - imperii unius, / omnis ævi, cap. XVI.
            - unius hominis, cap. XVII.
          - judicium: de quo
            - universè, cap. XVIII.
            - ratione Sententiarum, cap. XIX.
          - conciones, cap. XX. & XXI.
          - digressiones, cap. XXII.
        - dispositio: ubi spectatur
          - procemium, cap. XXIII.
          - ordo in narrando, cap. XXIV.
          - divisio in libros, cap. XXV.
        - expositio: ubi in consideratione venit,
          - an doctrina ejus necessaria sit, cap. XXVI.
          - quæ virtutes ejus cõmunes: uti sunt
            - puritas, & perspicuitas, cap. XXVII.
            - ornatus, & decorum, cap. XXVIII.
          - ut historica elocutio differat
            - ab oratoria, cap. XXIX.
            - à poëtica, cap. XXX.

Corollarium, de virtutibus in historico requisitis, cap. XXXI.

Pag. 29. *verſ.* 13. *ſcribe*, Tacum, ſive Sotacum περὶ λίθων Apollonius Dyſcolus. *Et pag.* 58. *verſ.* 24. *ſcribe*, ille Traiani demum temporibus floruerit : hic non illis modò temporibus vixerit proximus (nam Polybij natalis in primum Africani incidit conſulatum) ſed etiam Scipioni Æmiliano, qui ſuperioris Africani adoptione erat nepos, diu à conſiliis fuerit. *Et ibidem verſ.* 33. actum eſſet, quod propter Scipionem promere minus fuiſſet auſus, nihil aperto &c.

